

**OSMANLI DEVLETİ'NDE AKLİ YETERSİZLİK VE RUH SAĞLIĞI TEDAVİ
USULLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (17-18 YY.)**

EBRAR ÇELEBİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

Haziran 2022

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE AKLİ YETERSİZLİK VE RUH SAĞLIĞI TEDAVİ
USULLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (17-18 YY.)

Danışman:
Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

Hazırlayan
Ebrar ÇELEBİ

AFYONKARAHİSAR 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Devleti'nde Akli Yetersizlik ve Ruh Sağlığı Tedavi Usulleri Üzerine Bir inceleme (17-18 yy.)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/06/2022

İmza

Ebrar Çelebi

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Ebrar ÇELEBİ
	Numarası	200635119
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Osmanlı Devleti’nde Akli Yetersizlik Ve Ruh Sağlığı Tedavi Usulleri Üzerine Bir İnceleme (17-18 Yy.)
Tez Savunma Sınav Tarihi		27.06.2022
Tez Savunma Sınav Saati		11.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE AKLİ YETERSİZLİK VE RUH SAĞLIĞI TEDAVİ USULLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (17-18 YY.)

Ebrar ÇELEBİ

AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Haziran, 2022

Danışman: Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

Sağlık, geçmişten günümüze insan yaşantısında her şeyden önemli kabul edilmiştir. Sağlık denildiğinde akla vücut sağlığının yanında ruh sağlığı da gelmelidir. İnsan vücudunun sistematik olarak bir işleyişi ve düzeni vardır. Bu düzen bozulduğunda bedensel ve ruhsal çeşitli hastalıklar ortaya çıkmaktadır.

Tarihten bugüne kadar toplumlar da bedensel rahatsızlıklar yanında çeşitli psikolojik hastalıklar da kendini göstermiştir. Psikolojik rahatsızlığı olan ve toplumsal normların dışında davranış sergileyen insanlar “deli” veya derecesine göre farklı isimlerle anılmıştır. Psikolojinin bir bilim olarak doğması XIX. yüzyılı bulmuştur. Ancak XIX. yüzyıldan önce de çeşitli bilim insanları ve doktorlar tarafından psikolojik rahatsızlıkları olanlar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Türk-İslam ülkelerinde hastaların davranışlarının daha detaylı incelenebilmesi ve tedavi edilebilmesi için darüşşifalar açılmıştır. Keza aynı gerekçeyle bimarhane adı verilen tıp kurumları da tesis edilmiştir.

XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesinde halkta veya yöneticiler arasında çeşitli psikolojik rahatsızlıkların mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan tahliller doğrultusunda psikolojik rahatsızlığın teşhisi konulmaya çalışılmış, ardından hastalığa uygun tedavi usulleriyle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu tedavi usulleri arasında ses, su ve ilaç ile tedavi yöntemleri sayılabilir.

Bu çalışmada XVII. yüzyılın sonu ve ağırlıklı olarak XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesinde toplumun ruh sağlığı, akli yetersizlikler ile kullanılan tedavi usulleri incelenmiştir. Araştırma, Osmanlı ahalisinin ve yöneticilerin psikolojik durumuna, hastalıkların tedavi usullerine ve tedavi kurumlarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Çalışmada psikolojinin bir bilim olarak doğuşuna da değinilerek psikolojinin çeşitli kavramları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruh sağlığı, kafa hastalığı, delilik, Bimarhane, tedavi usulleri.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF TREATMENT METHODS OF MENTAL DEFICIENCY AND MENTAL HEALTH IN OTTOMAN EMPIRE (17-18 CENT.)

Ebrar ÇELEBİ

AFYONKOCATEPE UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF HISTORY

June, 2022

Advisor: Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN

From past to present, health has been regarded as of paramount importance than anything else in human life. The term health should bring in mind mental health along with the physical health. Human body has a systematic functioning and order. When this order deteriorates, various physical and mental illnesses emerge.

Through the history, many psychological disorders have arisen in societies as well as physical illnesses. Persons with mental health disorders and who behave unusual than social norms have been called as “crazy” or other titles depending on the degree of their mental status. Emerging of the psychology as a science was no earlier than the XIXth century. However, even before the XIXth century, people with mental disorders had endeavored to be treated by some scientists and doctors. In this sense, darüşşifas (hospitals) were founded in Turkish-Islamic countries in order to thoroughly study the behaviors of patients and cure them. Likewise, medical institutions called bimarhane (mental asylum) were established for the same reason.

It is observed that, various psychological disorders had existed among the public and administrators during XVIIth and XVIIIth centuries in the Ottomans’ country. Those mental health disorders had tried to be diagnosed through some tests employed, and then tried to be cured using proper means of treatment for particular illnesses. Sound, water and medication therapies can be counted among those means of treatment.

In this study, society’s mental health, mental deficiencies and the methods of treatments that had used in the Ottoman Empire by the end of the XVIIth century and mainly in XVIIIth century are examined. The importance of the research is that, it sheds light on psychological statuses of Ottoman community and administrators, treatment methods of illnesses and treatment facilities. The emergence of psychology as a science is also discussed in the study and its several concepts are explained.

Keywords: Mental health, mental disorder, insanity, bimarhane, treatment methods.

ÖN SÖZ

Sağlık insan yaşantısında sürekli olarak önem teşkil etmiştir. Bu bağlamda insanların içinde bulunduğu akıl sağlığı ve psikolojik durumu önemli bir unsur olmuştur. Bir insanın içinde bulunduğu vücut sağlığı psikolojisini, psikolojik sağlığı ise yine vücut sağlığını etkilemektedir. Bu nedenle hayatın akışında insan hareketleri ve sağlığı açısından psikoloji önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde akli yetersizlik ve ruh sağlığı tedavi usulleri üzerine bir inceleme yapılacaktır.

Bu çalışmayı yapmamda her türlü desteğini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Lisans ve Yüksek Lisans döneminde bilgisi ve yönlendirmesiyle eğitim öğretim hayatıma ışık tutan Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca savunmada tezin olgunlaşmasında katkıları bulunan Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN, Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ'a ve tarih bölümü hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Tez sürecinde bana destek olan arkadaşlarıma ve tez konumda yer verdiğim bu çalışmayı ortaya koymamda katkı sağlayan aklın varlığına şükretmem gerektiğini hatırlatan delillere, ayrıca teşekkür ederim.

Ebrar ÇELEBİ

2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUH SAĞLIĞI, AKLİ YETERSİZLİK VE DELİLİK

1. DELİLİK.....	16
2. CİNNET	33
3. KARA SEVDA (MAL-İ HÜLYA)	39
4. MECNUN.....	45
5. MELANKOLİ.....	48
6. UMUTSUZLUK (MEYUSİYET)	53

İKİNCİ BÖLÜM

HEKİMLERİN EĞİTİMİ VE HASTANELER

1.HEKİMLERİN EĞİTİMİ	56
2. BİMARHANE, ŞİFAHANE, DARÜŞŞİFA VE HASTANE KAVRAMLARI.....	61
2.1. İLK HASTANELER	63
2.2. BİMARHANELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ	65
2.3. SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR'DA BİMARHANELER.....	68
2.3.1. Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206).....	68
2.3.2. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Turan Melik Darüşşifası 1228-1229)	71
2.3.3. Amasya Darüşşifası (1308)	72
2.3.4. Fatih Darüşşifası (1470)	73
2.3.5. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488).....	74
2.3.6. Manisa Darüşşifası (1539)	77
2.3.7. Süleymaniye Darüşşifası (1557)	78
2.3.8. Atik Valide Darüşşifası (Toptaşı Darüşşifası 1581)	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HASTALIKLARIN TEŞHİSİ VE TEDAVİ USULLERİ

1.PSİKOLOJİK HASTALIKLARIN TEŞHİSİ	83
2.TEDAVİ USULLERİ	85
2.1. BESLENME İLE TEDAVİ USULLERİ	85
2.2. MİZACA GÖRE İLAÇ İLE TEDAVİ USULLERİ	87
2.3. KOKU İLE TEDAVİ USULLERİ	89
2.4. SU SESİ İLE TEDAVİ USULLERİ	90
2.5. MEŞGULİYET İLE TEDAVİ USULLERİ	93
2.6. MANEVİ TEDAVİ: TEKKE VE OCAK TEDAVİ USULLERİ	93
2.7. MUSİKİ TEDAVİSİNİN UYGULANIŞI	96
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
FOTOĞRAFLAR.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Gevher Nesibe Darüşşifası'nda Hastalara hizmet Veren Doktorların İsimleri	71
Tablo 2. Edirne II. Bayezid Darüşşifası Müzik Terapi Sahnesi	76
Tablo 3. Edirne II. Bayezid Darüşşifası'nda Bulunan Fıskiyeli Şadırvan.....	92
Tablo 4. Edirne II. Bayezid Darüşşifası Meşguliyet Terapisi.	93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Gevher Nesibe'nin Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi'nin Günümüzdeki Durumu.	116
Şekil 2. Osmanlı Dönemi'nde Toptaşı Bimarhanesi.....	116
Şekil 3. Edirne II. Bayezid Darüşşifası'nın Günümüzdeki Hali.	117
Şekil 4. Amasya Darüşşifası'nın 14. Yüzyıldaki Görüntüsü.	117

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

age: Adı geçen eser
agm: Adı geçen makale
agt: Adı geçen tez
A.DVNSMHM.d...: Babı Asafı Defterleri
A.MKT.: Bab-1 Asafı Mektubi Kalemi
A.MKT.NZD.: Sadaret Umum Vilayet ve Devair Evrakı
A.MKT.UM.: Sadaret Umum Vilayet Evrakı
AE. SAMD.II.: Ali Emri İkinci Ahmed
AE.SABH.I.: Ali Emri Abdülhamid I.
AE.SAMD.III.: Ali Emri III. Ahmed
AE.SMST.III.: Ali Emri Mustafa III.
B.: Basım
BKZ.: Bakınız
C..EV.: Cevdet Evkaf
C..ML.: Cevdet Maliye
C.: Cilt
C.SH.: Cevdet Sıhhiye
C.SM.: Cevdet Saray
COA.: Cumhuriyet Osmanlı Arşivi
Çev.: Çeviren
D.: Dosya
D.BŞM.: Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi
DH.EUM.THR: Dahiliye Tahrirat Kalemi
DH.MKT: Dahiliye Mektubi Kalemi
EV.HMH.d.: Evkaf Hameyn Muhasebe Defterleri
HAT.: Hatt-ı Hümayun
Haz.: Hazırlayan
HTTP.: Hypertext Transfer Protocol
Hız.: Hazreti
İ.MMS.: İrade Meclis-i Mahsus
K.: Klasör
M.Ö.: Milattan Önce
ML.: Maliye Nezareti

MVL.: Meclis-i Vala

s.: Sayfa

S.: Sayı

ŞD.: Şura-yı Devlet

TS.MA.e.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TS.MA.e: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

vb.: Ve benzeri

www.: Word Wide Web

Y.PRK.ŞH.: Yıldız Şehremaneti Maruzatı

Y.PRK.ZB.: Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı

Yay.: Yayına

YEE.: Yıldız Esas Evrakı

ZB.: Zabtiye

GİRİŞ

İlk insanlar başta dış dünyayı anlamlandırma, tanıma çabası içerisine girmişlerdir. Bu da ilmi ve felsefi düşüncelere girmelerinin önünü açmıştır. İlmî ve felsefî düşüncelere girilmesi farklı belirtiler veren hastalıklara ve hastalara karşı ilgilerinin daha erken başlamasına neden olmuş ve bu belirtiler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Belirtiler, hastanın vücudunda var olan ve kişiye rahatsızlık veren bulgulardır. İnsanın sağlıklı olması sadece bedenî sıhhatinin yerinde olması ile mümkün olmamaktadır. Ruhun sıhhati yerinde olmadığı durumlarda insanın sağlığı yerindedir demek doğru olmayacaktır. Bu nedenden dolayı ruh hastalığı kavramı ortaya çıkmıştır. Zaman ilerledikçe ruh hastalarıyla alakalı insanlığın merak duyguları artmış, psikoloji ile ilgili bilgiler ve ruh hastalıkları yavaş, zor süreçlerden geçerek gelişme göstermiş ve günümüze uzanmıştır.¹

Fizyolojik olarak et ve kemik yapısına sahip, aklıyla hayatını şekillendirebilen, sözle iletişim kuran varlığa insan denmektedir. Bir insanı insan yapan sadece bu özelliklerin var olması değildir. Somut varlığının yanında her insana özel olarak yaradan tarafından soyut bir yapı atfedilmiştir. Bu soyut yapı, yaşamın özü olarak kabul edilmektedir. Canlılığı sağlayan ve aynı zamanda ölümsüz sayılan bu soyut yapı ruhun kendisidir. Ruhun varlığını, duyguların iç ve dış hallerini, hayal ve akıl gibi melekelerini inceleyen psikolojinin bilim olarak kabul edilmesi 19. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir.² Ancak psikoloji sorduğu sorular itibarıyla ilk insanın varoluşuna kadar uzanmaktadır. İnsan var olduğu günden itibaren kendini ve karşısındaki kişiyi anlamak için kendine sorular yöneltmektedir. Bu anlamda “*Ben kimim, karşımdaki insan bana ne anlatmak istedi, bu davranışı sergilememdeki neden neydi*” gibi pek çok sorunun cevabı bulunmaya çalışılmıştır.³ Bu da bize insanların şuurlu bir şekilde beynin varlığından haberdar olduğunu göstermektedir.⁴ Bu bağlamda iç ve dış dünyayı merak etmek, araştırmak bilinçli bir şekilde sorgulama gerektirmektedir. Bu iç ve dış dünyadan kastedilen iç dünya olarak ifade edilen insanın somut olarak görüp merak ettiği olgulardır. Bunlar elle tutulur gözle görülür canlı veya nesnelerdir. Dış dünyadan kasıt ise soyut olarak var olduğuna inanılan olgulardır. Dış dünyaya örnek olarak ruhlar, melekler örneği verilebilir.

Sanayi İnkılabının beraberinde getirmiş olduğu zorlu hayat koşulları insanları ruhi bunalıma sokarak çok etkilemiş, bu nedenle de ruha verilen ehemmiyet artmış ve psikoloji,

¹ Rasim Adasal, *Ruh Hastalıkları II Psikozlar*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1949, s. 9.

² İlhan Kutluer, “İlmü’n Nefs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul 2000, ss. 148-151.

³ Elvan Melek Ertürk, “Bilimsel Psikolojinin Tarihsel Süreci Üzerine”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 14, Temmuz 2017, s. 163.

⁴ Adasal, *a.g.e.*, s. 9.

insanı etkileyen önemli bir unsur olarak büyük rol üstlenmiştir. Günümüzde psikolojinin birçok alt dalı olmasının yanı sıra her dalında farklı hastalıklar üzerinde çalışan psikologlar vardır. Bu alt dallar sosyal psikoloji, eğitim psikolojisi, sağlık psikolojisi ve din psikolojisi örnekleri gösterilebileceği gibi daha da çoğaltmak mümkündür⁵.

Belli bir bilginin tarihi aralığıyla alakalı bilgi edinebilmek için o konunun ilk varlığını gösterdiği zamana ve sürecine bakmak gerekir. Çünkü çıkış noktası bilinmeyen bir konu ele alınmak istenen tarihler ile direkt olarak bilgi verilmeye başlanırsa geçmişten gelen, onu etkileyen unsurlar eksik kalacağı için bilgi bütünlüğü sağlanamaz. Bu yüzden 17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde var olan psikolojik hastalıklar ve tedavi usullerine bakmadan önce ruhu ele alan bilimin gelişimsel tarihine bakmak daha doğru olacaktır.

Modern dönemde varlığını gösterecek olan ruh biliminin henüz gelişme göstermediği tarih öncesi devirlerde cinnet ve delilik gibi psikolojik rahatsızlığı olan insanlara karşı gösterilen tavır, korku ve hayret olmuştur. Bu anlam veremedikleri hastalığa Tanrının ve şeytanın işi nazarıyla bakılmıştır. Delilik, kötü ruh ve şeytan tarafından vücudun ele geçirilmesi olarak düşünülmüştür. Ruh problemleri yaşayan kişilerin hastalıklarının bertaraf edilmesi için başvurulan yöntemler olumsuz sonuçlar verdiğinde bu hastalar kendi halinde bir yerde bırakılır, açlıktan ölür veya ormana götürülür bırakılır, vahşi hayvanlar tarafından öldürtülmüştür⁶.

Zamanın ilerlemesi ve insanların bilgilenmesi ruh hastalığı tedavisine de yansımıştır. Bazı kazılarda bulunan kafataslarındaki incelemeler sonucu baş ağrısı ve delilik için trepanasyonlar yapıldığı görülmektedir. Bu trepanasyonların yapıldıktan sonra da insanların yıllarca yaşamış olduğu, bu işlemin başarıyla uygulandığını bizlere göstermektedir. Trepanasyon yapmak kafatasında delik, delgi açmak anlamına gelmektedir. Bu işlemin yapılmasında farklı nedenler vardır. Ruh hastalığı için günümüzde de dünyanın bazı yerlerinde kafatasına işlemiş kötü ruhu dışarı atmak, çıkarmak adı altında halen yapılmaktadır.⁷ Tarih öncesinde elle tutulur belgeler olmadığı için Eski Akdeniz medeniyetleri bilim tarihi açısından ulaşılan bilgiler çerçevesinde bilimsel çalışmalarda bir bakıma milat sayılmaktadır⁸.

⁵ Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Ernest R. Hilgard, *Psikolojiye Giriş 1*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995, s.3.

⁶ Adasal, *a.g.e.*, s.9.

⁷ Bekir Tuğcu, "Anadolu'da, Canlıda Yapılan İlk Trepanasyon Örneği: Aşıklı Höyük İnsanı", *Türk Nöroşirürji Dergisi*, C. XX, S. 2, İstanbul 2010, s. 71.

⁸ Hakan Kırklaroğlu, "Bilim Tarihi Açısından Psikoloji ve Bilimselliği Üzerine Tartışma" *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XV, S. 13, 2018, s.195.

Tarih öncesi çağlara baktığımızda ruh sağlığı için uğraşan ilk hekimin “İmhotep” olduğunu görmekteyiz. Tedavi usulleri içerisinde fizik tedavisi uygulanırken aynı zamanda bu tedavilerde de ruh hastalığı için terapilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. İsrail kavminin Tevrat’ta yer alan psikolojik ve ruhi vakalara ait verileri Kral Saul’un örnekleriyle beraber görmekteyiz. Kral Saul bunalıma girmiş, bu bunalımı Allah’ın ve peygamberin onu yalnız bırakmış olması tetiklemiştir. Hz. Davut’un Saul’dan daha çok sevilmesi de Saul’un bu bunalıma girme nedenlerinden biri olduğu bilinmektedir. Bazı araştırmacılar Saul’un sonunun, “*depresyon, paranoya ve öfke nöbetleri*” olduğu tespitinde bulunmaktadır⁹.

Yine Hz. Davut’un “*musikiyi*” tedavi için kullanması İsrail kavminin kutsal kitabında yerini alan ve diğer ruh sağlığı tarihçesine ışık tutan önemli bilgilerden biridir. Müzik halen günümüzde de ruh sağlığı tedavisinde önemli bir yere sahiptir.¹⁰

Eski Akdeniz medeniyetlerinden Yunan medeniyetini incelediğimizde bütün insanlara olduğu gibi hasta insanlara büyük bir önem ve şefkatle bakılmaktaydı. Ancak İnsan bedenine Yunan medeniyeti büyük bir önem atfettiği için bu devirde otopsi yoktur. Bu durum Yunan halkının ve hekimlerin kendini geliştirmesinde olumsuz bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra ruh hastalığı tedavisi için Platon’un Cumhuriyet dialogunda bildiğimiz en eski ve gerçek kayıtlarda ruh hastalığı olan kişinin dışarda gezmesinin sakıncalı olduğunu, bu hastalığın tedavisi ile ilgilenen bilgili kişilerce kapalı, ayrı bir alanda tedavi edilmesi gerektiği kayıt altına alınmıştır¹¹.

Yunan filozoflarından olan Sokrates ve Platon’un ruh ile ilgili görüşleri şu şekildedir: Sokrates ruhun gerçekliği ve sonsuzluğu üzerinde duran ilk filozoftur. Platon ise ruhun gerçek ve sonsuz olduğuna inanmakla birlikte bu görüşün bilimsel ispatına da çalışmıştır¹². Aristo’ya göre ruhun ana kaynağı kandır. Kanın vücuttaki bolluğu ve sağlıklı olması ruha şekil ve huzur vermektedir¹³.

Eski Yunan’da ilk ilmi bilgiyi veren, devrin en büyük tıp ustası olarak kabul edilen Hipokrat¹⁴ melankoli hakkında geniş bilgiye sahiptir. Hipokrat insan vücudunun dört unsurdan meydana geldiğini dile getirmiştir. Bu unsurlar: Ateş, hava, su ve toprak olduğunu

⁹ Ali Osman Kurt, “İki Kral - İki Hikâye: Kral Saul ve Kral Davut Tarih ve Mitoloji Işığında Bir Okuma”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 1, 2009, s.266-267.

¹⁰ Adasal, a.g.e.,s. 10.

¹¹ Adasal, a.g.e.,s. 10.

¹² Mustafa Kaya, “Platon’un Ruh Kuramı” *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XV., Sayı 1, 2013, s. 174.

¹³ Mustafa Kaya, “Aristoteles’in Ruh Anlayışı” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2014, s. 92.

¹⁴ Bu isim bazı kaynaklar “İpokrat” olarak geçmektedir. Bkz. Adasal, a.g.e., s. 11.

söylemiştir. Bunu belirttikten sonrada bu unsurun vücutta dört sıvıya karşılık geldiğini söyleyerek bunların kan, sarı safra, makus ve siyah safra olduğu bildirmiştir. Dört sıvı Hipokrat tarafından bulunmuştur. Bunun yanında Hipokrat kan, lenf ve safra gibi insan vücudunda var olan sıvı veya yan sıvı maddesi olarak bilinen vücut sıvısı yani dört sıvı ışığında ruh hastalığını etkileyen etmenleri tarif etmektedir. Yaşadığı dönemin gelişmişliğine göz önünde tutulduğunda Hipokrat, çağını aşan isteri hastalığı hakkında da isabetli görüşler ortaya atmıştır.¹⁵

Yine bu dönemlerde Hipokrat'tan sonra düşünür ve filozoflarından, Eflatun, Aristo, Çiçero, Aesclepiades, Soranus, Kapadokyalı Arateus ve Bergamalı Galenos'u kişilerin varlığı görülmektedir. Bu düşünürler, ruhsal hastalıklara ilişkin ileri sürdükleri düşünceler ve bu bilgilendirmelere dayanarak öneriler sunmuşlardır. Bunlardan Arateus aynı insan, değişik zamanlarda hem manik, hem depresif olabilir diyerek *bipolar bozukluk* tanımını yapmıştır. Bu düşünürlerin görüşleri ruh hastalığının tedavisinde büyük rol üstlenmiştir. Bireylerin duygusal ve hareketlerindeki sorunların çözümü olan psikoterapi, düş yorumlama, psikodrama, telkin ve banyo tedavilerin uygulanması şeklinde tedaviler de yerini almıştır. Bergama'daki Aesclepion tapınağında “*Buraya hastalık giremez*” yazısıyla hastalara olumlama yapılarak ümitlendirilmeye çalışılmıştır. Tedavi amacıyla da uyku, düş yorumlama, telkin, okumalar, tiyatro ve çamur banyoları gibi yöntemlerle çağdaş uygulamalar ile hastalara şifa dağıtılmaya çalışılmıştır. Günümüzde de bu tedaviler varlığını göstermektedir.¹⁶

Bu tedavilerin uygulanmış olmasının örneklerini Yunanlıların tedavilerinde görmekteyiz. Ruh hastaları için Yunanlılar bol ışık alan, havası ferah ve su seslerinin yer aldığı mekanları hastane olarak kullanmışlardır. Kütüphane ve hamam gibi yerler tedavi için kullanılan yerlere örnektir. Bu yerlerin yanında “*Rüya vadisi*” önemli bir yere sahiptir. Hastalar gece burada yatar, su sesi eşliğinde uyur, bulundukları yerin huzuru ve sesin etkisiyle rüya görürlerdi. Görülen bu rüya hekim ve papazlar tarafından dinlenir, bu rüyalar yorumlanarak uygun tedavi yöntemleri kullanılırdı. Birçok ruh hastalığına yakalanan ve ümitsizliğe kapılan insanlar burada hastalığına deva bulur iyileşirdi. Bunların yanında hastalığı çok ilerlemiş melankoli veya deli kimseler için iyileşeceği düşünülerek zincire

¹⁵ Adasal, *a.g.e.*, s. 11. ; İsteri kavramı histeri olarak da bilinmektedir. İsteri, duyu bozukluğu olarak bilinen inlemeler ve kasılmalar ile kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay, Ankara 2011, s. 1105.

¹⁶ K. Oğuz Karamustafahoğlu, *Temel ve Klinik Psikiyatri*, Güneş Tıp Kitapevleri, Ankara 2018, s.1-2.

vurulur, iyileşmesi beklenirdi. Hastalığı ileri safhada olan bu kişiler için zincire vurulacak odalar mevcuttu.¹⁷

Hristiyanlarda da bu iki zıt tedavi usulleri yer almaktaydı. Bir yandan aç bırakılarak zincire vurulan hastalar varken bir taraftan da sporu, müziği, su sesleriyle, ışığın bol olduğu ve havadar yerlerde insanların tedavi edilmesine yer verilmiştir. Romalıların psikoloji hakkındaki görüşlerine dair yeteri kadar bilgimiz yoktur. Psikoloji hastalıklarında Yunan hekimleri örnek alınarak tedavi usulleri kullandıklarını bilmekteyiz. Ancak Calinos'un ruh hakkındaki bilgi ve düşünceleri o dönemde çok büyük ehemmiyet kazanmış, ilgi görmüştür. Bu görüşleri Avrupa'yı hatta Müslüman alimlerindeki fikirleri sararak büyük etki oluşturmuş önemli izler bırakmıştır. Çiçeron'un önemli eserlerinden biri olan "İhtiyarlığa Dair" adlı kitabında Calinos'un psikolojiye dair bilgilerinin ne kadar çağın ilerisinde olduğunu, görüşlerinin geniş bir o kadar güçlü olduğu kanıtlanarak gözler önüne serilmektedir.¹⁸

Orta Çağ'a gelindiğinde Yunan ve Roma medeniyetlerin izleri görülmektedir. Bu çağda her bilimde olduğu gibi ruh kavramında da duraklama ve hatta çağını geriye taşıyacak olumsuz gerilemeler mevcuttur. Bu gerilemelere baktığımızda yanlış bilinen doğruları düzeltmemek, körü körüne bir şeye bağlanmak, doğru olduğunu savunarak sürekli yanlış devam ettirilmiş bu da beraberinde birçok alanda olduğu gibi tıptan uzaklaştırmayı getirmiştir.¹⁹

Museviliğin yayılması ve daha sonrasında Hz İsa'nın dini olan Hristiyanlığın yayılmasının etkisiyle ruh hastalarına yönelik, şiddet ve hatta öldürmeye kadar giden zulümlerle muameleler uygulanmıştır. Batı Roma dönemi ile başlayıp Rönesans hareketleri ile biten bu dönemde ruh hastaları büyücü diye atfedilmiş içine kötü ruhun kaçmış olmasıyla suçlanmış ve bu insanların yakılarak vahşi bir şekilde öldürmelerini normalleştirmişlerdir. Bu normalleştirmeler din kitaplarını öne sürerek ve din adamlarının da desteği alınarak yapılmıştır. Bu dönemde, günümüzde ruh sağlığı içerisinde farklı sınıflarda yer almakta olan şizofrenik, manik, depresif, histerik ve hatta organik beyin bozukluğu olarak bilinen hastalıkları taşıyan insanlar içine şeytan kaçtı düşüncesi ile öldürtülmüşlerdir.²⁰

Öldürülenler sadece akıl hastaları olmamış bunun yanında yine Orta Çağ döneminde toplumun her kesiminden olan insanların kilisenin dogmatik çiğnenemez olarak atfettiği

¹⁷ Adasal, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁸ Adasal, *a.g.e.*, s.12.

¹⁹ Adasal, *a.g.e.*, s.13.

²⁰ Karamustafalıoğlu, *a.g.e.* s.2.

kararlarına karşı çıkan ya da düşüncesini paylaşmak isteyen, düşünen, fikrini savunan, bilimsel açıklamalarda bulunan kişilere karşı acımasızca kararlar alınıp uygulanan kara bir dönem olmuştur²¹

Ruh hastaları için o dönemde günümüzde tımarhane özelliğini taşıyan, deliler için inler ve kovuklar mevcuttu. Ancak hayvanlar daha yaşam kalitesi yüksek yerlerde temiz ve açık alanda havası ferah yerlerde yatıyorlardı. Ruh hastaları bir bakıma normal insanların gözünde ‘hayvan-insan’ idi. Tımarhaneler zamanla çoğalmış ancak uygulanan tedavilerde izlenen yollar hastaları iyi edecek düşüncesiyle arttırılmıştır. Ancak kullanılan tedavi usulleri farklı işkencelerle delileri korkutmaktı. Top, tabanca ile tehdit etme, yılanlar ve çiyenlerle dolu havuzlara atma, kayalıktan bir halata bağlayarak denize fırlatma, ayak altına kızgın demir ile yakma, kırbaç gibi yapılan insanlık dışı muameleler tedavi olarak sayılırdı. Deli için bilgili hekimler yok gibiydi. Kaba vücutlu vicdan kavramından bihaber, insanlıktan payını alamayan gardiyanlar mevcuttur. Bazen hastalar kendilerine uygulanan işkencelere dayanamamış kendini veya başkasını öldürme (paranoiaklarda) girişimleri içerisine girmişlerdir²²

Hastalara karşı uygulanan zulümler genel olarak kendini göstermiştir. Ancak Manastırda ruh hastalarına karşı “cinleri kovmak” adı altında uygulanan kırbaç ile hastaya vurulma işlemi bırakılmış ve kırbaçtan el ile tokat atma uygulamasına geçilmiştir. Bu işkencelerin önüne geçmek için İngiltere’de 1320 yılında deli bakmayı emreden ilk kanun çıkarılmıştır. 1526 yılında Vives, ruh hastaları için insani muamele görmeleri gerektiği ve bu hastalara karşı bakım gösterilmesini tavsiye etmiştir. Felixs Plater batıda ilk defa ruh hastalarına karşı Psikoterapi uygulayan ve rejimleri yumuşatarak insanlaştıran hekimdir. Orta Çağ’ın bu karanlık günlerinde akıl hastalarına insanlar tarafında ehemmiyet verilmedi. Maddi menfaatler üzerine kurulan hayat cahilliğin de işin içerisine girmesiyle karşılığını alamayacağı bir kimseyle ilgilenmezdi. Mahkumlar ve deliler aynı durumda olmamalarına rağmen birlikte yaşıyorlardı. 17. yy. ve 18. yy. başında bazı ilaçlar ve kan almaları önde gelen tedavi usullerindendir. Bilim devrimi olarak kabul edilebilecek olan Rönesans ile şekillenmeye başlayan yeni “hümanist” delilik kavramı yüzyıllar boyunca kullanılan dinsel içerikli “günahkar” deli bağdaştırmasıyla yer değiştirecektir. Orta Çağ delisi ile Rönesans delisi arasında farklar bulunmaktadır. Deliler damgalanmış, Orta Çağ ve öncesi dönemde hep yalnız kalmıştır. Bu yalnızlığı da bu deliler seçmemiştir. İnsanların baskılaması ve ötekileştirilmesi ile deli olduğuna inanarak sonunda gerçekten delirmişlerdir. Rönesans dönemi delisi ise

²¹ Karamustafaloğlu, a.g.e., s.2.

²² Adasal, a.g.e. s. 16.

içinde bulunduğu durumdan kendisi sorumludur ve yalnız kalması dış dünyaya karşı oluşturduğu savunma mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Toplum yine delileri “anormal” olarak kabul etse de ruhsal hasta olan kişi kendinin “normal” olduğunu bilmektedir.²³

Aydınlanma Çağı olan Rönesans dönemi Kilisenin tutucu tavrına karşı; sanat, kültür ve felsefe alanında ortaya çıkan çağının ötesinde ilerici görüşlerin, düşüncelerin öne atıldığı ve bu ileri sürülen düşüncelerin toplum tarafından Aristokrat ve onun gibi etkisi çok yüksek olan kişilerce desteklenince giderek kilise etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde matbaanın keşfedilmesi, Martin Luther’in papalığın dogmatik görüşlerine baş kaldırmasıyla bunun devamında Fransız İhtilali’nin getirmiş olduğu özgürlük, eşitlik kavramları Aydınlanma Çağı’nın kapılarını açmıştır. Ancak bu zamanda bu öne atılan, savunulan düşüncelere karşı kimseler, 16 ve 17. yüzyıllarda bile ruh hastalarını bir çeşit cadılık olarak yorumlamakta idiler. Bunu sebep göstererek şeytanın iş birlikçisi olduğunu ve ilişkisinin ancak işkence görerek ve ateşte yakılarak son verileceği öne sürülerek insanlara bunları yapmayı yani ceza vermeyi uygun görüyorlardı.²⁴

Verilen bu cezalar sonucu kiliselerin kayıtlarına bakıldığında bu dönemlerde elli milyondan fazla insanın öldüğü görülmektedir. Bu karanlık dönemlerden sonra insanların tıp üzerindeki ilerlemeleri, insan anatomisini, fizyolojisini tanımaları ile birlikte ruh sağlığı alanında da ilerlenmesinin önünü açılmıştır. Ancak günümüzde de hala toplumun kafasında alt belleğine işleyen nesilden nesle aktarılan cin, peri, şeytan büyü, muska gibi dogmatik inançların varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.²⁵

Ruh insanı tamamlayan önemli varlıktır. Ruhu insandan ayrı düşünmek insanın bütünlüğüne aykırıdır. Ruhun hayattan olumsuz etkilenmesi insanın bedenine, hareketlerine, duruşuna olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Bu yansımayı insanların anlamlandırması 17. yüzyılı bulmuştur. Bu anlamlandırma çağdaş psikiyatrinin gelişmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu çağlarda Rönesans’ın da büyük etkisiyle ilk kez ruh hastalarına ilişkin kararların din adamlarının yerine hekimler tarafından alınması ilkesi kabul edilmiştir.²⁶

18. yüzyıla gelindiğinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1712-1790 yılları arasında William Cullen, ruh bilimine bir nizam vermeye çalışmış ve yaptığı araştırmada ilerleme kat etmiştir. Mani, melankoli, demans gibi hastalıkların anneden doğma mı yoksa sonradan ortaya

²³ Mervecan Çermeli, *Delilik Paradoksu*, İz Yayıncılık, 1 Baskı, İstanbul 2020, s. 36.

²⁴ Karamustafaloğlu, a.g.e., s.2.

²⁵ Karamustafaloğlu, a.g.e., s.2.

²⁶ Karamustafaloğlu, a.g.e. s.2.

çıkan hastalık olup olmadığını incelemiştir. 1752 yılında Amerika’da Pennsylvania hastanesinde ruh hastalıkları hakkında bilgilendirme yapılmış ve ders almaya başlamıştır. İngiltere’de William Battie okurlara ve doktorlara ruh bilimi ile ilgili dersler vermiştir. 1771 yılında Newyork’da Newyork hastanesi ilk defa akıl hastası almıştır. 1789’dan Schei Denentel adında bir Alman hekim “Tedavi vasıtası olarak heyecanlar” adı altında bir anlaşıma yapmıştır. 1788’de Chiarugi Floransa’da delilere zincir vurulmasını yasak kılmış ve delilere karşı çok insani yaklaşım izleyerek çağını aşan tedavi uygulamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken Viyana’da meşhur Anton Mesmer (1723-1815) çok önce Paracelsus ve Van Helmont tarafından ilk kez ortaya atılmış olan “Mıknatıslı akım” teorisini ilerletip yenilemiştir. Bu mıknatısı hayat kuvvetlerinin sinir ve ruh hastalıklarında, bunun yanında tedavideki rollerinden bahsetmiştir. Mesmer’e göre kainat manyetik bir enerji ile doludur. Bu enerji insanlarda var olan tüm organlardaki sıvı (mayi) halini temsil etmektedir. Bu mayide bir düzensizlik olması hastalığa neden olmaktadır. Bu hastalığı da mıknatısıyet enerji ile düzeltmek lazımdır. Bu teori o zamanlarda Paris’te birçok aydın kişileri etkiletiği bu bilim insanlarının düşüncelerine ışık tutmuştur. Yine bu sıralarda Lafayette, Amerika cumhurbaşkanına yazmış olduğu bir mektubunda (1784) şu ifadede bulunmaktadır; “Mesmer adlı bir doktor hayvani mıknatısıyet üzerine en büyük keşfi yapmıştır ve birçok hayvanları arasında bende varım...” Bilim için toplanılan yerlerde tartışmalardan dolayı 16. Lui, Mesmerisme hakkında bir rapor vermek üzere Lavoisier, meşhur fizikçi Guillotin meşhur nebatatçı (bitki bilimcileri) Jussier gibi bilgin kimselerin olduğu bir komisyon oluşturmuştur. Bilime dayalı bu komisyon ilim için rapor çıkartmıştır. Mesmer’in fikirleri Avrupa hudutlarını aşmış ve Amerika’yı uzun bir müddet büyülemiştir. Nitekim ondan sonraki çağın ortasında Amerika’da baş gösteren “Hristiyan ilim cereyanı” bundan kaynak ve ilhamlarını almıştır.²⁷

Osmanlı toplumunda ruh hastalarına değinmeden önce Müslümanlarda ruh hastalarına değinmek daha doğru olacaktır. Hristiyanlığın kutsal kitabından ve Hristiyanlıkta kutsal sayılan din, ahlak ve felsefesinden ilhamlar, nasihatler almakla övünen kiliseye bağlı kalınarak inançlarına, yönlendirmesine çok bağlı olunan Orta Çağ Avrupa’sında durumlar genel olarak kötü iken İslamiyet dünyasında deliler hakkındaki düşünce ve muamele bunun tam zıttı idi.²⁸

Asya Türkleri İslam dinini kabul etmeden önceki devirlerde ruh hastalarına ve bu hastalıkla ilgilenen kişilere karşı kesin olarak bilgi birikimimiz yoktur. Çünkü o zamanlara ait

²⁷ Adasal, a.g.e., s.19-20.

²⁸ Adasal, a.g.e., s.17-18.

elimizde belgeler yoktur. Ancak sağlam bir aile yapısı ve hümanist duygularla yetişip büyümesi nedeniyle insanın ruh hallerine o zamanki bilgilere ve o dönemin anlayışına uygun olarak ruh hastaları için bir yer ayrılmış olması muhakkaktır.²⁹

Uzun ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk psikiyatri tarihi incelendiğinde üç aşama ile karşılaşılmaktadır: Selçuklu, Osmanlı ve Türk psikiyatrinin her dönemde kendine ait yaklaşımı olmuş ve kendinden sonraki dönemi şekillendirmiş olduğunu günümüz psikiyatrisine bakarak anlamaktayız.³⁰

İslam medeniyeti deliliği en başından beri bir çeşit hastalık olarak kabul etmiş akıl ile ilişkisi ve tedavisinde gerek teorik gerekse pratik alanda gerçekçi ve insani açıdan yaklaşmıştır. Bunu da inançlarıyla bütünleştirmek yanlış olmayacaktır.³¹

Nitekim Kur'an-ı Kerîm, Nisâ suresi 5. ayetinde mealen, “Allah’ın sizi koruyucu kıldığı mallarınızı, beyinsizlere vermeyin, kendilerini bunların geliriyle rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” buyurmaktadır³². Akıldan yoksun bir kimseye mallarımızı emanet etmememizi ancak bunun yanında onları hor görmeyip dışlamamamız gerektiğini de bize bildirmektedir. Bu kimselerin tedavi görmeleri iyi beslenmeleri gerektiği ve işledikleri suçlardan sorumlu olmadıkları Allah tarafından bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim insanları merhametlilikle yoğurulması sağlanmış. Müslüm kimselerde bu doğrultuda diğer hastalardan deli hastalarını ayırt etmeyerek şefkat ve merhametle yaklaşmıştır. Harun Reşid’in hususi doktoru Bahtî Şua manevi hastalıkları tedavi etmekle ün salmıştı. Ahmet İbni Cezar adlı bir hekimin “baş hastalığı” adlı kitabında dimağdan (beyinden) mideye inen büyük sinirden ve bu işleyişin bozukluğundan kaynaklı önemli niteliklerin değişikliklerinden bahsetmektedir. Bütün Müslüman hekimleri ruh hastalıklarının şiddetli ıstırapları ile ilgilenmiş ve delilik hakkında eserler yazmış bunun yanında da o dönemin imkanlarıyla kafa hastalığına sahip olan kimseler tedavi edilmeye çalışılmıştır.³³

Şifa evlerinin ilk açılışını yapan ve daha sonra açılacak yerlere öncülük yapan kişi halife Harun Reşid olmuştur. Nitekim bin bir gece öykülerinde mecnunlar evinden bahsedilmektedir. Emeviler zamanında genel hastanelerde deli hastaları ayrı yerde tutulmalarına rağmen Abbasi hükümdarları sadece delilere tahsis edilen hastaneler

²⁹ Adasal, a.g.e., s.35.

³⁰ Tevfika Tunaboğlu-İkiz, “Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri” *Psikoloji Çalışmaları*, C. XXI, sayı. 0, Kasım 2012, s.159.

³¹ Çermeli, a.g.e., s. 50.

³² *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, Ayet 5.

³³ Adasal, a.g.e., s.18.

yaptırmışlardır. Floransa'dan Paris'e gelen rahipler ise 700-800 yıl sonra ilk defa Charenton tımarhanesini faaliyete geçirmişlerdir. Bu gelişmeye bakarak anlıyoruz ki büyük Müslüman şehirlerinde yer alan ruh hekimleri Orta çağda ruh bilimin gerçek üstatları Müslüman (Türk ve Arap) hekimleridir demek yanlış olmayacaktır. Müslümanlarda bu hekimlerin başını Fahrettin Razi ve İbni Sina çekmektedir. İlerleyen zamanlarda da psikoterapinin ve psikoanalizin köklerini İbni Sina sayesinde gelişmiş olduğunu görüyoruz. Ancak Müslüman toplumlarda bu parlak devrin dördüncü çağa kadar devam ettiğini daha sonrasında duraklama dönemine girdiği bilinmektedir. Bu duraklama döneminde de geliştiği bu alanda yerini batı medeniyetine vermiş olduğunu üzümlere görmekteyiz.³⁴

Genel olarak Müslümanlar Kur'an'ın dini emirlerine ve tahlillerine bağlı olarak delilere daima acımışlar, onlara içinde yaşama olanağı sunulan şifa evlerini ya camiinin yanı başında ya da içinde (büyük havlusunda) kurmuşlardır.³⁵

Bunun örneğini Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde görmekteyiz. İstanbul'daki hastanelerde delilere müzik dinletildiğini, hanendelerde eğlendirdiklerini söyler. Bu şifahaneler genellikle camilere bitişiktir, bunun yanında imarethaneler olarak kullanılmaktadır.³⁶

Daha detaylı bakacak olursak 11. yüzyılda Selçuklu tıbbı, kurumları ve personeli ile birlikte oldukça ehemmiyet kazanan bir yer tutmaktaydı. Akıl hastalarının tanımı, sınıflama ve tedavilerinde, dönemin ileri gelen bilgili hekimlerinin çalışmalarını görmekteyiz. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sayıları 15'i bulan Darüşşifaların en büyük özelliği vakıflar tarafından takip edilmiş olmasıdır. Zengin ailelerin veya sultanın hanedanına ait kimseler tarafından kurulan bu vakıflar hastalardan ücret almadan bakmakta, karşılık beklemezsizin vergi almadan yapmaktaydılar. Selçuklular o dönem Araplarla önemli ilişkiler içindedir ve Arapların egemenliğinden faydalanmayı bilmişlerdir. Daha önce bahsedilmiş olan o dönemin en önemli hekimlerinden İbni Sina'nın yapıtlarını merkeze koyan bir anlayış sergileyen Selçuklu, uygulamalı tıp okulları, eğitim veren Darüşşifaları ile bu alanda önemli hizmetler vermiştir.³⁷

10. yüzyılda Galenos'in düşüncelerinden ve bilgi birikiminden etkilenen İbni Sina bilime ışık tutmayı başarmış, hastalıkların semptomatolojisi ve oluşumu üzerine çalışmıştır.

³⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi: İstanbul*, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, C. I, Kitap 1, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 276.

³⁵ Adasal, a.g.e., s.18.

³⁶ Çermeli, a.g.e.,s. 51.

³⁷ İkiz a.g.m., s.159.

İlk kez hastanın nabzına bakarak kalp atışlarını ölçme tekniği ile kendini geliştirmiştir. G. Milad ve M. R. Moro, tıp kavramını şöyle açıklar: “İslam tıbbına ışık tutan hekimlerin büyük çoğunluğu Hipokratik tıbbi model alırlar, ancak Orta Çağ tıbbı ise doğrudan İbni Sina’nın çalışmalarından etkilenmiş, idol alınmıştır.”³⁸

Ufku çok geniş olan İbni Sina deneysel çalışmaların önünü açmış, tıbbı farklı bakış açısı geliştirerek iki farklı şekilde bakmıştır; aklileştirme deneyimi ve tekrar değerlendirme ruhu inceleyip zamanının tıp anlayışına kesinlik getirmek için, hıltlar teorisini çözümlemiştir. Ruh kavramının çerçevesinde insanların 4 hıltı sahip olduğunu yani ateş, hava, toprak, suya anasır-ı erbaa (dört unsur), bu dört elementin insan bedenindeki karşılığı olarak kabul edilen dört sıvıya da ahlat-ı erbaa (dört hılt) denir. Bu hıltların birbiriyle ilişkilerinin de insan hareketlerine yansıdığını ifade etmektedir.³⁹

Kan, siyah safra, balgam ve sarı safranın mükemmel birlikteliğinin insan sağlığını yani vücut dengesini oluşturduğunu, bu dengenin bozulmasıyla ilaç takviyesi ile hılt dengesinin tekrar sağlıklı hale getirilmesi gerektiğini bu hastalığın, dengesizliğinde bir hıltın bir organa hakimiyeti ile gerçekleşmekte olduğunu bildirmektedir. Bu bulgulardan önce insanın ilk olarak kendisini tedavi etmeyi amaçlayan İbni Sina dönemin bakış açısından çok farklı şekilde hastalıkları tanımlamaktadır. Şayet hekim hastalığı erken teşhis ve doğru tedavi ederse hastalığın daha kısa sürede biteceğini bunun yanında hastanın çevresindeki insanların gözlemlerinin dinlenmesine önem verir. Hatalık böylesine titizlik ve detaycı bir yaklaşımla inceleyen İbni Sina ne kadar önemli bir hekim, alim oluşunu gözler önüne sermektedir.⁴⁰

Selçuklular akıl hastalarının tedavilerinde psikoloji yaklaşımı telkin tedavisini uygulamışlardır. Telkin bir duyguyu, bir düşüncüyü birinin aklında yer ettirmektir.⁴¹ Bunların içinde en önemli yerlerden birine sahip olan *Karaca Ahmet Delilleri Tedavi Yurdu* yer almaktadır.

Karaca Ahmet ismi ilk olarak köyün ismine verilmiştir. Bu isim Karaca Ahmet Sultanından gelmektedir. Karaca Ahmet ismi verilmiş olan bu köye kendi çevresi ile gelmiş ve burada konaklamıştır. Karaca Ahmet’in çevresi ile geldiği bu zamanda orada yaşayan aşiret ağası kahyasını Karaca Ahmet’in yanına yollayarak neden geldiklerini sordurmuştur. Daha sonrasında kahya Karaca Ahmet’e ağasının kendisiyle görüşmek istediğini söylemiştir.

³⁸ İkiz, a.g.m., s.159-160.

³⁹ İkiz, a.g.m., s.160.

⁴⁰ İkiz, a.g.m., s.160.

⁴¹ Hacı Mehmet Günay, “Telkin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul 2011, s.404 – 406.

Karaca Ahmet ise “*davete icabet gerek*” demiş ve beyin yanına gelmiştir. Bey tarafından Karaca Ahmet güzel karşılanmış ve ikramlarda bulunulmuştur. O günlerde beyin kızı hastadır ve hastalığına derman bulunulmaya çalışılmıştır. Ancak beyin kızının hastalığına bir türlü şifa bulunamamıştır. Beyin kızı Karaca Ahmet’i görünce sakinleşmiştir. Bu durumu fark eden kızın babası yani bey Karaca Ahmet Sultan’a “*aman beyim kızımın şifası sendedir, burada kal, size ve aşiretinize istediğiniz kadar yurt verelim*” demiştir. Bu istek üzerine Karaca Ahmet burada üç gün kalmış ve Allah’ın izli ile de beyin kızı iyileşmiştir⁴².

Karaca Ahmet üç günün sonunda beyle vedalaşmak için geldiğinde kızının şifa bulması nedeni ile bey Karaca Ahmet’e Kağnılar köyü ve çevresini vermiştir. Karaca Ahmet ise kendine hediye edilen bu köyü kabul etmiştir.⁴³.

Orhan Gazi döneminde Karaca Ahmet Sultan Üsküdar’a gelerek burada tekke kurmuş ve mürit yetiştirmiştir. Daha sonra Rumeli’deki fetihlere katılan Karaca Ahmet Anadolu’yu da dolaşarak geniş bir mürit kitlesiyle Afyonkarahisar bölgesine gelmiş ve kendine hediye edilen Karaca Ahmet köyüne yerleşmiştir⁴⁴.

Karaca Ahmet Horasan erenlerinden biri olup, akıl ve ruh doktoru olarak kabul edilmiştir. Karaca Ahmet Camisi tek çatı altında türbe ve cami mevcuttur. Bu iki kısımdan oluşan yapıdaki mevcut türbe, cami ile bitişik olmakla beraber kuzey cephede yer almaktadır⁴⁵.

Afyonkarahisar’da türbelerde medrese eğitimi görmüş şeyhler tarafından çeşitli rahatsızlıklar tedavi etmekteydi. İnançların merkeze alındığı, dini akidelere uygun şekilde hareket edilerek, dualar okunarak, bazı ritüeller yerine getirilip, diyet, hamam gibi diğer yaklaşımlarla beraber yapılan bu tedaviler yaklaşık yedi yüzyıl sürmüş, günümüze kadar da büyük değişimlere uğrayarak yerini almıştır. Böylesi toplumların dini otoritesi çok güçlü ve hayatlarının merkezindedir. Bu nedenle de hasta buna boyun eğmektedir. Kutsal yerlerin tedavi edici gücünün olduğunu da tarikatlardan bilmekteyiz.⁴⁶

Sonuç olarak İslam dini, insancıl olmaya davet eden bir dindir. Bu düşünce ışığında İslam inancıyla yoğurulan insanların düşünceleri şekillenmiş, ruh hastalarına karşı Batı insan dışı, vicdansız bir tutum sergilerken İslam tıp geleneği ise kabullenici, şefkatli, merhametli,

⁴² Muharrem Bayar, “Afyonkarahisar’da Yaşamış Büyük Velilerden Karaca Ahmet Sultan”, *II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, 3-4 Mayıs 1991 Afyon, Zafer Matbaası, Afyon 1992, s. 67.

⁴³ Fevzi Kaya, “Karacaahmet Camii ve Tekkesi” *Taşpınar Dergisi*, S. 14, Afyonkarahisar Haziran 2015, s. 19.

⁴⁴ Haşim Şahin, “Karaca Ahmed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 374-375.

⁴⁵ Kaya, *a.g.m.*, 2015, s. 20.

⁴⁶ İkiz, *a.g.m.* s.160-161.

insancıl ve hatta deli-veli tanımlamasındaki gibi ruh hastalığı içinde olan insanlara karşı yüceltici bir tutum sergilemeye yöneltmiştir. Halen örneklerini barındırıyor olan Edirne ve Manisa bimarhanelerinde görmekte olduğumuz hastane yapılarında, orta alanda ortak bir yaşam alanı ve onun çevresindeki odalarda hastaların diğer insanlardan dışlanması engellenmiş ve sosyal etkileşimi öne çıkaran bir tedavi usulü uygulanmıştır. Bu uygulamalar içinde, müzikle tedavi ve çeşitli Türk müziği makamlarının hangi tür hastalıklar üzerine iyileştirici etkisi olduğuna ilişkin araştırmalar da yapılmıştır.⁴⁷

Osmanlılar, Selçukluların geleneğini devam ettiren mirasçılardır. Bu bağlamda tıp alanında da İslam düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Tıp kurumlarına bakıldığında da Selçukluların kurmuş oldukları düzeni devam ettirmişlerdir. 19. yüzyıla kadar da bu geleneği devam ettiren Osmanlı Devleti daha sonra Batı'dan beslenmeye başlamıştır. Hastane sayısını arttıran ve hekimlerine çok donanımlı eğitim veren Osmanlı Devleti medreselerin çöküşüne kadar gayet parlak bir dönem yaşamıştır. Bu çöküşün beraberinde getirdiği Tanzimat reformlarına göre hareket etmiş ve Avrupalı eğitim sistemini kendi eğitimlerine uyarlamıştır.⁴⁸

Türk tıp yazmaları, akıl hastalıkları ve nöroloji üzerine hastalara bakış açısını görmek açısından çalışmayı aydınlatmaktadır: ilk etapta hastalığın ortaya çıkardığı işaretler gözlenirdi, bu gözlem sonucunda hastalığın ismi konulmaktaydı. Hemen hemen hiç bir metinde kesin olarak şu hastalığı bu ilaç tedavi eder tarzında bilginin olmamasının yanı sıra “mücerreptir” kelimesi kullanılırdı. Hekimler temkinli davranıp, gözlem yapar, hastanın şikayetleri ortadan kalkıp onlardan artık bahsetmeyince şifa bulunduğuna inanılırdı.⁴⁹

Osmanlı tıbbı ruh sağlığına çok önem vermiş tedavileri için üzerinde uğraşmış ve bu hastalığa “*kafa hastalığı*” adını vermiştir. Tüm hastalıkları etkileyen merkezi sinir sistemi oluşu organik nedenleri olduğu söylemi yaygın bir düşüncedir. Bunu Mukbilzade'nin akıl hastalıkları sınıflandırmasını incelediğimizde görmemiz mümkündür. Ancak bu tür akıl hastalığı sınıflandırılmasında en büyük sorun neyin semptom, neyin sendrom veya hastalık gurubu olduğunun belirginleşmemesidir. Bugüne baktığımızda şimdiki sınıflandırmadan çok farklıdır. Ancak yine de semptomların üzerinden gidilerek sınıflandırmanın şekil aldığını görmekteyiz. Osmanlılarda hastalıkların merkezi ve periferik sinir sisteminden yani beyin ve omurilik haricindeki tüm uzuv ve organların çeperinden geldiği inancı bulunmasının yanı sıra

⁴⁷ Karamustafalıoğlu, *a.g.e.*, s.2.

⁴⁸ Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi, (Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Haz: Aykut Kazancıgil, C. I-II, Özel Yayınevi, İstanbul 1991, s.51.

⁴⁹ İkiz, *a.g.m.*, s.161.

bu sınıflamaların iyice anlaşılabilmesi hıtlar teorisini anlamlandırıp yorumlanması ile mümkündür.⁵⁰

Akıl hastalığının tedavisine bakıldığında yüz yıllar boyu süre gelen tekke tedavisiyle paralel giden bilimsel tedavi görülmektedir. Tekke tedavileri kendi içinde birbirlerinden farklılık göstermektedir. Osmanlıda tekke tedavileri büyük bir önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti duraklama döneminden sonra çöküş döneminde halka moral vermek gibi sosyal görevlerini de kendinde barındırmıştır.⁵¹

Kısacası Osmanlı'da iki farklı tarz yaklaşım görmekteyiz. Köklerini bilimden alan hastalığa bilimsel olarak yaklaşp organik ilaçlarla tedavi eden hekimler ve dini inanışlara göre hareket eden dini inançların getirisini merkeze koyarak hastalıkları bunun çerçevesinde yorumlayıp tedavi etmeye çalışan tekkeler. Bu iki farklı tedavi usulleri her ne kadar karşı karşıya da gelseler Osmanlı Devleti ruh sağlığı hastalığı olan insanlara karşı batıdan çok farklı yaklaşım sergilemiş kafa hastalığı olan insanları anlamaya çalışmış insancıl bir tavır sergileyerek tedavi etmeye çalışmış bunu bir hastalık olarak kabul etmişlerdir. “Deli yardım isteyen bir marjinaldir, Foucault’un dediği gibi toplumun kötü vicdanı olmayıp, dünyadan ayrılaştırılmış kişiler değildir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde İstanbul delilerinden bahsederken onlara “evliya” demektedir.”⁵²

1815 yılında kafa hastalığında uzman olan Mehmed Said, dönemin delilik sınıflandırmasından bahsederken 56 çeşit deliden bahseder. Çeşitlendirilmiş bu delilere bakıldığında da dünyadaki bütün insanların deli olma potansiyelinin olduğunu söyleyip insanların davranışları üzerinde durur.⁵³

Gittikçe olumsuzla giden dini şartlar ve kilisenin haksızlıkları karşısında reformun etkisi görülmüştür. Reform hareketleri, Almanya’da başlatılmış ve sonucunda kilisenin dini değişiklikler yapmaya zorlayan hareket içine girilmiştir. Almanya’nın bu hareketi kısa sürede tüm insanlığı etkilemiştir. Bu etkilenmede ıslahat ve yenilik yapma yani reformu doğurmuştur. Osmanlı’ da bu reformların en önemli hareketlerinden olan 14 Mart 1827’de tıp okullarının açılmış olmasıdır. Köklü değişikliklere neden olan, entelektüel hareketlerin oluşmasına zemin hazırlayan bu reformlar, Avrupa ile ilişkileri, hastane şartlarını ve hastalıkların tedavisini son derece olumlu yönde etkilemiştir. “Türk hastanelerindeki değişim

⁵⁰ İkiz, a.g.m., s.162.

⁵¹ İkiz, a.g.m., s.162.

⁵² *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi: İstanbul*, Kitap 1, s. 344.; İkiz, a.g.m., s.162.

⁵³ İkiz, a.g.m., s.162.

rüzgarları, İtalyan hekim Mongeri'nin Süleymaniye Hastanesini iyileştirme çabaları ile başlamıştır.” 1856'da ilk Tıp Cemiyetini İstanbul'da kuran Mongeri, “Gazette Médicale d'Orient”ı da yayınlar. Modern anlamdaki ilk bilimsel makaleler bu dergide yayınlanır. Yurt dışından zaman içerisinde gelen profesörler, 1866'da siviller için ikinci tıp fakültesinin kurulması, tıp alanındaki ilerlemeleri göstermektedir.⁵⁴

Türk tarihi, Doğu Türkistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya ile 5000 yıllık bir tarihe sahiptir⁵⁵. Sürekli gelişmekte olan Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme döneminde eski ihtişamını kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı'nın çöküşü ve bağımsızlık savaşı, her alanda köklü değişikliklere yol açar. Yapılan yeniliklerle tüm hayatın değiştirilmesi, metafizik dogmalara karşı itaat isteyen sistem yerine Avrupalı düşünce modelleri konulmuştur. Farmakoloji, anatomi ve fizik alanlarında başlayan ilişkiler psikiyatri alanında da kendini göstermeye başlamıştır. İlk nöroloji merkezinin başına Emil Kraepelin⁵⁶ ile çalışan Prof. Doktor Raşit Tahsin getirilmiştir. Türkiye'den asistanların yurt dışına getirilmesi, psikiyatri bölümlerinin çoğaltılması ile bu alanda büyük değişiklikler oluşmuştur Bu değişiklikleri geçmişten, geleceğe etkilenerek taşınan süreci kafamızda şekillendirebilme bağlamında Osmanlı dönemi kafa hastalığına yakalanma sebepleri, darüşşifalar, bimarhaneler ve 17. ve 18. Yüzyılda delilerin hukuksal anlamda sahip oldukları ya da kaybettikleri hakları incelemeden önce “*delilik, ruh sağlığı, akıl*” kavramlarını incelemek daha doğru olacaktır⁵⁷

.

⁵⁴ İkiz, *a.g.m.*, s.162.

⁵⁵ Nıl Sarı - Burhan Akgün, “Türk Tarihinde Psikiyatriye Bakış”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, S. 62, İstanbul Mart 2008, s. 1.

⁵⁶ Kraepelin Alman bilim adamıdır. Erken bunamanın Psikiyatrik belirtilerinin sinir sistemine ait fiziksel bozuklukların var olduğundan kaynaklı olduğu düşüncesini ileri atan kişidir.; <https://gonullupsikolog.com.tr> (Erişim tarihi 20.03.2022).

⁵⁷ Sarı - Akgün, *a.g.m.*, s.21.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUH SAĞLIĞI, AKLI YETERSİZLİK VE DELİLİK

1. DELİLİK

Geçmişten günümüze kadar insan toplulukları ruhsal sorun yaşayan kimseler için çeşitli isimler ve sıfatlar kullanmıştır. Dillerin kendini geliştirmesi, milletlerin birbiriyle etkileşimi ile birlikte bu adlandırmalar çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Türkiye, bulunduğu coğrafi konum sebebiyle eskiden beri birçok uygarlığı bünyesinde barındırmış, milletleri kültürüyle beslemiş aynı zamanda kültürleriyle beslenmiştir. Kültürün yanında yine, dil ve dinlerinden etkilendikçe, benliğinde var olan özelliklerle bunları yoğurmuştur. Bu etkileşimler sebebiyle sürekli olarak değişmiş ve zamanla şekil almıştır. Köklü ve uzun tarihe sahip olması nedeniyle de ruh sağlığını çağlara göre algılanış, tedavi edilme biçimi ve bu hastalığın adlandırılma sebepleri farklı olmuştur. Bu yüzden de geniş bir tarihi sürecin araştırma konusudur. Ancak ruhi hastalıkların gündelik dilde ve en genel ifadesi “*deli*” şeklindedir. “*Delî*” kelimesi “*telî*”, “*tilwe*” şeklinde geçmektedir. Eski Türkçedeki “*telî*” kelimesi, günümüzde hemen hemen bütün sözlüklerde sıfat olarak kabul edilen “*deli*” kelimesine karşılık gelmektedir⁵⁸.

Pars Tuğlacı’ya ait sözlükte “*deli*” kelimesine bakıldığında köklü bir kelime olduğunu ve sözcük anlamı olarak “*aklını kaybetmiş, kaçırmış olan; akli yerinde olmayan, çılgındır*” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir⁵⁹. Sözcüğün diğer bir anlamına bakılacak olursa “*azgın, sözünde ve hareketlerinde pervası olmayan, ateşli ve atılgan, coşkun*” anlamlarına gelmektedir. Deli kelimesi cesaret kelimesiyle de bağdaştırılabilmektedir. Akıllının yapamayacağı herhangi bir işe cesaret ederek atılganlık ile yapan her kimse için de kullanılabilmektedir. Buna örnek olarak Dede Korkut hikayelerinde, deli kelimesinin “*yiğitlik anlamında cesareti, gücü ve gözü karalığı belirtmek gayesi ile kullanıldığı*” görülmektedir.⁶⁰

Ruhun bedenden ayrı düşünülmesi insan anatomisine aykırıdır. İnsan bedeni ne zaman rahatsızlansa ruh sıkıntı çeker, ruh ne zaman ısırap çekse bedenin yine etkilenecek hasta düştüğü bilinmektedir. Ruh sağlığının ortaya çıkması beynin hücrelerinde kendini gösteren

⁵⁸ Merve Sultan Akçakaya, *Türk Edebiyatında Deliliğin Sosyolojik Dinamikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2021, s.6.

⁵⁹ Pars Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul 1980, s. 529.

⁶⁰ Fatih Artvinli, *Klinik Psikoloji: Bilim ve Uygulama; Deliliğin Aynası: Osmanlı’dan Günümüze Ruhsal Bozuklukların Toplumsal ve Tıbbi Sınıflandırması*, Türk Psikologlar Derneği, Ankara 2020, s.318-319. ; Saadet Dağ, *Osmanlı Devleti’nde Deliler Ocağı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s. 10.

biyolojik olarak insan anatomisinin işleyişine ters bulgular saptanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular sonucunda konulan tanıya delilik denilmektedir.⁶¹

Ruh sağlığının bozulması, akli yetersizliğe neden olmakta bu da deliliğin yolunu açmakta yani nedeni olabilmektedir. Delilik ile akıllılık arasında belirsizlik vardır. Bu iki kavram arasındaki durum netleştirilememiştir. Ruh sağlığı, delilik genel anlamıyla belirli bir zaman içinde, belirli bir yerde topluluk tarafından gözlenmesi ile anormal ve ısrarcı davranışların sonucuna denmiştir. Delilik kavramı en genel anlamıyla tıp, psikoloji, sosyoloji, felsefe, edebiyat, sinema, tarih gibi farklı disiplinler aracılığıyla incelenebilmektedir. Bu disiplinleri kapsayacak delilik tanımı, “akıl”, “akıl dışı”; “normal”, “anormal” kavramları ile kendi aralarında çok yakın bir ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Aklın ne olduğu veya normal davranışların ne olduğu soruları “deli”, “ruh sağlığı” ve “akıl sağlığı” yaşayan kimdir? sorusunun cevabına götürecektir. Her kavram kendini anlamını ortaya koymak için tersine ihtiyaç duymaktadır. Örneğin; doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırt etmek için karşılaştırma yapabilmekte ve kendi farkındalığını ortaya koymuştur. Bu durumda akıl ancak akıldışının, delilik ise ancak normal davranışın ötesinde bir kimlik oluşturabilir.⁶²

Delilik tanımının ötesinde daha çok felsefi, sosyolojik ve psikolojik anlamlar yüklenen bir terimdir. Bu terim üzerinde çalışan kişiler tarafından delilik kelimesi daha iyi imgelenebilmekte ve eleştirel biçimde analiz edilmektedir. Bu nedenle bir bilim olan psikoloji, delilik kavramı yerine akıl hastalığı tamlamasını kullanmanın daha doğru olduğunu vurgulamaktadır. Akıl hastalığı ve ruhsal bozuklukların tanımı, psikoloji alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılmadan önce bazı kriterlerin uygunluğuna göre belirlenmektedir. Ancak bir hastalık mental olarak ortaya çıkıyor ise bu ruh sağlığı hastalığına dahil olmaktadır. Bu hastalığın tedavi edilmesi için de belli gruplar içinde sınıflandırmak gerekmektedir. Foucault bu sınıflandırmayı rahatsızlığın derecelendirilmesini göz önünde tutarak akıl ve ruh hastalıklarını iki temel kategoriye ayırmaktadır. Bu iki kategori psikozlar ve nevrozlardır.⁶³

Birinci kategori akıl yürütme ve duyuların ağır oranda zedelenmesi ile ortaya çıkan durumu anlatabilmek için kullanılan terim olan psikozların başlıca özellikleri şunlardır: Aklın algılama alanında bir aksama problemini ortaya çıkarması, tavrın ve sürekliliği devam eden duyguların, hayat koşullarının farklılaşması, bilinç kontrolünde rahatsızlık, düş görülmesi

⁶¹ Mazhar Osman Uzman, *Tababeti Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul 1941, s.15.

⁶² Çermeli, *a.g.e.*, s.13.-14.

⁶³ Akçakaya, *a.g.t.*, s.37-38; Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Çev:Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 304-305.

yani halüsinasyonların meydana gelmesi ve şizofreni⁶⁴ düşünce belirtilerinin ortaya çıkması şeklinde sıralanabilmektedir. Genel olarak psikozlu hastalıkların içinde paranoid⁶⁵, hebefrenik⁶⁶ ve katatonik⁶⁷ sendromlarıyla birlikte tüm şizofreni rahatsızlıklar ve paranoyalar bulunmaktadır.

İkinci kategori ise Psikozların zıttı olan nevrozlardır. Nevrozlar kişiliğin belli alanlarında nüksederek kendini göstermektedir. Takıntılı insanların, insana ya da herhangi bir nesneye bağımlılık haline getirdikleri bağımlılık duygusudur. Nevrozlarla beraber ortaya çıkan, kaygı, stres, korku, güvensizlik gibi durumların yaşanmasına örnek verilebilmektedir. Nevroz hastalıklarının alt dalında farklılık gösteren davranışlar barındırmaktadır.⁶⁸ Bu farklılık gösteren davranışların izlenmesi sonucu psikoloji ile uğraşan kişiler tarafından tanı konmakta ve bu tanıya göre tedavi yöntemi uygulanmaktadır. Psikolojiyi doğrudan etkileyen organ beynin belirli bölümleridir. Bu bölümlerde gerçekleşen olaylar ve bu olayların fiziksel temelli hareketleri, dürtü ve düşünceleri etki altına alan rahatsızlıklar bütünü olarak adlandırabilmek mümkündür. Akıl hastalıklarının tümü incelendiğinde beynin üst biriminin önemli bir bölümü tarafından, geçici veya kalıcı olarak bazı işlevini yitirmiş faktörler tarafından işlevsiz duruma getirilmektedir. Bu da aşamalı olarak delirmeye sebep olabilmektedir⁶⁹.

Michel Foucault, aklın kendi varlığından haberdar olması için deliliğin var olduğunu dile getirir. Foucault, akıl ve deliliğin sürekli olarak yer değiştirme durumunun olduğunu belirtmiştir “*Bu da her deliliği onu yargılayan ve ona egemen olan kendi aklına sahip; her akli da onda gülünç gerçeğini bulduğu kendi deliliğine sahip hale getirmektedir.*”⁷⁰. Yani her biri diğerinin ölçüsüdür ve karşılıklı atıf hareketi birbirini yok sayarken, aynı zamanda birbirinin üzerine yaslanarak güç alabilmektedir⁷¹.

⁶⁴ Şizofreni; sanrılar, varsanılar, organize olmayan davranışlar, negatif semptomlar ve sosyal işlev bozukluğu ile karakterize edilen bir psikiyatrik hastalıktır Bkz.: Demet Summakoglu, Barış Ertugrul, “Şizofreni ve Tedavisi” . *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, C.I, S. 2, Temmuz 2018, s. 43.

⁶⁵Paranoid; Kişilik Bozukluğu olan kişilerin temel özelliği paranoya, amansız bir güvensizlik ve şüphe duymak için yeterli sebep olmamasına rağmen başkalarından şüphe duymak. Bu bozukluk genellikle çocukluk veya erken ergenlik döneminde başlar ve erkeklerde kadınlardan daha yaygın bir hastalıktır. <https://medicineshospital.com.tr>. (Erişim tarihi 08.02.2022).

⁶⁶ Hebefreni; Ergenlik döneminde başlayan ve en sık görülen şizofreni türü olan hastalığın adı. <https://www.nedirmedemek.com.tr> (Erişim tarihi 08.02.2022).

⁶⁷ Katatoni ilk kez 1874 yılında Karl Kalbaum tarafından tanımlanmış, motor, bilişsel, affektif ve otonomik belirtilerle kendini gösteren nöropsikiyatrik bir hastalıktır. Ömer Asan, “Katatoni: Klinik Özellikler ve Tedavi” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. XI, S. 3, 2019, s. 217.

⁶⁸ Michel Foucault, *Aklın Hastalığı ve Psikoloji*, Çev: Emre Bayoğlu, 6. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013 s. 14-15. ; Akçakaya, a.g.t., s.37-38.

⁶⁹ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s.326.

⁷⁰ Foucault, Michel. *Deliliğin Tarihi* , s. 63.

⁷¹ Çermeli, a.g.e.,s. s.14.

Halk tarafından dışlanan deli ve kaçık diye hitap ettikleri kişiler ruh sağlığı problemi yaşayan kimselerdir. Ateşli hastalık geçiren birinin nasıl ki yatakta dinlenmesi ve bakıma muhtaçlığı var ise akli yetersizliğe sahip bir kimsenin de bakıma, saygıya ve sevgiye ihtiyacının var olduğu bilinmektedir. Ağrısı olan acı içinde kıvranan biri için gülünmez, acınır. Sıkıntı içinde olan ruhun karşısında insan kalbi ancak ıstırap duyar⁷². Bu bağlamda insanların ve toplumların akli zafiyeti olan her kimseye karşı sergiledikleri tutum insanlık tarihinde merak uyandıran bir konu olmuştur. Bu nedenden dolayı delilik kavramının tarihi süreci incelendiğinde Doğu ve Batı medeniyetlerinin düşünce tarihini anlayabilmek mümkündür. Örneğin; Orta Çağ Avrupası'nda delilerin dışlandığı, deliler üzerinde insan dışı muameleler uygulandığı ve bunun yanında delilere cadı damgası vurularak yakılıp, ölüme terk edildikleri bilinmektedir. Daha ileri tarihlerde hatta 17. ve 18. yüzyıllar incelendiğinde hastanelerde delilere çeşitli işkenceler yapılmaktayken; İslam dünyasında, Osmanlı toplumunda deliler her hastanın gördüğü ehemmiyet ile tedavi edilmekte, toplumdan ayırıştırılmayarak, temel hak ve hürriyetlerinin korunduğu bilinmektedir⁷³.

Buna örnek olarak Osmanlı Devlet Arşivi'nde mevcut olan 21 Aralık 1767 tarihli belgeye bakıldığında Köstendil Sancağının Ilıca bölgesine bağlı Turmohar (Trumohar) köyünde yaşamakta olan Abdülmümin'in durumu gösterilebilir. Adı geçen kişi sahip olduğu tapulu arazisini ilk olarak Osman adında birine satmıştır. Daha sonrasında başka bir tapulu arazisini de bir evde şahitler huzurunda Abdülkadir'e satmıştır. Abdülkadir'e bu yerin satılmasından sonra, Abdülmümin'in oğlu Hüseyin tarafından kadiya başvurulmuş ve babasının akli dengesinin yerinde olmadığını satılan malın değerinde paraya satılmadığını söyleyerek tapu senedinin taraflarına iade edilmesini talep etmiştir. Mahkemeye taşınan bu olay üzerine şahitlere başvurulmuştur. Şahitler, Abdülmümin'in kendi isteği ile zamanın parasıyla on kuruşa tapulu arazisini Evrenye kasabası sakinlerinde olan Abdülkadir'e verdiklerine şahit olduklarını ancak akli dengesinin yerinde olup olmadığını bilmediklerini mahkemeye bildirmişlerdir. Abdülmümin'in deli olduğu anlaşıldıktan sonra mahkeme tarafından tapu senedinin Abdülkadir'den alınarak Abdülmümin'e geri verilmesi kararlaştırılmıştır. Abdülkadir'in Abdülmümin'in deli olmasından faydalandığı, arazisinin karşılığı olan parayı vermediği ancak tapu senedini tarafına aldığı anlaşılmıştır.⁷⁴

⁷² Uzman, *a.g.e.*, s.15.

⁷³ Çermeli, *a.g.e.*, s.15.

⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emri Mustafa III, 217/17161.

Bu belgenin sonucuna bakılarak anlaşıyor ki Osmanlı hukuku kişinin içinde bulunduğu sağlık durumunu, akli zafiyetini göz önünde tutarak ortada var olan şartlara göre pozitif ayrımcılık yapmıştır. Osmanlı yöneticileri delilerinde haklarını güvence altına almıştır.

İslam dini Müslümanlara bazı dini vazifeler yüklemektedir. Ancak bu dine mensup olan insanlar akıl sağlığının yerinde olmaması durumunda vazifelerinden muaf tutulmaktadır. Akıl yerine gelmesi durumunda sorumlulukların yerine getirilmesinin gerektiği bildirilmektedir. Akıl insanı terk ettiğinde, mantıkta insanı terk eder ve vereceği kararlarında sağlıklı olabileceği düşünülmemektedir Bu durumda olan kimseler dini sorumlulukların yanında, hayatın yüklediği sorumluluklardan da muaf tutulmaktadır. Nasıl bir yöneticinin emrindekileri yönetebilmesi için aklının yerinde olması beklenir ise bu her işte çalışan insanlar için de geçerli olmaktadır.⁷⁵ Sosyal işlevsellikte sadece fiziksel olarak sağlıklı olmak tek başına yeterli olmamaktadır. Başta da belirtildiği gibi ruh sağlığı fiziksel sağlığı, fiziksel sağlık da doğrudan olarak yine ruh sağlığını etkilediği bilinmektedir. Sağlık kendini, başkalarını ve çevreyi içeren bir denge durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum insanın işte çalışabilirliğini ve bulunduğu sosyal kurumda konumunu, etkinliğini de doğrudan etkileyebilmektedir⁷⁶.

Bahsedilen konuyla ilgili 17 Ocak 1789 tarihli belge örnek gösterilebilir. Tekfurdağı'nda ikamet eden eskiden olduğu gibi halen Yeniçeri Ağası olan Mustafa Ağa, Vidinli Pazvantoğlu ile tartışmıştır. Mustafa Ağa'nın gerekçesiz tartışma çıkartmasının nedeninin bilinç dışı gerçekleştiği ve deliliğinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Mustafa'nın deliliğinin devam etmesi halinde çevresindeki insanları rahatsız edeceği olasılığı göz önünde tutulmuştur. Mustafa Ağa'nın mantıksız hareketleri karşısında insanlara karşı sakıncalı durumunu ortadan kaldırmak adına Anadolu'ya geçirilip uygun bir mahalle sevk edilerek yaşaması istenmiştir⁷⁷.

Anlaşıldığı üzere Mustafa Ağa'nın hem korunması hem de devlette var olan vazifesi esnasında çevresindeki insanlara dokunabilecek zararlardan dolayı görevinden alınarak uygun bir yerde yaşamasının kararlaştırıldığı görülmektedir. Böylece topluma karşı doğacak zararı ortadan kaldırmak ve bu zararın doğmasıyla toplumu akli yetersizliğe sahip olan kimseye karşı alınabilecek olumsuz tavırların önüne geçilmek amaçlanmıştır.

⁷⁵ Sarı, Akgün, *a.g.m.*, s. 6.

⁷⁶ Okan Taycan - Bülent Coşkun, *Ruh Sağlığı Güçlendirme Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar*, Türkiye Psikiyatri Derneği, Ankara 2020, s.6.

⁷⁷ BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, 208/11073.

16 Ağustos 1812 tarihinde Darphane Emini Seyid İbrahim Efendi Osmanlı egemenliği altındaki beyliklerin, yabancı devletlerin, eyalet valilerinin, vezir ve beylerbeylerinin devletle ilgili işlerine bakmakla görevli kapı kethüdalığı görevini yerine getirmektedir. Ancak yaşadığı psikolojik sorunlar sebebiyle işine devam edemeyecek olması Hayrullah Efendiye bildirilmiştir. Seyid İbrahim Efendi'nin görevini yerine getiremeyeceğinin anlaşılması üzerine Darphane katibi olarak görev yapmakta olan Rasim Efendi söz konusu Darphane eminliği görevine atanmıştır⁷⁸.

Belgeden de anlaşıldığı üzere Darphane eminliği gibi önemli bir görev üstlenen kişinin psikolojik sorunlar yaşaması sebebiyle gerekli incelemeler yapılarak görevine son verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ruhsal sorunları olduğu bilinen kişiler çevresi tarafından doktora yönlendirilirdi. Kişiye doktorun muayenesi sonucunda teşhis konulurdu. Bunun üzerine kişi, kendisine veya çevresine zararı dokunacak durumda ise gözetim altında tutulmak ve tedavi edilmek için bimarhaneye gönderilirdi. Buna örnek olarak; 1911 yılında Elazığ'da psikolojik sorunlar yaşayan, çevresine saldıran ve ailesi tarafından gözetim altında tutulamayan Mehmed Şerif'in İstanbul'daki bimarhaneye kabul edildiği takdirde yol masrafinin kardeşi tarafından verileceği dile getirilmiştir. Mehmed Şerif'in, bimarhaneye kabul edildiğinin açıklanması üzerine de yakını tarafından masraflarının verilmesi şartı ile bir görevlinin gözetiminde bimarhaneye gönderilebileceği bilgisi paylaşılmıştır⁷⁹.

Kimi zaman bimarhanelerin kapasitesi yetersiz kaldığından, taşradaki hastaları kabul etmediği de görülmektedir. Toptaşı Bimarhanesi aslında İstanbul'daki delilere tahsis edildiğinden taşradan gelenlerin yer olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmelerine oldukça sık rastlanabilmektedir. Taşradaki bir delinin başşehirdeki bimarhaneye kapatılması için; “ekonomik durumunun Dahiliye Nezareti tarafından Toptaşı Bimarhanesine bildirilmesi ve izin alınması gerekliydi. Bunun üzerine Nezaret, Şehremanetine hastanın kabul edilip edilmeyeceğini sorardı. Gelen cevap ise valiliğe iletildi. Çoğunlukla alınan cevap bimarhanenin İstanbul'daki delilere bile yetmediği, bu yüzden yeni hastaların kabul edilemeyeceği şeklinde olmuştur. Bu anlamda 20 Eylül 1899 tarihli belgeye göre Dahiliye Nezareti, Trabzon vilayetlerinde mevcut dört hastanın Toptaş'ına alınması istenmiştir. Ancak 3 Aralık 1899 tarihli yazıda ise İstanbul Şehremaneti, hasta sayısının çok fazla olması sebebiyle yeni hasta kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Kabul edilemeyecek hastaların, bulundukları mahallerde muhafaza edilmesi ve tedavilerinin sağlanması” gerektiği

⁷⁸ BOA., Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, 508/46.

⁷⁹ BOA, Dahiliye Tahrirat Kalemî, 63/28.

bildirilmiştir⁸⁰. Bu belgelerden anlaşılacağı üzere delilerin tedavisi için bimarhanelerde yeteri kadar yer olmaması nedeniyle taşradan gönderilmek istenen bazı hastalar hastaneye kabul edilememiştir. Bu durum 19. yüzyılda bimarhanelerin yetersiz olduğu ve hastaların fazla olmasından kaynaklanan problemleri gözler önüne serilmektedir.

İnsan bedeninin sağlıklı olması ya da hasta olmasının yanın da ruhun sağlıklılığı ya da hasta olma durumu da var olduğu bilinmektedir. Ruhun sağlıklı oluşu duyguların ve hislerin dengede olmasını sağlamaktadır. Bu duygular; korku, öfke, endişe, tasa ve bunların yanında bir çok hissin diğerinden baskın olmama durumudur. Ruhun bu tür hastalıklardan uzak olması, yani bir duygunun diğer duygudan baskın olmaması durumu, ruh için sıhhat ve selamet anlamına gelmektedir. Aynı durumun bedenın sağlığı için de geçerli olduğu bilinmektedir. Bedenin sıhhat ve selametinin kan, sevda, safra ve balgam hıltlarının (hümorlar) her birinin sakin durumda olması, dengenin bozulup bir hıltın, diğer hıltlara baskın olmaması durumu sağlıklı vücudu sağlıklı kılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında bedenın sağlığının iki yönden korunduğu bilinmektedir. Birincisi bedene dışardan gelen soğuk, sıcak ve acı veren sıkıntılardan korumak, ikincisi bedeni içeriden oluşabilecek hastalıklardan korumaktır. Bu da vücuttaki bir hıltın diğerine baskın olmayıp dengeli bir şekilde varlıklarını sürdürmeleriyle mümkündür. Gıdaların dengeli alınmaları, faydalı olanların yenilmesi, zararlı olanlardan kaçınılması ve beden sağlığını koruması ile mümkün olabilmektedir. İkinci olarak ruh sağlığının korunması da iki yönle olmalıdır. Ruhun dışardan gelecek, yani insanın işittiğinde gördüğünde öfke, gam, aşırı üzüntü, korku veya bunlara benzer ruhi güçlerini harekete geçirip ruhu üzen, yıpratın şeylerden uzak durularak olur. İkincisi ise az önce bahsedilmiş olan bazı duyguların, öfke, gam korku gibi sonuçları doğuracak şeyler hakkında düşünmemek ve iç arazlardan korunarak olur. İnsan bunları düşündüğünde kalbi onlarla meşgul olur ve akli dağılır. Bedendeki dengesiz değişimler de ruhu etkiler⁸¹.

İslam hekimleri gibi Türk hekimleri de ruhi hastalıkları bedenın içinde oluşan dengesizliğe bağlardı. Hasta gözetim altında tutulur, hastalık belirtileri incelenir, nabız ve idrar muayenesi yapılırdı. Akıl hastalıkların nedeni de hıltların (kan, balgam, sarı safra ve

⁸⁰ Rüya Kılıç, “Osmanlı Devleti’nde Deliliğin Tarihi: Toptaşı”, *Bilig Dergisi*, S. 67, Güz 2013, s.93 ;BOA, Dahiliye Mektubi Kalemı, 2279/8.

⁸¹ Ebu Zeyd Ahmed El-Belhi, *Beden ve Ruh Sağlığı*, Çev: Nail Okuyucu - Zahit Tiryaki, Kayhan Matbaacılık, İstanbul 2012, s., 150.

sevda) dengesizliği ile açıklanır buna göre de uygun tedavi yöntemi uygulanılmaya çalışılırdı. Örneğin mâl-i hülya hastalığı kara sevda, yani kara safranın fazlalaşması ile açıklanırdı.⁸²

Ruh hastalığının içinde de farklı anlamlar taşıyan akıl sağlığından eksik olan ya da bir süreliğine aklın insanı terk etmesi gibi durumlar vardır. Bu durumların hepsine delilik denmemektedir. “*Meczip*” kelimesi buna örnek olabilecek niteliktedir. En anlamlı tanımı “*Akl adamı terk ederse, “deli”; adam, akli terk ederse, “meczûb” olur*” denmektedir. Buna örnekte bir insanın içki içtiğinde içkinin tesiri geçene kadar sarhoşluğun etkisiyle aklın bir süreliğine insanı terk etme durumuna meczup ya da divane denmektedir.⁸³

İnsanın farklı hallerinden olan mecnun ve cinnet kelimeleri cin sözcüğünden türetilmiş olup, akli zail olan kişiyi tanımlar. Mecazi anlamda mecnun karşı cinse aşık olan, aynı zamanda sevdiğine kavuşamayan daha sonradan bu aşkın ilahi aşka dönmesi olarak da dile getirilmektedir. Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin ve benzeri hikayelerdeki “*deli velidir*” anlayışı yaygın olmakla beraber her aklını yitiren kişi veli mertebesinde görülmemektedir.⁸⁴

Akıl ile karar veremeyen ve sağlam idrake engel olan bir hastalığı olan kişi karar verme gücüne sahip değilse, “*mecnûn*” hükmünde sayılır ve akıl hastası kendi iradesi ile karar veremeyeceğinden, verdiği kararlarda sağlıklı ve doğru olmayacaktır. Akıl hastalarının İslam hukukunda cezai sorumluluktan muaf tutulması (gayr-ı mümeyyiz), hekimlere bilirkişi olarak önemli bir görev yükler. İnsanın kendi elinde olmadan delirmesi ya da aklını yitirmesinin (bunama) yanı sıra kişinin kendisinin edindiği kötü alışkanlıklar, örneğin sarhoşluk (suciye mübtela olmak), tiryakilik (afyona ve berşe mübtela olmak) de kişiyi ehliyetsiz kılar. Cünun, geri dönüşü olan (cünun-ı mutabık) ve olmayan (cünun-ı gayrı mutabık) olarak ayrılmıştır.⁸⁵

Akli yetersizliğe sahip olan her kimse içinde bulunduğu hal ve hareketlerden sorumlu değildir. Bu kimselerden hayatın getirdiği bir işle meşgul olması, doğru kararlar vermesi beklenemez. Hayatın her döneminde doğuştan veya sonradan kendini gösteren delilik, ruh sağlığı Osmanlı Devleti döneminde kafa hastalığı olarak dile getirilmiştir.

Kafa hastalığı sadece halkta Osmanlı toplumunda halkta görülmemiş, Osmanlı yöneticilerinde de bu hastalıkla karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti’nde veraset anlayışı gereği padişahlık babadan oğula geçmekteydi. Şehzadeler tahta geçene kadar sancaklarda eğitim alıp

⁸² Sarı Akgün, *a.g.m.*, s. 4.

⁸³ Sarı - Akgün, *a.g.m.*, s.7.

⁸⁴ Sarı - Akgün, *a.g.m.*, s.7.

⁸⁵ Mehmet Koç, “Osmanlı Aile Hukukunda Akıl Hastalığının (Cünûn) Nikâh Ve Talâk Hükümlerine Etkisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.CXXX, S. 256, 2022, s. 151.

tecrübe kazanmaktaydı. Bu alınan eğitim sadece saray içinden alınan eğitimlerden ibaret değildi. Şehzadeler halka karışır, farklı sancaklarda valilik görevi yaparak gelecekte varisi oldukları taht için yetiştirilir, tahta çıkacak şehzadelerde bir tecrübe oluşturmaya çalışılırdı. II. Selim dönemine gelindiğinde bu sistem değişmiş şehzadelerin sancağa çıkıp valilik yapması sadece tahta çıkabilecek varislerden en büyük şehzadeye ait bir hak olmuştu. Bu usul 17. yüzyılda III. Mehmet döneminde de değişiklik göstermiş şehzadeler tamamen Topkapı Sarayı'nda hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu yeni usul şehzadelerin devlet idaresinden, halkla olan ilişkilerden ve hatta hayattan kopmalarına neden olmuştur. Bu hayattan kopma devamında psikolojik çöküntünün getirmiş olduğu ruhsal hastalığı sebep olmuştur. Osmanlı padişahlarından psikolojik sorunlar yaşadığı bilinen I. Mustafa'nın aklî zafiyetinin oluşmasının esas sebebi de budur.⁸⁶

I. Mustafa, 1592 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Sultan III. Mehmed, annesi Handan Sultandır. I. Mustafa'nın babası III. Mehmed'in genç yaştaki ani ölümü üzerine en büyük oğlu, 1603 yılında I. Ahmet 14 yaşında tahta çıkmıştır. I. Mustafa'dan birkaç yaş büyük olan ağabeyi I. Ahmet 14. Osmanlı padişahıdır. I. Mustafa ağabeyinin tahta çıkmasıyla ölüm korkusuyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak hanedanın tek varisi olarak kalmış olması ve padişahın henüz erkek çocuğu olmadığı için I. Mustafa'nın hayatına dokunulmamıştır. Öldürülmemesinin bir başka nedeni de Fatih Sultan Mehmed'in kardeş katline cevaz vermesiyle III. Mehmed'in 19 kardeşini katletmesiyle birlikte halkın bu durumu nefret ile karşılamasıdır. İlerleyen zamanda I. Ahmet'in oğulları, şehzadeler dünyaya geldiğinde de I. Mustafa'nın hayatı tehlikeye girmiş olsa da o sıra saray içinde var olan siyasi çekişmeler, şehzadelerin küçük olması ve I. Mustafa'nın aklında zafiyeti olmasından dolayı I. Ahmed kardeşi I. Mustafa'yı öldürtmemiştir.⁸⁷

I. Mustafa'nın saray içerisinde daha çok gözetim altında tutulması sıkıntı içinde olan psikolojisini bozmuş ruh sağlığını olumsuz yönde daha çok etkilemiştir. I. Ahmed'in genç yaşta ani ölümü Mustafa'nın tahta çıkmasının önünü açmıştır. I. Ahmed öldüğünde saltanat için yetişkin bir varis bırakamamıştır.⁸⁸ Bu nedenden dolayı I. Ahmed'in oğlu II. Osman

⁸⁶ Veli Şirin, *Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2002, s.171-172.

⁸⁷ Ferudun Emecen, "Mustafa I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, Ankara 2006, ss. 272-275.

⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 138.

(Genç Osman) yerine 15. Padişah olarak 1617 yılında dönemin Şeyhül İslam'ı olan Esad Efendi tarafından I. Mustafa tahta çıkarılmıştır⁸⁹.

I Mustafa tahta çıkarıldığında içinde bulunduğu mecnun halinin düzeleceği düşünülmüştür. Tahtta çıktıktan sonra farklı tabipler tarafından çeşitli ilaçlar ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Ancak I. Mustafa'nın bu tedavilere karşılık vermemesi ile birlikte cünun hali daha da artmıştır. Davranışlarında çeşitli tutarsızlıkların varlığından bahsedilmektedir. Sofu Mehmed Paşa karşılaşılan çeşitli tutarsızlıkları Şeyhülislam Hoca Esad Efendi'ye iletmiştir. I. Mustafa'nın iletilen tutarsız davranışları arasında şehzadeleri öldürterek Osmanlı hanedanının soyunu ortadan kaldırabilme ihtimali ortaya çıkmıştır. Osmanlı hazinesinin sıkıntıya sokabilecek olma durumu da iletilen farklı davranışları arasındadır. Bu nedenler sebep olarak gösterilerek I. Mustafa'nın bu hallerinin durdurulması gerektiği gerekçeleriyle birlikte şeyhülislama iletilmiştir. I. Mustafa'nın tutarsız almış olduğu kararları Peçevi ve Katip Çelebi gibi tarihçiler, ihtiyaca yönelik ya da ihtiyaç dışı olarak deniz seyrine gittiğini söylemektedirler. Ayrıca kese kese altınların kuşlara ve balıklara yem diyerek denize attığını, yolda gördüğü kimselere para dağıttığını dile getirmişlerdir⁹⁰.

Aklında noksanlık olan bir kimsenin sağlıklı bir karar alamayacağı bilinmektedir. Padişah I. Mustafa örneğinde bu durum net olarak gözler önüne serilebilmektedir. I. Mustafa'nın akli melekeleri nedeni ile hem Osmanlı Devleti'nin hazinesini sıkıntıya sokmuş hem de Osmanlı saltanatının sonunu getirebilecek tavırlar sergilemiş olduğu anlaşılmıştır. Esasen delilik hali psikolojik bir hastalıktır. Bu durum normal karşılanmamalı tedaviye tam olarak cevap vereceği ana kadar tahta çıkarılmaması gerekmekeydi.

Aklı muvazenesi bozuk olduğu halde tahta çıkarılan I. Mustafa'nın saltanatı uzun sürmemiş, dördüncü ayındayken tahttan indirilmiştir⁹¹ Padişaha karşı giderek büyüyen tepkinin önüne geçebilmek için Meşveret meclisi toplanmış kazasker, diğer devlet adamlarının oy birliği ile birlikte Şeyhülislamın I. Mustafa için akli bilincinin yerinde olmadığını gösteren fetvası ile 1618 yılında tahttan indirilmiştir.⁹²

⁸⁹ Günhan Börekçi, "İnkirazın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. XIV S. 26, 2009, s. 63.

⁹⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarih II.*, Haz: .Bekir Sıyık Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 338.

⁹¹ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s.149.

⁹² Seda Örsten, "Osmanlı Hukukunda Fetvah", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s.49.

Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, I. Mustafa'nın tutarsız hallerinden dolayı Şeyhülislam Esad Efendiyi, Kaymakam Sofi Mehmed ve diğer yetkililer tarafından fetva alındıktan sonra II. Osman'ın tahta çıkartılması sağlamıştır. II. Osman'ın gözetim altında tutulduğu yere I. Mustafa yerleştirilerek gözetim altında tutulmuştur. Hotin Seferine çıkmadan önce II. Osman kardeşini öldürmüş ancak amcası I. Mustafa'yı akli melekelerinin yerinde olmaması hasebiyle öldürtmemiştir. Daha sonrasında yanlış karar verdiğini anlamış ancak bu konuda elinden bir şey yapmak gelmemiştir. II. Osman'ın tahttan inmesini isteyen yeniçeriler ve sipahilerdir. Yine yeniçeriler ve sipahiler aynı zamanda da Mustafa'nın da tahta çıkmasını isteyen kişilerdir. I. Mustafa'nın tahta yeniden çıkarılması demek ona her istediklerini yaptırabilmeleri demektir. Çünkü akılta noksanlık olan I. Mustafa tahttan indirilip odaya kapatılması sonucu akli melekelerinin daha kötüye gitmiş olduğu bilinmekteydi. Bu karar doğrultusunda asiler saraya girmiş yaptıkları planı uygulayarak I. Mustafa'yı saraydan almışlardır. Şeyhülislam Esad Efendi I. Mustafa'nın akli yetersizliğinden dolayı padişahlığının uygun olmayacağını dile getirmiştir. Ancak şeyhülislam dinlenmemiş ve tehdit edilerek I. Mustafa'ya biat ettirilmiştir. Sonrasında I. Mustafa Eski Saray'a annesinin yanına yollanmıştır. İkinci kez tahta çıktığındaki ilk emri Yeniçeri Ağası Ali'nin görevde kalmasını ve Baba Cafer ile Galata zindanlarında tutulmuş kişilerin bırakılmasını istemiştir. II. Osman ise amcası I. Mustafa'nın tahta oturtulduğu haberini aldığı anda bunun uygun olmadığını devlet için yanlış karar verilmiş olduğunu dile getirmiş ancak sözlerini dinletememiş ve üzgün bir vaziyette saraydan çıkmıştır⁹³.

Asiler I. Mustafa'yı Topkapı Sarayına götürmek istemişlerdir. Ancak II. Osman gelmediği süre boyunca hiçbir yere gitmeyeceğini dile getirmiştir. Bu sırada I. Mustafa caminin ihramına oturtulmuştur. Sürekli olarak yerinden kaldığı için I. Mustafa'nın iki yanına cariyeler oturmuş ve I. Mustafa'nın eteklerinden tutularak kalması engellenmeye çalışılmıştır. Dışarıdan sesler duydukça I. Mustafa pencereden bakmaya çalışmıştır. Bu durumundan dolayı annesi oğlunu yatıştırmaya çalışıp her seferinde yerinde oturtmaya çalışmıştır. Sonrasında II. Osman camiye gelmiş ve I. Mustafa'nın içine bulunduğu tavırlarından dolayı da askerlere: *"Bakın görün, kimi sultan ediyorsunuz"* şeklinde eleştirilerde bulunmuştur. Ancak II. Osman'ın bu düşüncelerini dile getirmesi aleyhinde kullanılmış ve I. Mustafa'nın annesinin yanında oturan asiller I. Mustafa'nın annesinin kulağına II. Osman için olumsuz söylemlerde bulunarak kafa karışıklığı yaratmaya çalışmışlardır. Sultan I. Mustafa'nın tahta ikinci defa

⁹³ Orhan Şaik Gökay, *Atsız Armağanı – II. Sultan Osman'ın Şehadeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976, s. 187-256. ; Feridun Emecen, "Mustafa I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, Ankara 2020, ss. 272-275.

çıkması Mayıs 1622 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu ikinci saltanatı Eylül 1623 yılına kadar 1.5 yıl sürmüştür. II. Osman'ın tahta çıktıktan sonra 4 yıl süren saltanat devri sona erdirilmiş ve Veziriazam Davud Paşa yönlendirilerek I. Mustafa'nın tekrar tahta çıkması sağlanmıştır. Ancak halk II. Osman'ın ölümüne sebebiyet veren yeniçeriler ve Davut Paşa'ya karşı nefret veren düşünceler içerisine girmişlerdir. Bu esnada sarayda mevcut olan şehzadelerin öldürülecekleri haberleri yayılmıştır. Bu nedenden dolayı halk ayaklanmıştır. Halkın tepkisi üzerine Şeyhülislam Yahya Efendi tarafından, Kara Davut Paşa'nın görevinden alınması tavsiyesi gerçekleştirilmiş ve görevin Mere Hüseyin Paşa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yapılan görev değişikliği yeterli olmamış ayaklanmalar devam etmiş ve Lefkeli Mustafa Paşa'nın yerine Gürcü Mehmed Paşa'ya sadrazamlık görevi verilmiştir. II. Osman'ın ölümü Osmanlı Devleti'ni çok etkilemiş sipahiler baş kaldırmış ve II. Osman'ın katilinin bulunmasını istemişlerdir. Daha sonrasında divan üyeleri 1622 yılında toplanmış ve Davud Paşa'nın idam edilmesi yönünde karar almışlardır. Sadrazamlık görevine getirilmiş olan Kemankeş Ali Paşa ise Ağustos 1623 yılında öngördüğü bilgiler doğrultusunda etrafına devlet erkanını toplamıştır. Sunduğu bilgiler doğrultusunda I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi gerektiği kararı doğrulanmıştır. Bu doğrultuda eylül 1623 tarihinde I. Mustafa tahttan indirilmiştir. I. Mustafa tahttan indirildikten 16 yıl sonra Ocak 1639 tarihinde vefat etmiştir⁹⁴.

Akıl sağlığının yerinde olmayan I. Mustafa'nın akli zafiyetinden dolayı ülkeyi etkin şekilde yönetememiştir. Tahtta yer yer çocukça hareketlerinin olduğu da bilinmektedir. Ruh hastalığının tedavisinin gerçekleştirilememesi I. Mustafa'nın tahta çıkartılması ve bu durumun ikinci kez gerçekleştirilmesi Osmanlı saltanatının ve Osmanlı Devleti'ni önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda I. Mustafa hakkında Solak-zade'nin söylemiş olduğu şu sözlere yer vermek önem arz etmektedir: “26 yaşında idiler. Yalnız bir miktar akli hafif olup buna hapiste uzun süre kalması sebep olmuştur; giderek akli başına gelir deyü doktorların tedaviye devam etmeleri kaydıyla Şeyhülislam Es'ad Efendi kavliyle amel olunmuştur”. Buradan çıkarılabilecek önemli sonuç bir hastalığın tedavisi sonuç vermeden, tedaviye cevap vereceği öngörülerek hareket edilmemesi gerektiğidir. Ruh hastalıkları hastanın kendi hayatını etkileyebildiği gibi, yanlış yönlendirmeler ve öngörüler ile devletlerin hayatında etkilenebileceği Sultan I. Mustafa örneğinde görülebilmektedir. Osmanlı padişahlarından psikolojik sorun yaşayan bir başka kişi Sultan I. İbrahim'dir. Sultan I. İbrahim, I Ahmed'in Mahpeyker Kösem Sultan adlı hanımından 4 Kasım 1615 yılında dünyaya gelen oğludur.

⁹⁴ Ahmed Akgündüz - Said Öztürk, 700. Yılında Bilinmeye Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 180.

1640 yılında ağabeyi Sultan IV. Murad'ın ölümünden sonra 24 yaşında Osmanlı Devletinin tek varisi olarak tahta çıkmıştır. Tahta çıkma sürecine kadar yeteri kadar eğitim almamasının yanında dört duvar arasında hapisane denilebilecek dairede hayatını geçirmiştir. Dört ağabeyinin ölümüne şahit olan I. İbrahim aynı zamanda da II. Osman ve IV Murad dönemlerinde meydana gelen acı olaylara da şahitlik etmiştir. Yaşadıkları psikolojik olarak önemli rahatsızlıklar doğurmuş hatta bazı tarihçilere göre vücudu olumsuzluklara tepki olarak nitelendirilen çok şiddetli migren ağrılarına maruz kalmıştır⁹⁵.

Ağabeyi Sultan IV. Murad'ın erken yaşta ölümüne inanmamış kendisinin tahta çıkarılması istendiğinde diğer kardeşleri gibi ağabeyi tarafından öldürüleceği düşüncesine kapılmıştır. Bu nedenden dolayı da sultan olduğuna inanmamıştır. Sultan unvanının kendisine geçtiğinin haberini veren annesi ve devlet adamlarına “*Allahüteala, padişah kardeşimin ömrünü uzun etsin. Bize sultanlık lazım değildir. Padişah kardeşimin ömrüne duacıyı.*” dediği bilinmektedir. I. İbrahim'in IV. Murad'ın vefat etmiş olmasına inanmaması, IV. Murad'ın naaşını görmesine kadar sürmüştür. Sultan olduğuna kanaat getiren I. İbrahim sonrasında Hırka-i Saadet Dairesinden getirilmiş olan Hz. Ömer'e ait olan sarığı başına takmıştır. Ancak kutlu bir göreve nail olduğu düşüncesi ile sarığı taktıktan sonra avucunu açarak “*Elhamdülillah, ya Rab! Benim gibi zayıf bir kulunu bu makama layık gördün. Saltanat günlerinde milletimi hoş-hal eyle ve birbirimizden hoşnut kıl*” diye Allaha yakarak takta çıkmıştır⁹⁶.

Sultan IV. Murad dönemiyle kıyaslandığında Sultan İbrahim'in saltanat döneminin daha sakin geçtiği söylenebilir. Sultan İbrahim'in saltanat dönemi sekiz yıl sürmüştür. Saltanat dönemi incelendiğinde ilk dört yılı Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'dan dolayı durağan bir süreç yaşanmıştır. Sultan İbrahim döneminde Kara Mustafa Paşa dönemin önemli yöneticilerinden biri olmuştur. IV. Murad dönemin uygulamalarda, Sultan İbrahim döneminde bazı değişikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişen sistem içerisine bakıldığında IV. Murad'ın çok keskin yöneticilik tavrı varken, Sultan İbrahim döneminde ise daha yumuşak bir yönetimle karşılaşmıştır. Vezirin bir takım mali işler için almış olduğu önlemler mevcuttur. Bu önlemler ise İstanbul ve taşrada ferahlama yaşanmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda anlaşılmaktadır ki psikolojik rahatsızlıkları olan padişahın vezire karşı çok itimat ediyor olmasının göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Sultan İbrahim saltanatının yeni başladığı zamanlarda devlet hakkında öngörülerini bulanan kişileri çağırmıştır.

⁹⁵ Akgündüz - Öztürk, a.g.e., s. 193.

⁹⁶ Osmanlı Sultanları, ATO Yay., Ankara 2000, s. 178.

Bu kişiler arasında Koçi Bey de bulunmaktadır. Bu kişilerin düşüncelerine başvurarak devlet işleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlamıştır. Sultan İbrahim, Osmanlı padişahlarının genelinde mevcut olan idareyi kendi bünyesinde toplayıp ülkeyi bu şekilde yönetmek istemiştir. Ancak Sultan İbrahim'in içinde bulunduğu ruhi bunalım bu isteğinin önüne geçmiştir. Padişahlık unvanı ile şahsi ağırlığını birleştirerek varlığını hissettiremediği dile getirilmektedir⁹⁷.

1643 yılına gelindiğinde Sadrazam Kemankuş Mustafa Paşa sarayda varlığını hissettiren kimselerle yüzleşince ve bu kişiler Kemankuş Mustafa Paşa'nın rakibi haline gelmiştir. Bu kişiler Sultan İbrahim'in ruhi bunalımına dua ile çözüm arayan kişilerdir. Sultanın sıkıntılı halini azaltmaları ile sarayda ün kazanan isimler arasında Cinci Hüseyin Efendi, Silâhdar Yûsuf Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa ve Şeker Pare Hatun sayılabilir. Bunlara destek veren kişinin ise Kösem Sultan olduğu bilinmektedir. Sadrazam ile Kösem Sultan'ın bakıldığında araları iyi olarak gözüküyordu ancak ikisi de gizliden gizliye birbirlerini istememekteydi.⁹⁸

Sadrazam, Sultanzade Mehmed Paşa'yı, Şam valiliği ile görevlendirerek saraydan uzaklaştırmıştır. Ancak Cinci Hoca ve Hüseyin Efendi karşısında zayıf düşmüştür. Padişah bu çekişmelerin farkında idi. Sadrazam bu rakiplerini ortadan kaldırmak için Yeniçeri Ocağını araya sokmak istemiştir. Ancak Yeniçeri Ocağında güçlü kimseler tarafından bu durum padişaha anlatılmıştır. Aleyhine dönecek durum sadrazamın kulağına gelmiş ve padişahın huzuruna çıkarak düşüncelerini anlatmaya çalışmıştır. Konuşma tartışmaya dönmüş ve sadrazam 1644 yılında idam edilerek kendi aleyhine dönen bu olayı canıyla ödemiştir⁹⁹.

Sultan İbrahim adına bazı tarihçiler “deli” lakabını ortaya atmıştır. Bu lakap daha sonra böyle anılmasına neden olmuştur. Ancak Sultan İbrahim'in içinde bulunduğu ruhi durumu ile amcası I. Mustafa'nın psikolojik durumu karşılaştırıldığında ruh sağlığı açısından aynı durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. Sultan İbrahim'in sürekli olarak bir psikolojik rahatsızlığının devam etmediği sadece zaman zaman ataklar geçirerek rahatsızlandığı görülmektedir. Bu durumu kanıtlar nitelikte olan Sultan İbrahim'in birden fazla kendi kalemle yazmış olduğu yazılarında kendi ruh durumunu içtenlikle anlatmış olması, akıl sağlığını gözler önüne serer niteliktedir. Rahatsızlıklarını anlattığı yazılar da mevcuttur. Bu yazılarda sadrazama ruh sağlığının zaman zaman değişiklik gösterdiğini dile getirmiştir. Bunun yanında ağrıların vücudunu zorladığını, yemek yeme isteğinin olmadığını eklemiştir.

⁹⁷ Feridun Emecen , “ İbrahim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXI, İstanbul, 2000, s. 274-281.

⁹⁸ Leslife P. Petrce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu 'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.333.

⁹⁹ Emecen ,*a.g.m.*,2000, s. 274-281.

Yürümeye derman bulamadığını, kafasında bir dumanın varlığından rahatsızlığını, nefes alıp verirken zorlandığı ve zaman zaman bilinç kaybı yaşadığını da ekleyerek sürekli olarak ruhunun bunaldığını da söylemiştir¹⁰⁰.

Sultan İbrahim, hekimlerin ve din hocalarının yanında bulunmalarını istiyordu. Sultana uygulanan tedavi usulleri arasında muskalar yazılması ve Kur-ı Kerimden ayetler okunması gibi manevi tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Bu tedavi usullerinin yanında çeşitli macunlar yedirilmiş, şerbetler içirilmiş, türlü ilaçlar kullanılmış, bunların yanında kan alma usulü ile hastalığa teşhis konulmaya çalışılmış ve bu yönde uygun tedavi usulü bulunup uygulanmaya çalışılmıştır. Sultan İbrahim yaşadığı birçok psikolojik sorunlarının yanında devletin gidişatıyla ilgilenmiş, meclis toplantılarına katılarak konuşulan konuları dinlemiştir. Sürekli olarak sadrazama devletin ve halkın genel durumuna yönelik sorular sorarak bilgiler topladığı, dinlerken de dikkatli bir şekilde izlediği bilinmektedir. *“Birkaç gün umura müteallik cevap gelmezse eğlenmeziz cüz’i ve külli umuru bildirmeyince olmayasın, sonra sen bilirsin, aklım sendedir ... birkaç gün umura müteallik cevap gelmiyor, ayırık alıştık hizmete, ümmet-i Muhammed’in işini görmeye, bir gün telhis gelmezse ne aceb gelmiyor diye tefekkür ederim ...”* diye hitap etmesinden anlaşılmaktadır. Bunların yanında dış işlerinin ve Anadolu’nun durumunu da merak ederek sorguladığı *“Serhadlerden haber gelmezse heman gönlüm mahzun oluyor ...”* ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sürekli olarak sadrazam ile yazıştığı belgelerde görülmektedir ki merak edip ilgilendiği kısımlar içerisinde sınır boylarındaki hadiselerden kendisine haber verilmesinin istendiğini dile getirmiştir. Bu durumu örnek olarak Sultan İbrahim Yemende gerçekleşmiş olan bir olayla ilgi tarafına bilgi verilmesini istenmiştir. Padişahın bu isteği doğrultusunda da sadrazam tarafından edinilmek istenen bilgi toplanılmış bu bilgiler Sultan İbrahim’e sunulmuştur¹⁰¹.

Sultan İbrahim’in yazmış olduğu yazılar incelendiğinde iddia edilenin aksine fazla yazım yanlısının olmadığı görülmüştür. Hitabını zaman zaman görüş açısından dolayı uzlaşmaz olarak görenler vardır. Ancak Sultan İbrahim’in şehzadelik yılları incelendiğinde şehzadelik döneminde ve sonrasında iyi seviyede sayılabilecek bir eğitim aldığı görülmektedir. Bu bağlamda örnek olarak Vezir Ahmed Paşa’nın ölümü sonrasında eşi Aişe Sultan, eşinin türbesinin olmamasından dolayı Şehzade Camii’nin avlusuna gömülmesinin izni için Sultan İbrahim’e başvurmuştur. Sultan ise bu istek karşısında yazmış olduğu yazıda: *“Başımız sağ olsun. Dünyaya gelen gitmek için gelmiştir; az yaşa, çok yaşa sonu ölümdür;*

¹⁰⁰ Emecen ,a.g.m.,2000, s. 274-281.

¹⁰¹ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, 7022/553.

heman tezce borcu var demeye başladılar, emlâkini dağıtmasınlar ...” şeklinde cümleler kurması eğitilmiş olduğunun göstergesidir¹⁰².

Bu bağlamda Sultan İbrahim’in aldığı kararlar, verdiği tepkiler, konuşmaları yazışmaları doğrultusunda padişahlığının ilk zamanlarındaki sıkıntılı süreçler ve haremdekilerin üzerinde bıraktığı kötü etkiler sebebiyle zaman zaman psikolojik bunalıma girdiği anlaşılmaktadır. Bazı olayların kendisine ağır gelmesi nedeniyle bazen olayları akışına bırakmıştır. Ancak bu ruhi bunalımları sürekli olarak devam etmemiş kimi zaman artış gösterilirken kimi zaman da hafiflemiştir. Sultan İbrahim’in mantıklı cevap ve konuşmalarının yanında, tutarsız olmayan davranışları göz önünde tutulduğunda, Sultan İbrahim’e deli demek uygun olmayacaktır. Deli kavramına ait özellikleri taşımadığı içinde Sultan İbrahim’ deli demek, deli kelimesinin anlamına zıt düşecektir¹⁰³.

Psikolojik sorunlar yaşayan padişahlardan bir diğeri V. Murad’a değinmekte fayda olacaktır. Sultan Abdülaziz’in ölümünden sonra V. Murad tahta çıkartılmıştır. Sultan V. Murad’ın babası Abdülmecit’tir. Sultan V. Murad 30 Mayıs 1876 tarihinde padişah olmuştur. Meydana gelen çeşitli olaylardan dolayı V. Murad tahta görevini istekli yapmamış, bunun yanında psikolojisi iyice sarsılmıştır. Serasker kapısına cülus için götürülen V. Murad’ın bedensel olarak çökmüş olduğu ve bilinç dışı davrandığı görülmüştür. Sıra dışı davranışları nedeni ile cülus sonrası yapılan merasimi kısa kesilmiş ve götürüldüğü belirtilmiştir. V. Murad’ın psikolojik bir rahatsızlığı olduğu Ayasofya Camii’nde yapılmış olan ilk Cuma selamlığında fark edilmiştir. Amcası Sultan Abdülaziz’in sıra dışı ölümü nedeniyle şok yaşayan V. Murad Yıldız Sarayı’na gönderilmiş olduğu belirtilmiştir¹⁰⁴. Cinnet geçirme esnasında kendini havuza atmış bu nedenden dolayı tekrar Dolmabahçe Sarayına gönderildiği ifade edilmiştir. Akli dengesini tamamen yitirmiş olduğunu ikinci Cuma selamlığında tavırlarının sıra dışılığı ile tamamen ortaya koymuş olduğu bildirilmiştir. Padişah bu tavırlarından dolayı saraya kapatılmış ve kimseyle görüşmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Cuma selamlığına götürülmediği gibi, Eyüpsultan’da yapılması beklenen kılıç kuşanma merasiminin de gerçekleşmediği ayrıca yabancı elçiler tarafından gönderilen ittihatnamelerin yeni padişah olan V. Murad’a sunulmadığı anlaşılmaktadır. Hastalığı gizlemeye çalışan

¹⁰² BOA. TS.MA. e. 2449/9.

¹⁰³ Emecen, a.g.m., 2000, s. 274-281.

¹⁰⁴ Cevdet Küçük, “V. Murad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, Ankara 2020, ss. 183-185.

hükümet ise V. Murad'ın vücudunda çıkan çeşitli çıbanlar nedeni ile merasime katılmamış olduğunu yaymışlardır. Ancak halk tarafından padişahın hastalığı fark edilmiştir¹⁰⁵.

Ülkeyi sadrazamın yönetmesi, padişahın yönetimde olmaması şiddetle eleştirme konusu olmuştur. Bu durum üzerine ulema psikolojisi bozuk olan padişahın olduğu bir ülkede Cuma namazının kıldırılmayacağını söylemiştir. Bundan dolayı V. Murad hükümet tarafından Cuma selamlığına götürülmeye başlamıştır. Padişah en yakın camiye götürülmüştür. Camiye götürülen padişahın usul dışı olarak karşısına iki mabeyin görevlisi oturtulmuştur. Padişah ise bir köşede büzülmüş durumdadır. Selamlık dönüşü bir gün kıyafetleri çıkarmadan yatağına yatmıştır. Sabahında ise camları kırmış ve kendi canına kıymak istediği ifade edilmiştir. Daha sonrasında doktorlardan oluşan bir heyet tarafından durumunu anlamak için V. Murad muayene edilmiştir. Muayene sonrası heyetin vermiş olduğu raporda padişahın iyileşme ihtimali çok az olduğu görülmüştür. Bu durum üzerine İngiltere elçisi bir tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiye üzerine hükümet Padişahı Viyanalı Dr. Leidesdorf'a muayene ettirmişlerdir. Leidesdorf'un da vermiş olduğu rapor olumlu yönde olmamıştır. Padişahın vaziyeti gündem olmuştur. Bu olaylar üzerine veliaht Abdülhamid ile Midhat Paşa bir görüşme gerçekleştirmiştir. 30 Ağustos 1876'da gerçekleştirilmiş olan toplantıda V. Murad'ın hal'ine ve Abdülhamid'in cülûsuna karar verilmiştir. Ertesi gün Topkapı Sarayında bulunan kubbealtında devlet adamları toplanmış ve hal' fetvası okunmuştur. Fetvada yer verilen hususlar arasında V. Murad'ın psikolojik durumunun iyi olmadığı bu durum nedeni ile görevini yerine getiremediği ifade edilmiştir. Bu durum gerekçe gösterilerek 31 Ağustos 1876 tarihinde V. Murad'ın kardeşi Sultan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır¹⁰⁶.

Anlaşılmaktadır ki V. Murad amcasının ölümü, beklenmedik anda tahta çıkışı ve yaşanan olumsuz olaylar sebebiyle psikolojik olarak etkilemiş sıra dışı davranışlar sergilemeye başlamıştır.

¹⁰⁵ Küçük, *a.g.m.*, ss. 183-185.

¹⁰⁶ Küçük, *a.g.m.*, ss. 183-185.

2. CİNNET

Doğa bize sadece şiddete yönelik eğilimler verir;

eyleme ve eylemin değişik görünümlerine

geçişini belirleyense toplumsal koşullardır.

Klineberg

Ruh sağlığı dendiğinde akla gelen bir bütün olarak kişinin sağlıklı olma durumunu anlatmaktadır. Ruh sağlığının yerinde olma durumu, ruhsal sıkıntılara ve hastalıklara sahip olmamak değildir. Fiziksel sağlığımız ruhsal sağlığı da doğrudan etkileyen bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailemiz, çevremiz ve hatta kendimizle olan ilişkiler ruh sağlığını etkilemektedir. İnsanlar: yaşamları boyunca çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bu durumlar karşısında vücut, duygular ve zihin karşılaşmış olduğu zorluklara karşı yeniden dengeyi sağlamak için çaba gösterir. Zorlukla karşılaşan duygular ve zihin biz farkına varmadan dengeyi sağlar. Ama bu denge sağlanamadığı zaman insan psikolojik olarak zarara uğraya bilmektedir¹⁰⁷.

Delirmeye neden olan bazı unsurlar vardır. Bu unsurlara göre delilik kendi içinde sınıflandırılmaktadır. Deliliğin altında sınıflandırılıp tanımlanmakta olan hastalıklardan biri “cinnet”dir. Cinnet kelimesinin köküne bakıldığında “cin” sözcüğünden türemiştir. Cinnet akli dengesi yerinde olmayan kimseler için kullanılmaktadır¹⁰⁸.

Cinnet, insanların içinde bulunduğu zorlu hayat şartlarından dolayı akıl sağlığının kısa süreli bozulması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Başta kendine ve çevresindeki insanlara zarar verebilecek psikolojik bir hastalıktır. Cinnet kelimesi delilik kelimesi ile aynı anlamı taşımaktadır¹⁰⁹.

İnsan anatomisinde organların sürekli olarak bir işleyiş durumu vardır. Bu işleyiş bir organda değişiklik gösterir ise vücutta hastalık meydana gelir. Beynin işleyişinde farklılık olduğunda ise akıl sağlığında problem oluşmaktadır. Bunun sonucunda da delilik meydana gelmektedir. Cinnet kavramı Osmanlı hukuku ve tıp kurumlarında aklın insanı terk etmesinin getirmiş olduğu öfke ile şiddet eylemlerini içinde barındıran bir kavramdır¹¹⁰

¹⁰⁷ Taycan- Coşkun, *a.g.e.*, s. 5-6.

¹⁰⁸ Sarı - Akgün, *a.g.m.*, s.7.

¹⁰⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları 26. Baskı, Ankara 2010, s.

37.

¹¹⁰ Gazi Özdemir, “Osmanlı Toplumunda Adli Psikiyatri Bağlamında Cinnet Kaynaklı Saldırıları (1831-1917)”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. X, S.3, s. 478 – 494.

“Şiddet” kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Sözcüğün anlamına bakıldığında sert ve katı davranışlar bütünüünün yanında, sinir halinde kaba kuvvete başvurmak olarak geçmektedir. Şiddet tüm insanlık için merak uyandıran bir konu olmuş ve köklerini nereden aldığı konusu psikanalizlerin geçmişten beri üzerinde araştırılan bir konu olmuştur. Şiddet içgüdüsel olarak ortaya çıkabileceği gibi çevresel faktörlerden de meydana gelen bir davranış biçimidir. Şiddet eğilimi olan kimselerin çocukluk dönemleri incelendiğinde şiddet eyleminin bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca aile ve çevrenin bu duruma etkisi olduğu görülebilmektedir. Kişinin toplumdan gördüğü olumsuz durumlardan dolayı şiddete meyil ettiği bilinmektedir. Şiddete meyil kişinin kaba kuvvet kullanmasına, ufak yaralamalara hatta insanı öldürmeye giden sonuçlar doğurabilmektedir. Bu yüzden şiddetin ortaya çıkmasından ziyade, şiddetin ilk oluşum noktasına gidilmesi gerekmektedir. Bunun için de hastanın çocukluk döneminde içinde bulunduğu o anki yaşantısına kadar inceleme yapılması lazımdır. Cinnet hastalığının tespit edilmesi için, “*hangi kişisel ön koşullar şiddet kullanmayı mümkün kılar ve destekler?*” “*‘Akli’ olan bir birey, nasıl olur da şiddete başvurur?*” soruları sorularak tespit edilmektedir¹¹¹.

İnsanın aklının gitmesiyle birlikte cinnet durumu oluşmaktadır. Cinnet halinde gerçekleşen saldırılar sonucu hasta, çevresindeki tanıdığı insanlara zarar verebildiği gibi tanımadığı insanlara da zararı dokunmaktadır. Zararı dokunulan kişiyle olan ilişkinin boyutu önem arz etmemektedir. Cinnet geçirme sırasında veya sonrasında planlı, plansız bir şekilde saldırılan kişi ve kişilerin yaralandığı ya da öldüğü bilinmektedir¹¹².

Psikiyatrist Robert Gaupp’un Almanya Tübingen’deki öğrencileriyle birlikte araştırıp incelediği vaka olayı cinnet konusu üzerinde fikir yürütmek açısından önemlidir. İncelenen bu vaka “*Ernest Wagner Vakası*” olarak cinnet konusuna adını yazdıran olaylardan biri olduğu bilinmektedir. Olay örgüsü şu şekilde gerçekleşmiştir. Wagner mesleğinde başarılı bir öğretmendir. Psikolojik bir sıkıntısı olmamakla birlikte zeki bir adamdır. 4 Eylül 1913 tarihi gecesinde 4 çocuğu ve eşinin şah damarını keserek öldürmüştür. Daha sonrasında trenle Stuttgart’tan Mülhausen köyüne geçmiştir. Bu köyde çok sayıda yangın çıkartmış bununla da yetinmeyerek karşısına çıkan insanları kurşuna dizerek öldürmüştür. Olay sonucunda Wagner 9 kişiyi öldürmüş 12 kişiyi de yaralamıştır. Bu şiddet içeren olay manşetlere düşmüş, toplumun akıl hastalarına karşı nefret dolu tavırlarını arttırmıştır. Wagner’in açıklamasında ise

¹¹¹ Çiğdem Hasanoğlu, *1980 Sonrası Türkiye’de Toplumsal Cinnet Olaylar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s.47-48.

¹¹² Fatih Artvinli, “Osmanlı Devleti’nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri’nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 47, Ankara 2019, s.241.

bu olayları cinnet nöbeti esnasında yaptığını dile getirmiştir. Gaupp ve öğrencileri, Wagner'in günlüğünü ve notlarını incelediğinde; bu cinayetlerin büyük bir cesaretin ve acı çeken adam tarafından yıllar önce planlanmış olduğu fark edilmiştir. Ayrıca, Wagner'i cani bir insan görüntüsünden kurtarmaya çalışmıştır. Bu davranışlarının sebebinin ise hastalığının sebebi ile ortaya çıktığını ifade etmiştir¹¹³.

Cinnet vakaları insanın olduğu her noktada görülebilmektir. Kaba kuvvetin meydana getirdiği Cinnetin şiddet durumu her ne kadar korkutucu olsa da sonuç olarak tedavi edilmesi gereken bir hastalıktır. Osmanlı Devleti döneminde incelenen cinnet vakaları sonucunda, Osmanlı Arşivinde yapılan araştırmalarda 288 cinnet vakası tespit edilmiştir. Bu araştırma içine dahil olan cinnet vakalarında yaralama ve ölüm ile sonuçlanan olaylarla karşılaşmıştır. 1831-1917 yılları arasında 47 vaka incelenmiştir. Sonuç olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nde cinnet getiren kişilerin, hak, hukuk, adli ve idari düzen için önemsendiği, bu kişilerin hastalığın tanısı ve tedavi amaçlı adliye, emniyet ve diğer kuruluşlarca darüşşifaya, bimarhaneye ve Tıbbiye Mektebi'ne sevk edildikleri görülmektedir. Bu adı geçen birimlerde uzman hekimler tarafından kişinin ruh sağlığı rahatsızlığı olup olmadığı, bu akıl sağlığının içinde bulunan hangi hastalığa yatkın olduğu ve hangi tedaviyle hastalığın önüne geçilmesi ya da ortadan kaldırılmaya çalışılacağı, hasta kimsenin cezai ehliyetiyle alakalı bilgiler raporlanarak yetkili makamlara gönderildiği görülmektedir. İncelenen vakaların analizine bakılarak çıkarılan sonuç itibarıyla bahsedilen dönemde cinnet hadiselerinin genel olarak erkeklerin gerçekleştirdiği ve toplamda 49 cinnet saldırısından 80 kişinin zarar gördüğü bilinmektedir¹¹⁴.

Bazı durumlarda tedavi ve gözetim altında tutulmakta zorlanılan hastalarla da karşılaşmaktadır. Bundan dolayı deli kimsenin kim tarafından ve nasıl gözetim altında tutulacak soruları, sorun yaratmış olduğu görülebilmektedir. Her şeyden önce ruh hastalarının koşullarına göre tedavi göreceği yerin sağlamlığı ve delinin gözetim altında tutulmasına elveriş sunan bir mekan seçilmelidir. Bunların yanında tek sorun bu değildir. 19. yüzyıla tekrar dönüldüğünde 25 Eylül 1898 tarihinde Amasyalı Şakir Ağa'nın yaşantısına bakmak buna örnek olabilecek niteliktedir. Cinnet geçirme durumu esnasında Şakir Ağa karısını ve kızını boğmaya teşebbüs etmiştir. Olayın yaşandığı yerden tesadüf eseri geçen Jandarma, Şakir Ağa'nın karısının ve kızının feryatlarını işitmiştir. Bunun üzerine jandarma pencereden içeri girerek kadını ve kızı kurtarmıştır. Daha sonra bu durum yetkililere bildirilmiştir. Şakir

¹¹³ Darian Leader, *Delilik Nedir?*, Çev: Barış Engin Aksoy, Encore Yayını, Nisan 2016, s.32.

¹¹⁴ Özdemir, *a.g.m.*, s.478

Ağa bunun üzerine zaptiye ve hapisshanede birkaç gün gözetim altında tutulmuştur. Ancak burada da Şakir'inin bağırış seslerinden görevliler rahatsızlık duymuşlardır. Üst üste artarak devam eden şikayetler üzerine Şakir Ağa bulunduğu yerden alınıp dükkana hapsedilmiştir. Anlaşıldığı üzere her delinin gözetim altında tutulması veya bir yerde tutulması onun her zaman muhafaza edilebileceği anlamına gelmemektedir. Çünkü gözetim altında tutulan Şakir iyileşmesi gerekirken deliliği iyice ilerlemiş tamamen kendini kaybederek çıldırmıştır. Şakir'in muhafazasından sorumlu kimseler, Şakir'in iyileşmesi için çok uğraşmış ancak durumunda bir iyileşme göremedikleri için kendi üstlerine haber vermişlerdir. Şakir'e karşı nasıl yaklaşacaklarını ve ne yapılması gerektiği konusunu bilemedikleri için İstanbul'a gönderilmesini isteyerek bu sorundan kurtulmak istemişlerdir. Ancak taşradan gönderilecek hastaların merkezin kabul etmediğini bildiklerini buna rağmen kendilerine karşı bir istisnai durumun gerçekleşmesini talep edecek kadar çaresiz kaldıklarını bildirmişlerdir.¹¹⁵

Yukarıdaki belgede cinnet halinde hastalığı eşine ve çocuğuna zararı dokunabilecek bir boyuta yaklaşan kişinin gözetim altında tutulması için bulunduğu konumdan, hastaya uygun bir konuma naklinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Hastanın hareketlerinin görevlilere rahatsızlık oluşturtacak kadar üst boyutta olduğu da anlaşılmaktadır. Delinin gözetim altında tutulması hasta için yeterli olmamış olduğu ve hatta deliliğinin daha bir üst boyuta ulaştığı da görülmektedir. Bunun yanında yetkililerin de çaresiz kaldığı hastalarla karşılaşıldığı, hastanın iyileşmesi için ellerinden geleni yaptıkları ancak tedaviye sonuç vermediği anlaşılan bir diğer durumdur. Sonuç olarak anlaşılmaktadır ki tedaviye sonuç veremeyen hastalarla da karşılaşılmış, bazı durumlarda tedavi gördüğü mekandan başka bir mekana hastaların nakillerinin gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır. Cinnet getiren hastalar belgede geçen Şakir gibi bir tek çevrelerine zarar vermemiş, intiharın doğurduğu ölümle sonuçlanabilecek durumları kendilerine yaşatmışlardır.

Geçmişten günümüze intihar girişimi önemli bir yere sahip olmuş ve önemli halk sağlığı sorunu olarak görülmüştür. İntihar ile gerçekleşen ölüm nedenleri psikoloji, sosyoloji, psikiyatri gibi çeşitli bilim dalları tarafından ele alınmış olan sosyal bir olgudur. Bundan dolayı intihar girişimine neden olan birçok farklı faktörün kendisini göstermesi ile gerçekleşen çok yönlü, kültürel, dini, sosyoekonomik yönleri olan çevresel faktörlerden etkilenerken ortaya çıkan karmaşık bir olayın olgusudur. İntihar, birçok ruhsal rahatsızlıklarda görülebilmekle birlikte toplum tarafından daha ziyade depresyonla ilişkili bir durum gibi

¹¹⁵ BOA, Yıldız Esas Evrakı, 132/31.

algılanmaktadır. İntiharlar hayatın getirmiş olduğu stres veren durumlardan dolayı sağlıklı (normal) kişilerden, ruhsal bozukluğu olan (anormal/hasta) kimselerde görülebilecek bir olgudur. Kişi kendini çok sarsan travma tik bir olayla karşılaştığında hayata devam edemeyeceği düşüncesine girerek yaşadığı olumsuzlukların düzelmeyeceğini kafasında kodlamakta ve sonuç olarak intihara başvurabilmektedir. Kişi bilincinin kaybolması ve içinde bulunduğu cinnet durumu ile de intihara da başvurabilmektedir.¹¹⁶

Osmanlı toplumunda cinnet ve cinnetten kaynaklı olarak ortaya çıkan intiharlar tartışma konusunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. İncelenen arşiv belgelerinde, intiharların Osmanlı Devleti'nde ruh hastalığı içine dahil edilebilir bir hastalık olup olmadığı üzerinde de durulmuştur. Cinnet durumunda intihar eden kimselerin ailelerine nasıl davranılacağı konusu tartışılmıştır. Bu tartışmaların sonucunda tıp doktorları, cinnet geçirmenin sonucu intiharın ortaya çıkmadığını ve intihar eden kişinin kendi bilinç ve istemesi üzerine bu eylemi gerçekleştirmiş olma fikrini ileri sürmüşlerdir. İntiharın ortaya çıkmasının da hayatın getirdiği zorluk, sosyal şartların getirmiş olduğu ortama uyumsuzluk ile yaptırımların sonucu ortaya çıkan zaruri bir durum olarak görülmektedir.¹¹⁷ 4 Ağustos 1918 tarihinde doktorlar intiharı tetikleyen psikolojik etmenler ele almıştır. Bu psikolojiyi etkileyen etmenlerin insanın içinde bulunduğu sosyal durum, yaşadığı çevrenin olumlu ve olumsuz getirileri ile bu insanın toplunda kendini konumlandırabilecek bir alan bulamadığından etkilenmesi ile kendi canına son verdiği belirtilmektedir¹¹⁸.

19. yüzyıldaki belgeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmiş olan intihar sebeplerinin cinnetin insana ağır yükler yükleme ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde insanların intihar etmelerine karşı hoş bakmamaktadır. Bunun nedeni ise bağlı oldukları dinin insanın kendi canına kastetmesinin sonucunun cehennem olması düşüncesidir. Ancak var olan intiharın ise kabullenilebilir hale getirmek adına psikolojik bir rahatsızlık olan cinnet haliyle bağdaştırılmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda intihar eden kişinin aklının yerinde olmadığı, hastalığından ötürü intihar etti algısı düşünülerek cehennem azabı yaşamaz yaradan affeder düşüncesi ile insanların bir bakıma kendini avutma şekli olmaktadır demek yanlış olmayacaktır. İslam dini açısından bakıldığında ise akıl zaviyesi yerinde olmayan bir insanın yükümlülüklerinden muaf tutulması bu düşüncüyü destekler nitelikte olmaktadır.

¹¹⁶ Kasım Tatlıoğlu, "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme" *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XII, S. 2, 2012, s.136.

¹¹⁷ Aslı Güler, *XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015, s. 37.

¹¹⁸ BOA, Şura-yı Devlet, 477/14.

Cinnetin intihara neden olan bir durum olarak gösterilmesi dini, sosyal değerler nedeni ile toplum tarafından kabul edilebilir hale getirmek için sebep olarak gösterildiği söylenebilir. Osmanlı toplumuna ait hemen her intihar olayında bu durumun bir cinnet neticesinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Buradan da Osmanlı toplumunun aslında intihara sıcak bakmadığı ancak durumu kabullenebilir hale getirebilmek için cinneti bir sebep olarak sundukları belirtilebilir. İntihar sebepleri arasında cinnetin bu kadar çok yer alması, dini, sosyal değerler açısından toplumsal kabul görmeyen intihar olgusunun yumuşatılmasından ve toplum için kabul edebilme çabası sonucundan kaynaklandığı söylenebilir¹¹⁹.

Bahsi geçen konunun örneği 21 Şubat 1849 tarihli belgede görülmektedir. Belgeye göre: Niş'e bağlı Şehir köyü Halil Bey mahallesinde yaşayan Zeynel oğlu Ahdedin kendi ailesinin evinden uzaklaştırarak cinnet (cunniyet) sebebiyle kendini kaybetmiş ve tabanca ile kendini karnından vurarak intihar etmiştir. Olayın nedeninin cinnet geçirme halinde yaşamına son vermiş olarak dile getirilmiş olması dikkat çekmektedir¹²⁰.

İslam dini insanın bir cana veya kendi canına kıymasını net olarak reddetmektedir. İnsan ne kadar acı içinde olursa olsun, intihar bu acıya son verilebilecek bir yol olarak görülmemiştir. Bu durumu destekler nitelikte birçok hadis vardır¹²¹. Bunlardan birkaçı şu şekildedir;

Ebu Hureyre (r.a) den; Resulullah (s.a.v)'dan naklen dedi ki: *"Kim bir tepeden kendini aşağıya atıp, kendi kendini öldürürse o, ebediyen devamlı cehennemde yuvarlanır. Kim zehirli bir madde içerek kendini öldürürse o, ebediyen elinde zehir olacak ve devamlı cehennemde onu içecektir. Kim kendini demirden bir aletle öldürürse o, demir aleti elinde ebediyen cehennemde onu karnına saplayıp duracaktır."* denmiştir¹²².

Başka bir Hadis-i Şerifte, Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur; *"Yedi helak edici günahdan uzak durunuz. Denildi ki, Ya Rasulullah, onlar nelerdir? Şöyle buyurdu: Allah'a ortak koşmak, bir cana kıymak, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, iffetli, hiçbir şeyden habersiz mümin kadına zina iftirası yapmak"* şeklinde buyurmuştur¹²³.

Yukarıda belirtilmiş olan hadis örneklerinde insanın başkasının canını almasının günahından yola çıkarak kendi canına kıyması da büyük bir günah olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁹ Güler, a.g.t., s. 37.

¹²⁰ BOA, Bab-ı Asafî Mektubi Kalemi 170/31.

¹²¹ Hadis kelimesi İslâmiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmış, âdeta onunla kadim olan Kur'an-ı Kerim'in mukabili kastedilerek Resûl-i Ekrem'in sözlerine "el-ehâdisü'l-kavliyye", fiillerine "el-ehâdisü'l-fi'liyye" ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) "el-ehâdisü't-takririyye" denilmiştir. M Yaşar Kandemir, "Hadis", C. XV, İstanbul 1997, ss. 27-64.

¹²² Güler, a.g.t., s. 10.

¹²³ Güler, a.g.t., s. 10.

İnsanın intihar etmesi sonucunda İslam dinince inanılan ölümden sonraki yaşamda (ahirette) şiddetli bir azap görüleceği hadislerde sıkça geçmektedir. Osmanlı Devleti’nde de intihar eden kişilerle karşılaşmaktadır. Bu belgelerde intihar eden kişiler için kullanılan; 28 Aralık 1818 tarihinde Van’ da bulunan İbrahim Yumlu Paşa için “*kendüğü telef itmiş*”¹²⁴, 19 Kasım 1858 tarihinde Siroz’da Yunan konsolosunun kayın pederine “*kendü nefsinin telef eylediği*”¹²⁵ bu cümlelerden yola çıkarak anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti’nde intihar etme durumu “telef etmek” kavramı ile ifade edilmiştir. Gerçekleşen intiharların cinnet ya da illet gerekçesi ile olduğu dile getirilmiştir. Buna örnek; 12 Şubat 1856 tarihinde kadının hastalığı sebebiyle kendini kuyuya atmış olmasını “... *sunî olmayarak illet-i cihetiyle...*”¹²⁶, 3 Haziran 1893 tarihinde Hasta olan Mülazım İshak Efendi için “*Redif-i mukaddem seksen birinci alayın üçüncü Gümüşhane taburunun ikinci bölümü mülazımı hastalığının şiddetinden kendüsünü pencereden atarak vefat etmiş olmasıyla...*”¹²⁷ örnekleri verilebilir. Bu belgeler ışığında insanların intiharlarının akli zail olmadığı cinnet durumunda gerçekleştiğine dair atıfta bulunulmuştur. Böylece dini ve toplum arasında doğru bulunmayan intiharı hafifleterek meşrulaştırma çabası içerisine girilmiştir. Bu da yine İslam dinini benimseyerek buna göre hayatını şekillendiren Osmanlı Devleti’nin intihara bakış açısının hoş olmadığı durumunu destekler niteliktedir¹²⁸.

Sonuç olarak cinnet hastalığı kendine ve çevresine zararı dokunan bir hastalıktır. Hastalık olarak kabul edilmesindeki neden ise, insan canına kast etmemeli, ya da başkasına zararı dokunabilecek bir tavır içine girmemeli düşüncesidir. İnsana akıl çerçevesinde her şeyi düşünüp analiz yapıp hareket etme kapasitesi verilmiştir. Şayet bir kimse kendine veya başkasına zarı dokunabiliyorsa akıl olarak sağlıklı bir yapıda değildir. Bu nedenle cinnet kavramı bir hastalıktır. Bu hastalık Osmanlı toplumunda da kendini göstermiştir ve hissettirmiştir.

3. KARA SEVDA (MAL-İ HÜLYA)

Tarih öncesi dönemlerden itibaren sevgi insanlar için büyük önem arz eden bir his olmuştur. İnsan yaşamını sürdürebilmek için yemek yeme, su içme gibi eylemleri gerçekleştirirken ruhun da dinç, huzurlu ve sağlıklı olması için bir takım ihtiyaçlara gereksinim duyduğu bilinmektedir. Bu gereksinimlerinden biri de sevmek ve sevmektir.

¹²⁴ BOA, HAT, 750/35445.

¹²⁵ BOA, Sadaret Umum Vilayet Evrakı, 353/59.

¹²⁶ BOA, Sadaret Umum Vilayet ve Devair Evrakı, 167/63.

¹²⁷ DH. MKT., 2039/118.

¹²⁸ Güler, a.g.t., s. 10-11.

Karşı cinse olan sevginin daha çok köklenip artması ile hayranlık duygusunun çoğalması ve sevgi duyulan kişiyi hayatın merkezine koyma olarak kendini evrimleştirme durumu ile “aşk” hissi doğabilmektedir. Karşılık görülen sevginin yanında, karşılık göremeden körü körüne duyulan aşk kara sevdayı doğurabilmektedir.

İslam dünyasında “beşeri ya da ilahi fark etmeksizin” aşk deliliğin en kuvvetli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Deliliğin deliliği tamlıyor olması Arapça’da geçen deyimlerden biri olarak çıkmaktadır. Aşk ve delilik özellikle Arap edebiyatında kendini göstermektedir. Ayrıca birbirine bağlı iki kavramdır¹²⁹.

Mal-i Hülya, Dağıstanlı Mehmet Efendi’nin geleneksel tıp yazmasında şöyle tanımlanmaktadır:

*“Mâlihülyâ bir marazdır. Ol dahi iki nevidir, birisi çok konuşan olur; ve birisi safravidir. Safravinin alameti sadrı kızıl olur, çok söyler, urmağa kast eder, söylediğini bilmez, onun sebebi beyni sarı olmasıdır. Sevdanın alameti her bir şeyden korkar, söylemeyen olur, yalnız oturmak ister, vesveseli olur, harap yerlerde oturmak ister, kendi nereye gittiğim bilmez, bir vakit ağlar.”*¹³⁰

Anlaşıldığı üzere kara sevda vücutta salgılanan dört hiltten biri olan safra ya da sevdanın artması ile farklı iki türlü ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kara sevda günümüzde melankoli ile ilişkilendirilebilmektedir. Ancak Nil Sarı’ya göre, korkmak, saldırganlık, konuşmaktan kaçınmak, yalnızlık isteği, takıntı, sürekli kederli olmak, hezeyan, bozuk düşünce ve hayaller gibi ortaya çıkan olumsuz belirtiler, birden fazla hastalığın belirtisi olabilmektedir. Tunaboğlu-İkiz ise kara sevda hastalığının “aşk hastalığı” olduğunu dile getirmiştir. Aşk hastalığı, platonik olarak ortaya çıkmaktadır. Yani birine karşı karşılıksız bir şekilde hissedilen sevginin, takıntıya dönüşecek şekilde fazla duygudan ortaya çıkmasına neden olan hastalıktır demek doğru olacaktır.¹³¹

Kara sevda bir tür hastalık olarak görülmektedir. Bu aşk hastalığı anlamını taşımaktadır. Halk arasında aşk hastalığının kara sevda olarak anılması tesadüfi olarak ortaya çıkan bir kavram değildir. Vücut birden fazla ve farklı salgı, salgılamaktadır. Kara sevda bu salgılanan salgılardan birinin adıdır. Dağıstanlı Mehmet Efendi geleneksel tıp yazmasında

¹²⁹ Ebu’l Kasım en-Neysaburi, *Akıllı Deliler*, Şule Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

¹³⁰ Leyla Sancak, *Türk-İslam Medeniyetinde Psikolojik Sağaltım Yöntemleri Ve Musiki İle Sağaltımın Günümüz Müzik Terapi Uygulamaları İle Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2019, s.20.

¹³¹ Sancak, a.g.t., s.20., Tevfika Tunaboğlu-İkiz, “Türkiye’de Psikanalizin Gelişimine Kısa Bir Bakış”. *Sosyoloji Dergisi*. C.III, S. .22, s. 499.

kara sevdanın ilk olarak beyinde oluştuğunu ve iki farklı hılttaki (safra, balgam) farklılığın meydana gelmesinden kaynaklanmakta olduğunu: “*’Kara sevda, bir safra ve karın köpüğünden oluşur ve bir tür balgam göynümesinden çıkar. Beden soğuk, bu hastalık ise buhar gibi olduğundan beyne doğru yükselir*” şeklinde ifade etmektedir¹³².

Serdaroğlu Şişman’ın “Divan Şiirinin İyileşmek Bilmeyen Hastaları Aşıklar” çalışmasına bakıldığında aşk hastasının yaşadığı sıkıntıları gam, hem ciğer hem de gönül hastası olarak dile getirmektedir. Aşık kimse sevdiği kişiye duyduğu yoğun sevgi ve sürekli olarak hissettiği hasret duygusundan dolayı ruh sağlığı bozulmuştur. Hem vücut hem de psikolojik yönden hastadır. Ruhun acı çekmesi bedene de yansiyarak hasta etmektedir. Sevgiliden ayrılmanın getirmiş olduğu hüznün ve acı bedene yansımış, yüzü-benzi solmuş bir durum halini almıştır. Sevgi beslenen kişiyle kavuşmanın sonucunda ise hastalık ortadan kalkmaktadır¹³³.

İbn Sina döneminde yaşanmış olan bir olayı anlatmak bu konuya ışık tutacak nitelikte olacaktır. Ünlü filozof İbn-i Sina tıp tarihinde yerini almış ve hala çalışmalarıyla geçerliliğini korumaktadır. Dönemin padişahının yeğeni rahatsızlanmış, birçok hekim tarafından muayene edilmiş ancak tedavi edilememiştir. Bunun üzerine İbn-i Sina hastanın tanısının konması ve tedavi etmesi için çağırılmıştır. Hastanın güçten düşmesi, bünyesinin zayıflaması ve yaşama olan bağlılığının azalması hastalığının belirtilerindendir. İbn-i Sina hastayı gördüğünde gözlem yaparak hastalık tanısının kara sevdaya tutulduğunu anlamıştır. Bunun üzerine hastanın nabzının hangi şehirde hızlandığını anlamak için nabızı tutarak komşu şehir isimlerini saymıştır. Gürgen şehrinin ismi geçtiğinde nabzın hızlanması nedeniyle Gürgen’in mahallelerinin isimleri sayılması için o şehri iyi bilen biri çağırılmıştır. Bu kez Gürgen şehrinin mahallelerinin isimleri sayılmaya başlanmıştır. Mahalle isimlerinden birinde heyecanlandığı için nabızı yeniden hızlanmıştır. Bunun üzerine sokak isimleri sayılmış yine nabız atışının değişiklik gösterdiği sokak isminde durularak o sokakta bulunan hanelerde yaşayan kızlar sayılmış ve evlerden birinde yaşayan kız ismi geçtiğinde nabız yeniden farklılık göstermiştir. İbni Sina’nın tahmin ettiği gibi çocuğun kara sevdaya yakalandığı

¹³²Dağıstanlı Mehmet Efendi, 18.yy. *Hekimlerinden Dağıstanlı Mehmet Efendi’nin Geleneksel Tıp Yazması*. Çev: U Barlas, İstanbul: Tıp Tarihi Araştırmaları Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayını, 2006, s.152.

¹³³ Serdaroğlu Şişman, “V., Divan Şiirinin İyileşmek Bilmeyen Hastaları Aşıklar.” 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi I Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s.671.

anlaşılmıştır. Neticede hastanın sevdiği kız ailesinden istenilmiş ve sonuç olarak padişahın yeğeni iyileşmiştir¹³⁴.

11. yüzyılda İbn-i Sina hastalığı nabza bakma yöntemiyle tanıyı kesinleştirmiş ve tedavi etmiştir. Yukarıda dile getirilmekte olan kara sevda çok eski zamanlardan beri insanı etkileyerek ruhi bunalıma sokacak ve yatağa düşürecek kadar insanı etkileyen bir hastalık olmaktadır.

13. yüzyılın sonları ve 14. yüzyılın başlarında “sevgi” Arap tıbbında yerini almıştır. Sevgi vücuda geldiğinde insan alışıla gelmiş olan yaşamını terk eder ve sürekli olarak sevgiden haz duyma isteğini kendine her an hatırlatırken ona ulaşmak için yollar arar. Bu hatırlatılan his insanı acı içinde bırakır. Sevdanın çoğalması ya da azalması halinde sevda hastalıkları denilen sinir ve akıl hastalıkları ortaya çıkmaktadır. Sevda aynı zamanda tutkulu aşk sebebiyle meydana gelen bir akıl hastalığıdır. İşte bu karşılıksız sevginden ortaya çıkan hastalığa mal-i hülya yani kara sevda denmektedir. Kara sevdaya karşı merak duygusu eski çağlardan beri süregelmektedir. Aretea Us’un, melankolia üzerine araştırıp, yazmış olduğu bölümde “*bir kızın sevgisini kazanamadığı için çökkün*” olarak geçmekte olan ifadesi ile distimi adını vermiş olduğu bu durum, günümüzde de görülen ve yapılan tanımının yanında hafif ama benzer anlamını atfettirmeye çalışmaktadır. Kara sevda günümüz anlamıyla umutsuz, kavuşulamayan güçlü ve unutulamayan aşk anlamlarına gelmektedir¹³⁵.

Kara sevda, cinnet gibi adı geçen ruhi hastalıklardan biridir. Ruh hastalığına neden olan bu illet hastalık, tarih öncesi çağlarda ve İslamiyet’in kabulünden sonra tıp biliminin ilerlemesi ile tıp alanına ışık tutmuş, bilgi verilmiş hastalıkların yanında kara sevda hastalığı ile ilgili de birçok eser kaleme alınmış ve günümüze kadar gelmiştir. Mal-i hülya hastalığına Osmanlı tıp yazmalarında da tesadüf edilmektedir¹³⁶.

Bu hastalığı daha detaylı bakacak olursak, birçok hastalığın ele alınıp incelendiği Osmanlı tıp yazmalarında mal-i hülya hastalığının üç bölümde incelendiği görülebilmektedir. Bu kısımlar çoğu hastalıklarda olduğu gibi “sebeb”, “belirti” ve “ilaç” şeklinde incelenmektedir. Hastalık incelenirken ilk adım olan sebep kısmı kısa tutulurken tedavi kısmına ise çok uzun yer verilmektedir. Kara sevda hastalığı standart belirtilerinin yanında maddi sebeplere bağlanmaktadır. Bu hastalığın en önemli belirtisi beyinde veya vücudun

¹³⁴ Ebru Şenocak, “Halk Muhayyilesinde İbn-i Sina Ve Hayatı Etrafında Anlatılan Efsaneler”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C.III, S. 7, Elazığ 2015, s.180.

¹³⁵ Timuçin Oral, “Kara Sevda’dan Depresyona Hüznün Tarihi”, *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, Nisan 2009, s.4.

¹³⁶ Oral, a.g.m., s. 4.

tamamında kara sevdanın artmış olmasıdır. Ruhi istekler (ruh-ı nefsanî) dengesi sevdanın kendisini göstermesiyle bozulmaktadır. Bu dengenin bozulması ruh sağlığı problemlerini ortaya çıkarabilmektedir¹³⁷.

Her hastalığın ortaya çıkış şekli farklılık ve benzerlik göstermektedir. Kara sevda hastalığı ise daha önce de belirtilen sevdanın kendini göstermesiyle meydana gelmektedir. Ancak bu sevdanın yanında başka hıltlerin de kendini göstermesi ile belirtileri değişir. Sevdanın vücutta veya beyinde kendini gösterme durumuna göre belirtilerde değişiklik göstermektedir. Mal-i Hülya hastalığında ilk belirtiler şu şekildedir; insanlardan uzaklaşma, içe kapanıklığın getirmiş olduğu yalnızlığı sevmek, korku, sürekli olarak tasalı, üzüntülü hissetme, bir fikir konusuna körü körüne bağlılık, olur olmadık konuşmalar, yanlış düşünceler ve hayalperestlik kendini göstermektedir¹³⁸.

Kara sevda illeti günümüzde de kendini göstermekte ve edebiyatta da hikayeler içinde yerini almaktadır. Bu hikayelere örnek Ferhat ile Şirin hikayesinde Ferhat'a Şirin'in öldü denmesi üzerine intihar etmesi kara sevdanın ne tür ruhi bir bunalıma soktuğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Yine kara sevda illetine işaret eden hikayelerden olan Kerem ile Aslı ve Ferhat ile Şirin örneklerine bakıldığında kara sevdaya tutulanların sonunun delilikle bittiğini ve bu deliliğin canlarına mal olduğu bilinmektedir. Ancak Leyla ile Mecnun'a bakıldığında Mecnun'un gerçek aşkı bularak asıl mertebeye ulaşmış olarak, hayata veda etmiş olduğu görülmektedir. Böylelikle kara sevdasından kurtulan Mecnun bu örneklerle farklı bir bakış açısı sunabilmektedir¹³⁹.

Osmanlı toplumunda da bu belirtileri yaşayıp karşılıksız birine büyük bir sevgiyle bağlı olma hali ile ruh sağlığı bozulmuş hem kadın hem erkek kişilere rastlanmaktadır. Kara sevdanın o dönemde hastalık olarak görüldüğü bilinmektedir. Buna örnek 17 Ocak 1707 tarihli belgede Eyüp sakinlerinden Saraylızade diye bilinen müneccim Salih için “*Salih cezire-i mezbûr duhulünde mâlihülya ve sevda marazına müptela*¹⁴⁰” şeklinde arşivde geçmesi bize hastalık olarak kabul edildiğini kanıtlar niteliktedir. Arşiv belgesinde geçen maraz kelimesi anlam olarak hastalık kelimesiyle eş değerdir.

Osmanlı Devleti'nde kara sevda hastalığının hepsi intiharla sonuçlanmamıştır. Kimi zaman bu hastalık fark edilmiş ve hastalığın ilerlememesi için önlem alınarak gözlem altında

¹³⁷ Nil Sarı, *Tıp Tarihi*, History Of Medicine Studies, İstanbul 1988, s.86.

¹³⁸ Nil Sarı, *a.g.e.*, s.86.

¹³⁹ Mücahit Özden Hun, Kara Sevda Tuzağı ve Bir Hikaye, <http://hunacademy.com/> (Erişim tarihi 16.02.2022)

¹⁴⁰ BOA, Ali Emri III. Ahmed, 28/2648.

tutulmaya çalışılmıştır. 28 Aralık 1824 tarihli belgede Bostancı başının hapsinde olan Sırlı Dimitri kara sevda hastalığına tutulmuş olduğundan arkadaşları onu tedavi edilmesi amacıyla patrikhaneye çıkarılması istenmiştir. Patrikhaneden kaçmaması için de korunmasına dikkat edilmesi, karşı tarafa tembihlenmektedir. Ancak bu koşullar sağlandığı zaman patrikhaneye çıkarılmasının daha doğru olacağı bildirilmektedir¹⁴¹.

Belgeden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti bünyesinde barındırdığı farklı milletlerdeki kimseleri deliliğe yakın olan hastalıklarına rağmen dışlanmamıştır. Bu kimselerin akıl hastası olmalarının yanında hapiste olsalar dahi öncelik hastayı tedavi etmek olduğu için alınacak önlemler dahilinde hapisten çıkarılabileceği anlaşılmaktadır. Bu tedavi uygulanacak kimsenin de Müslüman olmasının şart koşulmadığı gayrimüslimin de aynı haklara sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında iyi-kötü, makam-mevki fark etmeksizin kim olursa olsun adil davranıldığı görülmektedir. Bu da Osmanlı Devleti'nde bir hastanın tedavi edilmesi için hangi koşullarda olunursa olunsun tedaviye verdiği ehemmiyeti gözler önüne sermektedir.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde Müslüman, gayrimüslim kişiler “kara sevda illetinin” bir çözüm yolu olmadığını düşünerek çareyi intihar etmekte bulduğu bilinmektedir. İlet kavramı kara sevda hastalığı ile bütünleşmiştir. Karşılıksız sevginin çözümünün olmadığı ve sadece sevilen kişiyle kavuşulduğunda geçeceği ifade edilmiştir. Ancak sevilen kişi tarafından sevilemeyecek olma düşüncesinin varlığı ile intihar etme durumunun ortaya çıkması kara sevda hastalığına illet kavramıyla bütünleşerek kara sevda illeti şeklini almıştır. Kara sevda yüzünden intihar durumuna neden olan bazı olaylara şu şekilde örnek verilebilir: 30 Eylül 1840 tarihinde Divriği'nin Arake köyünde Süleyman Ağa'nın kara sevda illetine¹⁴² yakalanıp intihar etmesi bu konuda önem arz etmektedir. Yine kara sevdaya yakalanıp intihar girişiminde bulunmuş ancak bu intihar sonucu ölümle sonuçlanmamış olaylardan biri de Rusya Sefareti tercümanının oğlu olan kişiye ithafen “saika-yı sevdaya bağlanıp” otel odasında kalkıştığı intihar girişiminin nedeni olarak “sevda” olduğu dile getirildiği görülmektedir¹⁴³.

Kara sevda intiharlarına örnek olarak gösterilebilecek bir başka olay 9 Temmuz 1847 tarihinde Çamlık ahalisinden Ali için “*Filibe canibine irsal kılınmış olan Ali nam kimesne kara sevda illetiyle muaddel bulunmuş olduğuna binaen Filibe kazasında Derbentbeyi*

¹⁴¹ BOA,.HAT., 1291/50191.

¹⁴² BOA, Meclis-i Vala, 193/30.

¹⁴³ Güler, a.g.t., s. 32.

*Mahallesı karyesinde sagır bıçak ile kendi kendünü katl etmiş idüğünden...*¹⁴⁴,” olarak devam eden arşiv belgesine bakıldığında kara sevdanın sebebiyet verdiği intihar durumunun ölüm ile gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Buna ilaveten başka bir örnek de şu şekildedir: Ortaköy’de yaşamını sürdürmekte olan Ermeni asıllı Sarapyon’un hizmetli olarak hayatını sürdürmekte olduğu bilinmektedir. Sarapyon’un bulduğu cam parçası ile boğazını keserek eylemi ile hayatına son vermesinin kara sevda nedeniyle intihar etmesine neden olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Sarapyon’un 10 Mart 1861 tarihine ait intihar raporu; “*müptela olduğu illet-i sevda*¹⁴⁵” şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim yine Müslüman bir kızın intiharından dolayı hazırlanmış olan raporda Kütahyalı Ümmügülsüm’ün “*illet-i kara sevda*¹⁴⁶” nedeniyle 17 Nisan 1860 tarihli intihar raporunda görülmektedir. Bunun yanında kimsenin desteğini almadan özellikle kendi intiharından bir tek kendisinin sorumlu olduğu da belirtilmektedir¹⁴⁷.

4. MECNUN

“*Mecnun*” kelimesi Türkçeye Arapça’dan geçmiş çılgın, deli kimseler için kullanılan bir sıfattır. Kelimenin köküne bakıldığında “*cinn*” olduğu anlaşılmaktadır. Cin, cunün, mecnun, cenin, cinnet, cennet gibi kelimelere bakıldığında yine cinn kökünden türediği görülmektedir. Bu kelimelerin hepsi farklı anlamlar içererek kullanıyor olsa da, kelimelerin köküne bakıldığında anlam itibarıyla hepsi; gizlenmek, örtünmek, kapanmak anlamlarını içinde barındırmaktadırlar. Cin, görünmeyen varlıkları, cenin, anne karnında örtülü olan bebeği, cennet bilinmeyen ve görülmeyen insanın iyiliklerine karşı mükafatlandırılacak yer, cinnet ya da mecnun ise aklın insanı aniden terk etmesine verilen isimdir. Bunların yanında deli anlamına gelen “*meczip*” kelimesinin varlığı da bilinmektedir. “*Cezb*” kökünden türetilmiş olan meczup kelimesi tasavvufi bir kelimedir. Allah’a olan bağlılık ve sevgiyle birlikte aklını yitirmiş olan kimseler için kullanıldığı görülmektedir. Farsçada kullanılmakta olan hatta Türkçede varlığını gösteren “*divane*” kelimesi de aklın insanı terk etmesi üzerine kullanılan kelimelerden biri daha olduğu bilinmektedir¹⁴⁸.

Aklın insanı terk etmesi yani delirmesine mecnun dendiğine dair örnekler mevcuttur. Buna örnek olarak 12 Ağustos 1706 yılına ait belgede Eyüp sakinlerinden Saraylızade olarak

¹⁴⁴ BOA, MVL, 70/26.

¹⁴⁵ BOA, A. MKT NZD, 351/47.

¹⁴⁶ BOA, A. MKT UM, 410/51.

¹⁴⁷ Güler, a.g.t., s. 31-32.

¹⁴⁸ Akçakaya, a.g.t., s.6., ;Andrew Scull, *Uygarlık ve Delilik Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi*, Çev:Nurettin Elhuseyni, , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s.6.

anılan mecnunun yani deli olduğu anlaşılan Münecim Salih'in tedavisi için Süleymaniye Bimarhanesine gönderilmiş olduğu görölmektedir¹⁴⁹.

Kavramların bir toplumda atfedildiği anlam yüklemelerini anlayabilmek tarihte taşıdığı izleri görüp, anlamlandırmaktan geçmektedir. Bu durum, deliliğin kültürel, tarihsel durumlardan etkilendiğini ve göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Dil, bir kavramın toplum içinde ne çağrıştırdığını direkt olarak yansıtabilmektedir. Buna örnek dilde varlığını koruyan, mecnun kelimesidir. Bu kelimenin tarih, dil, din, kültür içindeki yüklenilen anlamlar incelendiğinde, deliliğin sosyal hayattaki konumu direkt anlaşılabilir.

Bu duruma örnek toplum içinde mecnun kelimesinin “aşk delisi” olarak anlam yüklendiği bilinmektedir. Sosyal toplumda bu anlamı taşıyan mecnun kökeni, Leyla ile Mecnun hikayesine dayandırılmaktadır. Birbirine kavuşamamış ancak daha sonrasında da beşeri aşkın, ilahi aşka dönüşmesini konu almakta olan bu hikaye, çağlar boyunca yazılı ve sözlü kültürde kendini hissettirmektedir. Toplumun aşırı olacak şekilde aşk belirtisi gösteren kimselere mecnun deyip, deliliğin içine dahil edildiği görölmektedir. Davranılmaması gereken davranışlar sergileyen kişilere de aynı zamanda mecnun denmiştir. Mecnun olan kişilerin harcamaları, tedavileri ve kendilerine vasiyet kalan mal varlıklarının yönetimi yakınlarına tahsis edilmiştir¹⁵⁰.

21 Nisan 1743 tarihli belgede Üsküdar'ın Sinan Paşa mahallesinde oturan mecnune ve hasta olan Raziye'nin, hastalıklarının tedavisi için harcanacak paranın karşılanabilmesi için, Raziye'ye ait evin yakını tarafından satıldığı anlaşılmaktadır¹⁵¹.

9 Kasım 1748 tarihli belgede, Mustafa tarafından Sahhaf Muhyiddin Efendi mahallesinde yaşamakta olan kız kardeşi mecnuneye hakkına düşen mal varlığını Fatıma'ya vermek istemiştir. Ancak Fatıma'nın mecnune olması nedeni ile Fatıma'nın ihtiyaçlarının karşılanması için kızı Hafife Hatun'a verilmiş olduğu görölmektedir¹⁵².

6 Ocak 1792 tarihinde İznik'te Karaoğlan zaviyesinde vakıf görevlisinin mecnun olduğundan dolayı görevinin reşit olan çocuğuna devredilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır¹⁵³.

¹⁴⁹ BOA. AE.SAMD.III 28/2648.

¹⁵⁰ Akçakaya, a.g.t., s.7.

¹⁵¹ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, 1259/33.

¹⁵² BOA, TS.MA.e 1254/69.

¹⁵³ BOA, Cevdet Efka, 214/10697.

17 Mart 1801 tarihinde Yunanistan'da Eğriboz'da yaşayan Molla Nezir Oğlu Hüseyin'in vefatından sonra mal varlıklarının tek varisi olan çocuğunun mecnun olması nedeni ile devlet tarafından zapt edildiği görülmektedir. Anlaşılmaktadır ki mecnun kimselerin akıl zafiyeti sebebi ile mantıklı harcamalar yapamayacağından devlet tarafından hakları güvence altına alınmıştır¹⁵⁴.

Tasavvufta ise delilik kavramı ele alınmak istendiğinde cünun, meczup ve mecnun kavramları etrafında incelemeyi mümkün kılabilmektedir. Bunun yanında deliliğin tasavvuftaki anlamlarına karşılık geldiği görülmektedir. Müslüman toplumda, mecnun kelimesi deli anlamının yanında, aşırı aşık olan, beşeri aşkı çok yüksek hissedен kimseler için kullanılmaktadır. Allah aşkı nedeniyle sürekli olarak zikir etmenin getirmiş olduğu dünyevi hayatın varlığını, yaşamın getirdiği süregelen düzeni unutmuş kimselerin aklı başından gitmiş olma sebebiyle tasvir edilmek için kullanılmaktadır¹⁵⁵.

Mecnun kavramının atfedildiği kimseler İslam toplumunda, söylediği ve sergilediği tutum yani davranışlar sebebiyle kınanmamakta, dışlanmamaktaydı. Yine bunlar yanında dinin getirmiş olduğu emirleri yapmak ve yasaklardan uzak durmaları gereken emirlerden muaf tutulmaktadırlar. Bunun sebebi aklın insanı terk etmiş, düşünme yetisinin de ortadan kaybolmuş olma durumudur¹⁵⁶.

Bu nedenden dolayı insanlar sadece dini yükümlülüklerinden muaf tutulmamış Osmanlı Devlet'inde verilecek vergilerden de muaf tutulmuşlardır. Osmanlı toplumunda tekâlîf-i örfiye, avârız veya şer'î vergiler bulunmaktadır. Bu vergilerin bir kısmını ya da tamamını ödemekten muaf tutulan kimseler vardır. Ayrıca muaf tutulan guruplar da mevcuttur. Bu muaf tutulan kimselere Osmanlı Devleti'nin her kentinde karşılaşılmaktadır. Tahrir defterleri ve kanunname kayıtlarından şehirlerde yaşayan muaf zümre mensupları arasında mecnunun da varlığı görülmektedir. Örneğin Manisa Sancağında vergiden muaf olan kişiler içinde mecnun kişilerinde var olduğu görülmektedir. 1531 ve 1575 yıllarına bakıldığında 1'er mecnunun vergilerden muaf tutulmuş olduğu görülmektedir¹⁵⁷.

“Mecnun” olan kişinin, para kazanacak fiziksel gücü olsa da fiziksel hareketlerine ve mantığına sağlıklı bir şekilde yön veremeyeceğinden dolayı bir işte çalışıp para kazanması

¹⁵⁴ BOA, Cevdet Maliye, 75/3436.

¹⁵⁵ Mervacan Baykan, *Yenişehirli Avnî'nin Mir'ât-ı Cünûn'u Bağlamında Delilik Kavramı*, , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2017, s.27.

¹⁵⁶ Meriç Kurtuluş, “Osmanlı'nın Meczupları ve Mecnunları: Erken Modern Dönemde Hastaneler Ve Deliliğe Bakış”, *Milli Folklor Dergisi*, C. XIV, S, 110, 2016, s.113. ; Akçakaya, a.g.t., s.27.

¹⁵⁷ Emecen, a.g.e., s.57.

beklenmemektedir. Dolayısıyla devlet vergi muafiyeti sunduğu kişiler arasına mecnunu da dahil etmektedir¹⁵⁸.

Mecnun olan kimseler bakım görmekte yakını tarafından himaye altında tutulabilmektedir. Örneğin; İstanbul'da İbrahimpasha mahallesinde yaşamaktayken Hanife Hatun hayatını kaybetmiştir. Sağlığı yerinde iken Hanife Hatun malının 1/3 kadar imkanlar doğrultusunda bazı hayır işlerine ve geride bıraktığı mecnune olan eşine harcanmasına dair vasiyet bırakmıştır¹⁵⁹. Bu vasiyete göre akli zafiyeti yerinde olmayan kimselere aile ve yakın çevresi tarafından yardım edildiği görülmektedir. Deliler, ya da akıl sağlığı problemi olan kimseler dışlanmamış elde olan imkanlar doğrultusunda bu insanlara sahip çıkılmaya, yaşamı idam ettirilmeye çalışılmıştır. Hastaya destek sağlayan insanların öldükten sonra da yardımlarının devam etmesi için vasiyet bıraktıkları görülmektedir.

5. MELANKOLİ

“Aşk acısı çekmedim hiç, çünkü
dünyanın verdiği acı her zaman
güçlüydü.”

Tezer ÖZLÜ

Tarihte karşılaşılan psikolojik hastalıklardan diğeri melankolidir. Melankoli kavramına ilk kez Antik Çağlarda rastlanmakta, destanlarda kavram olarak geçmektedir. Melankoli kavramı her ne kadar destanlarda kullanılmış olsa da direkt anlamını yansıtabilecek şekilde kullanılmamış sadece belirtiler kapsamında bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Melankoli kelimesinin kökenine bakıldığında vücutta var olan dört hılttan, biri olan malan (siyah) ve cehli (safra) kelimelerinden türetildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde bazı yazarlar 18. yüzyılın ortalarına kadar melankoli hastalığına mal-i hülya dediklerine de rastlanmaktadır. Sözcük kökenine bakıldığında 13. yüzyılda ilk kez Fransızca yazı dilinde varlığını hissettirmiştir. İngilizce diline ise 14. yüzyılda girdiği belirtilmektedir. Melankoli Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki yansımasına bakıldığında, batının etkisiyle 1950'li yıllarda; “batının etkisiyle mani-melankoli hastalığı önce manik-depresif sendrom sonra sadece bipolar yani çift kutuplu hastalık olarak anılmaya başlandı” denmiştir. Bu denilenleri destekler nitelikte Eugenio Borgna Melankoli adlı eserinde; “Psikiyatri, depresyonu (melankoliyi) klinik ve süreçsel otonomluktan çıkarır: onu, sembiyotik olarak maniye bağlar

¹⁵⁸Bektaş Öztaşkın, *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s.90.

¹⁵⁹BOA. Ali Emri Abdülhamid I., 140/9388.

ve bağlam içinde, yersiz ve uygunsuz kalan manik depresif psikoz” kavramından söz eder” diyerek durumu açıklamıştır¹⁶⁰.

Başta tıp olmak üzere birçok bilim dalında melankoli üzerinde çalışmalar yapılmış ve incelenmiştir. Psikoloji biliminin yanında tarih, edebiyat, sosyoloji gibi alanlarda da çalışmalar yapılan ve tartışılan bir konu olmuştur. Melankoli “*karamsar*” ve “*kötü*” ruh hali olarak nitelendirilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶¹.

Melankoli , insanın kendisine, var olduğu topluma ve çevresindeki mekanlara karşı, ruhi bunalımından dolayı yabancılaşma duygusunun baş göstermesidir. Melankolinin aynı anlamı içeren bir diğer karşılığı “*karamsar*” anlamına gelmekte olan “*kara duydu*”. Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamına bakıldığında “*kara sevda, hüzn*” şeklinde tanımlanmakta olduğu görülmektedir¹⁶².

Geçmişten günümüze bakıldığında genel olarak anlam itibariyle “*karanlık*” kelimesi “*kötü*” ve “*karamsar*” olanı yansıtmaktadır. İç dünyasında bu duyguyu yaşayan melankolik kimseler toplumdan ve içinde bulundukları mekanlardan sürekli kaçma eğiliminde olduğu bilinmektedir. *Bu tür kişiler gidilebilecek en uzak yerlerin düşleriyle yaşayıp iç dünyalarının hazırladığı kaçış planlarına ruhen uymaya çalışırlar:*

“Melankolik mizaçlı kişiler, iç dünyalarında sürekli bir şeylerin muhasebesini yaparlar. Zaman zaman çocukluklarına dönerek geçmişleri ile hesaplaşırlar. Kaybedilen değerler, yitirmişlik duygusu kişilerde bezginlik, bıkkınlık, çaresizlik, umutsuzluk ve çözümsüzlük hâlini doğurur”¹⁶³.

Melankolinin öne çıkarmış olduğu duygular nedeni ile ruh halini sürekli olarak “*ıstırap*” ve “*anlaşılamama duygusuna*” kapılarak nüksetmektedir. Bu durumları yaşayan kimseler genellikle intihar ile sonuçlanabilecek kadar bireyi yaşantısından koparabilecek noktaya sürükleyebilmekte, melankolinin yaratmış olduğu buhrandan etkilenebilmektedirler¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Orhan Gürsu, “Melankoli ve İktidar Arasında Bir Şehzade: Şehzade Korkut’un Psikobiyografisi”, *Türk Akademi Araştırma Dergisi*, C. V, S.:2, 2020, s. 272.

¹⁶¹ Sefa Çelikörs, “Tezer Özlü’de Melankoli”, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. Cilt. II, S. 2, 2019, s.323.

¹⁶² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 2005,s. 1364.

¹⁶³ Ahmet Uslu, “Nalan Barbarosoğlu’nun Hikâyelerinde Biçim olarak Melankoli”, *Akademik Bakış Dergisi, Türk Dünyası*, Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, S. 60, Kırgızistan 2017, s.354.

¹⁶⁴ Ahmet Karakuş, *Modern Türk Şiirinde Hüzn ve Melâl*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, s.51-52.

İlk kez yazılı kaynaklarda varlığını gösteren melankoli kişilik bozukluğu Homeros'un "*İlyada*"¹⁶⁵ destanında geçmekte olan "*Bellerophontes*" üzerinde anlatılmaktadır. Bellerophontes Korinthos kral ailesine mensup olan Sisypheos'un torunudur. Tanrılara karşı suç işlemiş olan dedesi Sisypheos, tanrılarının kendisinin sonu gelmez bir cezalandırmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Albert Camus, Sisypheos'un anlamı olmayan ve mantık dışı bir iş yapma mecburiyetiyle cezaya çarptırıldığını dile getirmektedir¹⁶⁶.

Ancak bu bilgilere bakarak torununun kaderi dedesinden daha kötü çizilmiş olduğu yorumu çıkarılabilmektedir. O, insanın en korktuğu ve kaçmak isteyeceği şeyle "unutulma" ile cezalandırılmıştır. *İlyada*'nın IV. bölümünde Bellerophontes'in hikayesi ve Tanrılar tarafından cezaya tabi tutulması şu şekilde anlatılmaktadır¹⁶⁷:

Bellerophontes bütün insanlarda olabilecek güzellikleri bünyesinde barındıracak güzellikte bir kişidir. Ancak erkek kardeşini kaza ile öldürmüş ve bundan dolayı da yurdundan ayrılarak kendi suçundan arındıracak birinin yanına sığınmıştır. Bu yanına sığınılan kişi Argos Kralı Proilos'tur. Proilos'un karısı olan tanrısal Antenia, Bellerophontes'e büyük bir aşk duygusu besler. Bu beslediği duygunun vermiş olduğu his ile onunla birlikte olmak ister. Bu isteğinin ve aşkının karşılıksız kalması, Bellerophontes'in kendisine aşık olmamasından dolayı öfke ile çılgına dönmüştür. Bu yüzden kocasına Bellerophontes'in kendisinin koynuna girmek istediği yalanını uydurarak söyler. Bunun üzerine kral onu öldürmek istese de ona kıyamaz. Bellerophontes'un eline şifreli bir mektup vererek kayınpederi olan Likya kralı Iobates'in yanına gönderir. Likya Kralı onu güzel bir ağırlamıştır. Daha sonra kendisine gönderilen şifreli mektubu okumuştur. Bellerophontes'in tavrını, hali ve kahramanlığını sınamak istediği için Khimaria ile Solymalarla, Amazonlarla savaştırmıştır. Bunun üzerine Bellerophontes bu savaştan galip gelerek hepsini yenmiştir. Likya kralı bunun üzerine onun soyunun tanrı soyundan geldiğini anlamıştır. Bu nedenden dolayı kendine karşı bağlılığının artmasını istediği için kendi kızıyla evlendirir. Daha sonrasında Bellerophontes karısı ve üç çocuğu ile mutlu bir hayat sürmeye başlar¹⁶⁸.

*"Fakat destanın tam burasında Homeros birden,
Ama bir gün tanrılar tiksindi Bellerophontes'ten
Aleion ovasında kaldı o tek başına
İnsan uğrağından uzakta yedi kendi kendini"*

¹⁶⁵ İ Homeros, *İlyada*, Çev.: Azra Erhat – A. Kadir, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 150-200.

¹⁶⁶ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1996, s. 272.

¹⁶⁷ Rümeysa Seven, "Antikçağ Mitolojisinde Melankoli" *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Iğdır 2018, s. 33.

¹⁶⁸ Seven, *a.g.m.*, s. 36.

Metinde daha sonrasında tanrıların neden Bellerophontes'ten neden soğuduklarına ve onu terk ettiklerine dair açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. *Genel kanıya göre Bellerophontes, ölümsüz tanrılar düzeninden kuşku duymaya başlamıştır.* Tüm tanrılardan uzaklaşmış ve nefret etmeye başlamıştır. Bunun üzerine de var olan tanrılar düzenini yıkmak istemiştir. Bellerophontes Pegasus'un üzerine binerek onu Olympos dağına sürmüştür. Pegasus mitolojik içerikli kanatlı bir attır. Bu hareketi Zeus'u çok sinirlendirmiştir. *Bellerophontes'i gökten aşağı atar. Aleion ovasına düşen Bellerophontes keder ve acılar içinde yapayalnız yaşamaya başlar*¹⁶⁹.

Destana ve açıklamaya bakıldığında Bellerophontes miti, iktidarın yalnızlaştırma yoluyla cezalandırma tekniğe bir örnek olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bellerophontes var olan tanrılar düzenine baş kaldırmış ve bunun sonucunda da melankolik bir yaşam olan terk edilme yalnız bırakılma, unutulma ile sonuçlanan bir yaşam tarzıyla cezalandırılmıştır. *Aslında bu bir bakıma melankolik mizaçla direniş, karşı koyma ve başkaldırı arasında kurulan ilişkiyi ortaya koymaktadır*¹⁷⁰.

Melankoli kavramına ilk değinen isimlerden biri ise psikanalizimde önemli yer tutan ve kurucu olan Sigmund Freud'dur. Freud, yazmış olduğu Yas ve Melankoli adlı makalesinde ilk olarak melankoli ve yas arasında bir fark olmadığını dile getirmektedir¹⁷¹.

Melankoli ile yas arasındaki bağ iki terim tarafından ortaya konabilmektedir. Bunun yanında, çevreden etkilenilmesi ile geri dönüt sağlayan nedenler, *bunları ayırt edebildiğimiz sürece, her iki koşul için de aynıdır.* Yas sürekli olarak, çok sevilen kimsenin kaybına ya da bir kimsenin yerini alan boşluk hissinin var olmasıdır. Bunlara örnek *birinin ülkesi, özgürlüğü, bir ideali vs. kaybına verilen bir tepkidir.* Fakat kimi insanlar bu boşluk, soyutlama hissi ile yas yerini melankoliye neden olabilmektedir. Sonuç olarak bunun patolojik yani hastalık bilimi ile ilişkilendirilebileceğinden şüphe duyula bilinmektedir. Yine bunların yanında, *yas için direkt olarak hayata karşı normal tutumlardan kasvetli kopuşlar içerse de asla patolojik bir durum sayacağımız ve tedaviye yönlendireceğimiz bir şey olarak düşünülmemektedir. Belirli bir zaman geçtikten sonra aşıldığı fikrine güveniyor ve yasa yönelik her türlü müdahaleyi manasız ve hatta zararlı bulunmaktadır*¹⁷².

¹⁶⁹ Serol Teber, *Melankoli*, Say Yayınları, İstanbul 2013, s.82.

¹⁷⁰ Ahmet Burhanettin Özgen, *Karanlığın Aydınlığı: Melankolinin Tarihsel, Psikanalitik, Sosyolojik ve Felsefi Boyutları Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 11.

¹⁷¹ Çelikörs, a.g.m., s.327.

¹⁷² Sigmund Freud, Yas ve Melankoli (çeviren: Abdurrahman Aydın), <http://ayrintidergi.com.tr/>, (Erişim tarihi 07.03.2022).

Melankoli ve yas arasında benzerlik bağlarının güçlü olmasının yanında farklılıklarda mevcuttur. Buna örnek olarak melankolide benlik değeri minimum seviyesine inerken bireyin büyük ölçüde güçsüzleştiği görülmektedir. Yas tutan bireye bakıldığında ise dünya koca bir boşluktan ibarettir. Melankolinin benin kendisi bir bakıma kendisini değersiz ve aşağılık olarak algılanmaktadır. Melankolinin asıl ayırt edici ana özellikleri, kederli ruh hali, dış dünyayla olan bağın giderek ilgisizleşerek koparılması, sevmeye duygunun azalması ve özsaygı duygunun açıklanırken, ifade edilirken kendini suçlama bunların yanında kendini aşırı derecede eleştirme halinde bulunma durumudur. Kuruntu düzeyinde kendini cezalandırarak beklentilerinin getirmiş olduğu sonuçlarının azalması şeklindedir¹⁷³.

Bu ruhi bunalımla birlikte kişi herkesten uzaklaşarak yalnızlığı tercih etmektedir. Melankoli psikolojik bir rahatsızlıktır. İnsanları bu hastalığa iten asıl sebepler ise başta kendisine ve bulunduğu toplumdan kendini ait hissedememe duygusu ile yabancılaşarak kendisini ötekileştirmesidir. Yabancılaşmayı Georg Lukacs “...toplumsal sözleşme aracılığıyla toplumda ortaya çıkan özgürlük kaybı” olarak görüp dile getirmiştir¹⁷⁴.

Melankoli hastalığının bireyde iyice nüksetmesi halinde, depresif ruh durumuna iyice bürünebilmektedir. Kendini dış dünyadan soyutlayıp, yalnız kalmış olmanın verdiği bunalım ile karşısındaki tanımadığı insanlara da zararı dokunabilecek duruma sürüklenebilecek kadar hastalık olumsuz yönde seyredebilmektedir. Buna önemli bir örnek teşkil edebilecek olaylardan biri 17 Ocak 1867 yılına ait olan raporda anlaşılabilmektedir. Kapota Dimitri Yuvani’nin hadisesine dair raporda şöyle geçmektedir;

“Hadisenin meydana geldiği ayın on üçüncü salı günü öğleden önce saat on civarlarında Mösyö Çukrod ile beraber Frenk mahallesinde ağır ağır ilerlerken İngiliz eczahanenin karşısında hiçbir zaman görmediğimiz bir adam elinde bıçak ile birden bire üzerimize koşmuştur. Elinde var olan bıçağın endişesi ile geri çekilmeme rağmen sol elimin, sol parmağının eklem yerini yarmıştır. Daha sonra göğsümün üzerini yaralamıştır. Merkez’in eczahanesine götürüldüm. İsmi geçen şahıs o sırada firar etmeye çalışırken Mösyö Espi Kelt’in, şahsın üzerine düştüğü sırada polislerin şahsa müdahale ettiği haberini aldım. Saldırgan şahsı hangi mahallede görürsem görevim tanıyacağıma yemin edebilirim. Şahsın canımı tehlikeye atmış olması nedeniyle kanunlar önünde şiddetli ceza verilmesini talep ediyorum.” Şeklinde olan rapor incelenmiştir. Raporun devamında hekim Mösyö Vön

¹⁷³ Sigmund Freud, Yas ve Melankoli (çeviren: Abdurrahman Aydın) <http://ayrintidergi.com.tr>, (Erişim tarihi 07.03.2022).

¹⁷⁴ Ömer Osmanoğlu, “Hegel’den Marcuse’ye Yabancılaşma Olgusu”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.0, S. 3, İstanbul 2016, s. 82.

Eksötörf, şiddet gören kişinin hali ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Yaranın kesici alet ile meydana geldiği ve kaburga kemiğinin üzerinde oluşan yaradan bahsetmektedir. Raporda yaşadıklarına veya gördüklerine tanık olan kimselerin yanında doktorun incelemelerine yer verilerek, raporda düşüncelerine başvuru herkesten imzalarının alınmış olduğu görülmektedir¹⁷⁵.

Raporun yanında Mekteb-i Tıbbiye ye yazılıp gönderilen belgede:

Saldırgan kişinin aslında Moralı olduğu ancak İzmir ilinde ikamet etmekte olduğu bilgisi verilmiştir. Kaput Dimitri Yuvani'nin şuurunun yerinde olarak bu olayları gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin kanısına varabilmek için Mekteb-ı Tıbbiye-i Şahâne tarafından, Süleymaniye bîmârhanesine gönderilmiştir. Burada on dört gün muayene süreci sonucunda hakkında yazılan raporlar ışığında melankoli hastalığı teşhisi konulmuştur. Saldırdığı kimseleri kasti olarak öldürmek istememiş sadece hastalığı nüksetmesinin vermiş olduğu cinnet getirme haliyle saldırdığı ortaya çıkmıştır. İçinde bulunan ruhi bunalımın yirmi senden beri var olduğunu ve bu durumun devam etmesinden dolayı tedavisine kapalı bir yerde devam edileceği bildirilmiştir¹⁷⁶.

Yukarıda belirtilen belgeye bakıldığında anlaşılmaktadır ki melankoli hastalığı cinnet durumuna neden olabilmekte bilinç kaybının getirmiş olduğu sıkıntı ile bu hastalığa mensup kişiler çevresindeki insanlara saldırabilmektedirler. Saldırı sonrasında tarafların ve doktorun anlattıkları raporlanarak resmi bir belgeye döküldüğü sonrasında ise şahsın hakkında karar verilmeden önce bütün bunların incelendiği, kanıya varma konusunda önemli belgeler olduğu anlaşılmaktadır. Suç işleyen kişi hemen tutuklanıp cezası için uygun yere gönderilmemiş, öncelikle sağlık durumu incelenmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin insan sağlığını öncelikli olarak ilk sıraya koyduğunu göstermektedir. Kişinin sağlık durumuna göre hareket edildiği bunun bir kanıtı niteliğinde olmaktadır.

6. UMUTSUZLUK (MEYUSİYET)

Umut, gelecek ile ilgili beklentide veya bulunulan anda gerçekleşen bir şeyin olumlu olacağına dair güven duygusudur. Bir şeylerin düzelebileceğine dair bir çıkış yolunun oluşabileceğine ve yardım ile bireyin içerisinde bulunduğu durumun değişebileceği inancı en önemli özelliğidir. Umut, umutsuzluğun tam karşısı olarak bir amacı gerçekleştirmektir. Gelecek ile ilgili beklentide veya bulunulan anda gerçekleşen bir şeyin olumlu olacağına dair

¹⁷⁵ BOA, Meclis-i Vala, 743/102.

¹⁷⁶ BOA, MVL, 743/102.

güven duygusudur. Bir şeylerin düzelebileceğine dair bir çıkış yolunun oluşabileceğine ve yardım ile bireyin içerisinde bulunduğu durumun değişebileceği inancı en önemli özelliğidir. Umutsuzluk ise umudun tam karşısı olarak bir amacı gerçekleştirmede sıfırın altında olan olumsuzluklarla karşılaşılacağı düşüncesidir. Ancak umutsuzluk yada meysusiyet gelecekte hedeflere ulaşmadaki geri dönütle alakalıdır. Gelecekle ilgili karışık beklentileri simgelemektedir. *Bu iki uç beklenti kişiden kişiye, durumdan duruma beklenen sonucun ne zaman ve nasıl gerçekleştiğine bağlı olarak değişiklik gösterir. Umut da hedefe ulaşmak için uygulamaya konulan planların başarılacağı öngörüsü varken; umutsuzluk da başarısızlık yargısı vardır*¹⁷⁷.

Umut insanın yaşamış olduğu hayat içerisinde kısa veya uzun dönemde ya da her ikisine birden ulaşılacak hedefleri belirler. Bu hedefe giden yolun uzaması ile de umutsuzluk meydana gelebilmektedir. *Böylece kişi kaderci bir biçimde sonucu beklerken kısa dönemli amaçlar için çaba sarf eder. Uzun dönemli amaçlara kıyasla kısa dönemli amaçlara ulaşma çabasına olan inanç ve bu inançlar arasındaki etkileşim kişinin büyük ölçüde umut veya umutsuzluğunun tiplerini oluşturur*¹⁷⁸.

Depresyon hastalığı umutsuzluk hissini içinde barındırmaktadır. Depresyon hastalığında artışın yaşanması ile birlikte umutsuzluk düşüncesindeki artışın nedeni araştırmalar sonucu ortaya konmuştur. Psikolojik hastalıklar içinde yer alan depresyonun en çok ilişkili olduğu kavramlardan biri de umutsuzluğun yanında intihar düşüncesi olmuştur. Depresyona sebep olan en büyük sorun yaratan bulgunun umutsuzluk olduğu vurgulanmaktadır. Umutsuzluk hissine eşlik eden semptomların olduğu bilinmektedir. Bu semptomlar değersizlik, çaresizlik, mutsuzluk, kararsızlık, eyleme geçememe, işlerini sürdürememe ve suçluluk hisleri olduğu bilinmektedir¹⁷⁹.

Umutsuzluk hissi insanları zaman zaman intihara sürüklemiştir. Osmanlı toplumunda bunun örneklerini görmek mümkündür. Bu bağlamda umutsuzluk, hayattan bir beklentinin kalmaması, ya da geleceğe dair mutlu günlerin gelebileceğine dair umutların tükenmesi sebebiyle intihara kadar sürükleyen önemli bir psikolojik bir hastalıktır demek doğru olacaktır¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Nesrin Dilbaz- Gülten Seber, “Umutsuzluk Kavramı Depresyon ve İntiharda Önemi”, *Kriz Dergisi*, C.I S. 3, 1993, s.134.

¹⁷⁸ Dilbaz-Seber, *a.g.m.*, s. 135.

¹⁷⁹ Dilbaz- Seber, *a.g.m.*, s.137.

¹⁸⁰ Güler, *a.g.t.*, s. 34.

28 Şubat 1891 tarihinde Anastus adındaki bir adamın 19 yaşındaki oğlunun Nastutanın karışmış olduğu kavga sırasında tarafına edilen hakaretleri kaldıramayarak umutsuzluğa kapılarak kendini asma durumu yaşanmıştır¹⁸¹. Bir diğer örnek 4 Ağustos 1893 tarihinde Sultan Beyazıt semtinin Emin Bey mahallesinde bulunan Hasan Efendi'nin hastalığından kaynaklı olarak umutsuzluğa kapılıp intihar etmesi olayının yaşanmış olmasıdır¹⁸². 31 Aralık 1896 tarihine ait umutsuzluk ile ilgili rastlanan belgelere bakıldığında Nazime Hanım'ın intiharı önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü intihar etmeden önce yazmış olduğu mektupta, “umutsuzluk sürerek hayatı yaşamaktan bıktığından bahsetmektedir. Daha sonrasında silahla hayatına son vermiştir. Bu bağlamda verilmiş olan örnekler umutsuzluk nedeni ile insan psikolojisinin bozulduğunun izlerini taşıması açısından önem arz etmektedir¹⁸³”.

Psikolojik durumun bozulmasına sebep olan birçok nedenler mevcuttur. Bu bağlamda bazı nedenlere değinilmiş bazı nedenlere değinilememiştir. Değinilemeyen nedenler arasında fakirlik, namus kavramına gelen laf, çözüm bulunamayan hastalıklar gibi birden fazla konular da mevcuttur.

¹⁸¹ BOA, Zabtiye, 106/7.

¹⁸² BOA, Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı. 12 /101.

¹⁸³ BOA, Yıldız Şehremaneti Maruzatı 7/86.

İKİNCİ BÖLÜM

HEKİMLERİN EĞİTİMİ VE HASTANELER

1.HEKİMLERİN EĞİTİMİ

Osmanlı Devleti'nde hekimlerin eğitime bakıldığında XIII. yüzyılın sonuna doğru Anadolu toprakları üzerinde sağlık hizmetinde oldukça gelişmiştir. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde darüşşifa, maristan ve bimarhane gibi sağlık kuruluşları devamlı olarak halka hizmet vermiştir. Osmanlı Devletinde var olan tıp kurumlarının bir kısmı Selçuklu Devleti tarafından kurulmuş olup devam etmiştir. Yine tıp kurumlarının bir kısmı ise Osmanlı Devleti tarafından yenisi eklenmiştir. Bu hastaneler vakıflara bağlı olarak devamlılığını sürdürmüştür¹⁸⁴.

Osmanlı tıp anlayışı ve uygulaması ele alındığında Selçuklu Devletiyle büyük benzerlik taşımaktadır. Bu benzerliklerden dolayı bu konu itibari ile Osmanlı Devletini Selçuklu Devletinden ayırabilmek güçtür.¹⁸⁵

Osmanlı Devleti medrese eğitimi istenilen seviyeye gelene kadar tıp eğitimi usta çırak ilişkisi ile verilmeye çalışılmıştır. Usta çırak ilişkisi ile eğitim alanlar, saray dışında eğitim alanlar, darüşşifa ve hekim eğitimi alanları kapsamaktaydı. Tıbbı merak duyan gençler tarafından hekim tarafından gözetim altında tutulacak şekilde hastanede hastanın başında, usta hekimlerin evlerinde almış oldukları eğitimle ve farklı şehirlerde mevcut olan hastanelerde pratik yapma usulü ile öğrenciler yetiştirilmekteydi. Ayrıca hekimler çeşitli darüşşifalarda pratik ve teorik bilgiler öğretilerek yetiştiriliyordu. Osmanlı Devleti'nde verilen tıp eğitimi aslında günümüzle benzerlik göstermekteydi. Hastanelerde pratik yapılıyor ayrıca dersanelerde teorik bilgiler öğretiliyordu. Belli bir süre eğitime tabi tutulan kişiler tıp eğitimlerinin tamamlama bilmeleri için okumuş oldukları eserden sınava sokulur ve başarılı olduğu takdirde ise kişiye icazetname verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk hekim yetiştirilmiş olması bakımından Süleymaniye Külliyesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Külliye incelendiğinde görülmektedir ki Süleymaniye Darüşşifası, eczahane ve Süleymaniye Tıp medresesi mevcut olduğu görülmektedir. Bir ihtisas tıp medresesi olan Süleymaniye Tıp Medresesi tıbbın temelini oluşturduğu kabul edilen anatomi dersi, İbn Sina ve Galenus'un

¹⁸⁴ Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *ATOM*, C. XV, S. 15, Ankara 2014, s. 188.

¹⁸⁵ Erdem Aydın, *Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*, Natürel Kitap Yayıncılık, Ankara 2002, s. 7.

eserlerinden işlenmekteydi. Tıp eğitiminde klasik kitapların yanında da mantık kitapları okutulmuştur. Alınan teorik bilgiler Süleymaniye Darüşşifasında pratiğe dökülmekteydi¹⁸⁶.

İslam medeniyet tarihi incelendiğinde medreseler en önemli kurumların başında gelmektedir. Ayrıca Medreseler orta ve yüksek öğretimle eş değer sayılmaktadır. Karahanlılar zamanında temeli atılan medreseler, Osmanlı Devleti'nde yükseliş dönemine tekabül eden zaman diliminde oldukça yüksek başarı sergilemiştir¹⁸⁷.

Darüşşifa ve medreselerde verilmekte olan tıp eğitiminden sonra buralarda yetişen kişilere ruus adı verilen diplomalar verilmiştir. Bu diplomalar ise Süleymaniye ya da Fatih medresesi ismi ile verilme bu medreseleri yöneten müderris adına verilmiştir¹⁸⁸.

Osmanlı Devleti bilimsel çalışmalara önem vermiştir. Bu çalışma alanları içerisinde sağlık konusu da mevcuttur. Dönemin tıp kurumlarından biri olan darüşşifaların yönetilmesi vakıflara bağlı olsa da, kurumların işleyişi ve tayinler sarayın yönetimine tabiydi¹⁸⁹.

Fetih hareketleri önemli bir yer tutan Osmanlı Devleti'nde bu yüzden eskiden beri ordunun ihtiyacı olan hekimi de karşılamaya çalışmıştır. Ayrıca Anadolu'da Osmanlı Devleti'nde Yıldırım Beyazıd tarafından yaptırılmış olan ilk hastane 1399 yılında Yıldırım Beyazıd Darüşşifası olmuştur. Bu darüşşifanın hizmet ama hastaların tedavisinin yanında orduya hekim yetiştirmek olmuştur. Osmanlı Devleti, Selçuklu Devletinden miras kalan kültürleri devam ettirip, sürdürmüştür¹⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nde tıp kurumlarının farklı bir işleyişinin yanı sıra yine farklı tabip yetiştirme yöntemleri mevcuttur. Dahiliyeci olarak adlandırılan tabiplerin yanında, “kırık-çıkıkçılar, attarlar, şerbetçiler, kehaller, cerrahlar” halkın hastalıklarının tedavisi ile uğraşan birçok sağlık kolları yer almaktaydı. Bu kolların hepsinde çeşitli dersler verilerek eğitilmekteydi.

XVII ve XVIII yüzyıl Osmanlı tıbbına bakıldığında pozitif bilimlerde XVII yüzyıl Osmanlı Devleti oldukça gerilemiştir. Medreselerde önceki tarihlerde görülmekte olan astronomi, matematik, felsefe gibi dersler artık işlenmemekteydi. Pozitif ve akli ilimlerden uzaklaşmış, fıkıh alanına yoğunlaşmıştır. XVII yüzyılın ünlü hekimlerine bakıldığında;

¹⁸⁶ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul 2010, s. 298-299.

¹⁸⁷ Hülya Öztürk, *Mekteb-İ Tıbbiye-İ Adliye-İ Şahane Ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2009, s. 4.

¹⁸⁸ Fulya Duman, *Osmanlı'da Tıp Eğitimi ve Mekteb-i Tıbbiye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale 2015, s. 22.

¹⁸⁹ Duman, *a.g.t.*, ss. 22-23.

¹⁹⁰ Duman, *a.g.t.*, s. 23.

“Larendeli Derviş Siyahi, Zeynel Abidin Bin Halil, Emir Çelebi, Şirvanlı Şemseddin İtaki, Ayaşlı Şaban Şifalı” isimleri mevcuttur¹⁹¹.

XVII yüzyıl içerisinde mevcut olan gerileme XVIII yüzyılda kendini daha çok göstererek, daha belirgin bir hal almıştır. Ekonomik anlamda da bu dönem Osmanlı Devleti sıkıntı içerisinde olduğu için kayda değer bir tıp kurumu inşa edememiştir. Geçmişten gelen tıp kurumları ve sosyal yardım kuruluşlarıyla halka hizmet vermeye devam etmiştir. Batılılaşma çabası içerisinde olan devletin çabaları ancak XVIII yüzyılın sonlarına doğru kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti içerisinde medreselerde, astronomi, felsefe ve matematik gibi derslerin işlenmemesi olumsuz anlamda İmparatorluğu çok etkilemişti. Bunun nedeni Batı medeniyetinin değişimini gözlemleyebilecek ve ortaya atılan yeni görüşleri inceleyebilecek kitlenin olmamasına sebep olmuştur. Bursalı Hekim Ali Münşi'nin Batı eserlerini çevirmesi XVIII yüzyılda tıbbın ilerlemesine gayret gösterildiğini açıklar. Ancak bu uğraşlar bir nizam şeklinde olamadığı için istenilen sonuca varılamamıştır¹⁹². XVIII yüzyıl ileri gelen hekimlerin isimleri; “Bursalı Ömer Şifai, Bursalı Ali Münşi ve Vesim Abbas” şeklindedir. Bu hekimler dönemlerinde mevcut olan çeşitli darüşşifa, Bimarhane gibi tıp kurumlarında görev yapmıştır¹⁹³.

Her şehrin kendine has bir duygusu bulunmaktadır. Bu duyguyu ona katan ise o şehrin sahip olduğu ruhun kendisidir. Şehirler bu ruhu içinde barındırdığı insanların yanında yapısına sinmiş mekanlardan almaktadır. Türk geleneğinde şehrin barındırdığı mekanlar sıradan yapılar değildir. Bu geçmiş tarihimizden beri böyle süregelmektedir. Şehrin içinde barındırdığı mekanlar vakıf geleneğinin canlı örnekleridir. Bu eserler tarihin hafıza belleğidir. Günümüze kadar gelmekte olan mekanlar sahiplerini kaybetseler dahi ilk olduğu andaki ruhu bünyesine sindirmektedirler.

İnsanlar bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyar ve bu yapının altında yaşarlar. Devlet insanlara maddi bir beklentisi olmadan hizmet sunmaktadır. Bu karşılık beklenmeden hizmet verilen yapılardan biri şifahanelerdir. Şifahaneleri, şifa dağıtılan yer, şefkat yuvası olarak tanımlamak mümkündür. Hastaların, bakıma muhtaç kimselerin, kimsesizlerin, gariplerin, yolcuların, muhtaçların ve çevresine, kendine zararı dokunabilecek mecnunların yani delilerin gözetim altında tutulduğu yerlerdendir. Şifahaneler böyle kimselerin dertlerine derman

¹⁹¹ Duman, a.g.t., ss. 49,50-51.

¹⁹² Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 121.

¹⁹³ Duman, a.g.t., ss. 53-54.

buldukları mekanlardır. Merhametli bir yaklaşım ile birlikte naif sözlerle “*insanların en hayırlısı insanlığa en faydalı olanıdır*” yaklaşımı ile hizmet veren, geçmişten günümüze bu gelenek ile süre gelen insanlığa hizmet veren mekanlardır.

Şifahaneler dil, din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin tıbbi hizmet sunulan köklü sağlık kurumlarıdır. Bu tarihi yapılar İslam-Türk geleneği ile beslenmiştir. Dönemini yansıtan önemli hizmet mekanlarının başında gelmektedir. Bu hizmetin ortaya çıkış noktasına bakıldığında Osmanlı’nın bu kurumları Selçuklulardan miras aldığı görülmektedir. Anadolu’nun neredeyse her yerine yayılmış ve şifa dağıtan mekanları haline gelmiştir. Bu şifahaneler atalarımızın medeniyet seviyesini görmekte de önemli bir yere sahiptir. Avrupa’nın geri kaldığı dönemde Selçuklularda ve Osmanlı Devleti’nde modern tıp eğitiminin verilmesinin yanında hastalara şefkat ile yaklaşılması ve tedavi edilmesidir¹⁹⁴.

Hümanist bir yaklaşımla inançlar gereği sevap alma, yaratanın rızası için kurulan vakıflar, şefkat abidesi ve iyilik düşünceleriyle doğmuş, günümüze kadar gelerek insanlığa birçok alanda güzel hizmetler sunmuştur. Bu bağlamda Türk-İslam kültürünün ve vakıf anlayışının önemli unsurlarından olan şifahanelerin büyük önem teşkil ettiği görülmektedir¹⁹⁵.

Geçmişten bu yana insanın, bedeninde taşıdığı veya ruhunda çeşitli sağlık sorunlar görülmüştür. Hastalanan bu kimselerin iyileşebilmesi için şifacı ve hekimler ile bu kişilerin şifa dağıttıkları mekanlar oluşmuştur. Hastaların tedavi edildiği yerler olan şifahaneler külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiş ve zaman içerisinde “darüşşifa, bimarhane, bimaristan, maristan” gibi adlar da verilmiştir. Günümüz adıyla hastane anlamını taşımakta olan bu yapılarda hastalara genel bir sağlık hizmeti verildiği görülmektedir. Zamanla “Bimarhane” ismi ile bütünleşen şifahanelerin bir kısmında akıl hastalarının tedavi edildiği görülmektedir¹⁹⁶.

Osmanlı Devleti döneminde topluma birçok kurum tarafından hizmet verilmiştir. Bu kurumlardan biri de bimarhanelerdir. Bimarhanelerin tarihte hangi amaçla kullanılmış olduğu ve hastalara nasıl tedavi yöntemi uygulandığı yönündeki bilgiler eksikliğini korumaktadır. Ancak günümüzde birden fazla amaçlarla kullanılan bu bimarhanelerde, psikiyatri biliminde kullanılan tedavi usullerinin temelinin atıldığı anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*, Diasan Basım, İstanbul 2012, s.4.

¹⁹⁵ Kılıç, a.g.e., s.4.

¹⁹⁶ Ayşe Sarı-Sezgin Zabun, “Bimarhaneler Hakkında Alan Yazın Çalışması” *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, C.VII, S.3, 2021, s. 585.

¹⁹⁷ Sarı-Zabun, a.g.m., s. 586.

Bimarhane kelimesinin kökenine ele alındığında Farsçadan Türkçeye geçtiği görülmektedir. Hasta anlamına gelen “bimar” ve “ev” anlamına gelen hane kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bimarhane hastane anlamına gelmektedir. 17. yüzyıl öncesinde “*maristan, bimaristan, darüşşifa*” kelimelerinin bimarhane kelimesi ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’ta da bimarhane; “hastane”, “tımarhane”, “deliler yurdu” şeklinde tanımlanmaktadır¹⁹⁸. 17. yüzyılın sonrasına bakıldığında Osmanlı Devleti “bimarhane” kelimesini akıl hastalarının bulunduğu mekanlara özgü kullanmayı benimsediği görülmektedir. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise “darüşşifa” yapılarının giderek anlamlarının özelleştiği yalnızca delilerin var olduğu mekanların ismini tanımlayan “bimarhane” şeklinde dile getirildiği görülmektedir. “Maristan” sözcüğü incelendiğinde bimarhane kelimesi ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. “*Mâristan*” sözcüğünün “bimâristandan” bozularak oluşan bir sözcük olduğu ve anlamının yine hastaneye yüklenen anlamla aynı olduğu savunulmaktadır. “*Farsça’da “mâr” kelimesinin yılan anlamı taşıdığı ve bu bakışla, yılanların bulunduğu bir yer anlamında olabileceği de düşünülmektedir.*” Yine bunun yanında yılan figürünün tıbbın sembolü olarak kullanıldığı da bilinmektedir. “Bakım” anlamına gelmekte olan “tımar” kelimesi türeyerek “tımarhane” sözcüğünü oluşturmuştur. Bu sözcüğün yaygın olarak hastane anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bimarhane kelimesi 17. yüzyılın sonlarına kadar hastane kavramı anlamıyla kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle kaynaklarda bimarhane tasnifinde hastanelerin gerçekleştirdiği faaliyetlerine rastlamak mümkündür. Hastane anlamını taşıy nitelikte kullanılan ve günümüze kadar ulaşmış birçok kelimeler mevcuttur. Hastane anlamında en yaygın olarak kullanılan kelimelerden birinin de “darüşşifa” olduğu bilinmektedir¹⁹⁹.

Bimarhane kelimesi tarihsel süreci içinde “Dârü’s-sıhha, Dârü’l-afiye, Dârü’r-raha, Dârü’t-tıp, Maristan, Bimarhane, Taphane, Nekahethane, Şifaiyye, Bimaristan, Darü’l-merza ve Me’menü’l-istihare” şeklinde kullanılmıştır. Adı geçen bu kurumlar incelendiğinde hastalara şifa olunan, ilaçların üretildiği, birçok sağlık hizmetine yönelik işlemlerin yapıldığına rastlamak mümkündür. Bunların yanında Mevlana Celalettin Rumi’ye ait mektuplarda, “*Selçuklu Devleti’nin sıhhat nazırı olarak adlandırılan hekimbaşına hitaben*

¹⁹⁸ Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle), Hazırlayan: Reşit Gündoğdu-Niyazi Adıgüzel-Ebul Faruk Önal, *İdeal Kültür Yayıncılık*, 6. Basım, İstanbul 2018, s. 282.; ; Sarı-Zabun, a.g.m., s. 586.

¹⁹⁹ Sarper Yılmaz, “Mardin Şeyh Eminüddin Bimaristanı”. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 18, Konya 2014, s. 22. ; Sarı- Zabun, a.g.m., s. 586.

yazılan mektuplardan da söz etmektedir. Bu mektuplarda baştabiplere takılan lakapların neler olduğundan bahsetmektedir”²⁰⁰.

Bimarhanelerin tarihi süreçlerine ait bu konuyla alakalı birçok belgenin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu belgelere bakılarak bimarhane ile ilgili bilgiler önem kazanmaktadır. Bu hususta bimarhanelerin tarihi süreç içinde oluşumu, oluşumundaki amaç, kullanılan tedaviler ve ekonomik açıdan nasıl desteklendiği gibi unsurlar kendini göstermektedir.

Bimarhane sağlık kuruluşlarına verilen isimlerden biridir. “Bimarhane” sözcüğünün nasıl anlaşıldığı, tarihi süreçte nasıl kullanılmış olduğu, deli kimseler hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yüzden bu konuyla alakalı bilgilerin kronolojik sıra ile incelenmesi doğru olacaktır.²⁰¹.

2. BİMARHANE, ŞİFAHANE, DARÜŞŞİFA VE HASTANE KAVRAMLARI

Geçmişten günümüze hayatın akışı içerisinde ortaya yeni bilgiler çıkmış, bu bilgiler zamanla gelişerek bilgi birikimlerini meydana getirmiştir. Herkese göre kabul edilenin zıttı olarak yaşamın bir parçasını oluşturan tıp bilgilerinin çoğunu insanların ve eski kavimlerin keşfetmiş olduğu bilinmektedir. Ancak bazı olgular nedeniyle tıp biliminin zamanla ilerlemesi gerekirken gerilemiş olduğunu görmek mümkündür. Bu olgular arasında; din olgusunun beraberinde getirmiş olduğu inançlar, sihir ve büyü gibi uygulamalar sayılabilir²⁰².

İnsan, vücudu hasta olabilen bir canlıdır. Hastalık ya da sağlıklı olma durumu bedensel, zihinsel ve sosyal yapılar birbirinde ayırmadan birlikte değerlendirilmelidir. Böylelikle bütüncül bir yaklaşım sergilenebilmektedir. Vücudun işleyişinde sürekli bir sistem vardır. Bu sistemin aksamasında hastalık meydana gelebileceği gibi düzelmesi ile de sağlıklı olma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu düzeni bozan unsurlar arasında vücudun kendisinin yanında dış etkenlerin büyük önemi vardır. Hayatın sunduğu olumlu veya olumsuz koşullar vücudun dengesini olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Bu koşullar olumsuz olduğunda hastalık meydana gelir ve insanlar sağlığına kavuşmak için tedavi arayışı içine girmektedir. Hastanın teşhis ve tedavi gördüğü sağlık kurumları bu nedenle ortaya çıkmıştır²⁰³.

Anadolu’da var olan bu kurumlar; darüşşifa, bimarhane, hastane, maristan, bimaristan, dar-üs-sıhha, darü't-tıb olarak adlandırılmıştır. Öte yandan en çok darüşşifa adı

²⁰⁰ Mevlânâ Celaeddin Rumî, *Mektuplar*, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, s.211.

²⁰¹ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 586.

²⁰² Orhan Bolak, *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1950, s. 8.

²⁰³ Ömer Aytaç - Muzaffer Çağlar Kurttaş, “Sağlık - Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXV, S.1, Elazığ 2015, s. 232.

kullanılmaktadır. Darüşşifa sözcüğü “şifa yurdu” anlamına gelmektedir. Yukarıda bahsi geçen sağlık kuruluşları şimdiki anlamıyla hastanedir. Hastane kelimesi bugünkü anlamıyla ilk olarak Ahmet Vefik Paşa tarafından 1876 yılında yazılmış olan Lehçe-i Osmani ile sözlüğe “hastane” olarak girmiştir. Hastane kelimesinin Farsçadan Türkçeye aktarılmış bir kelime olduğu da bilinmektedir. Yine hastane anlamında kullanılmış olan “dârüşşifâ”, “tîmârhâne”, “tîmâristân”, “bîmârhâne”, “bîmâristân” ve “mâristân” kelimelerine Evliya Çelebi’nin Seyehatnamesinde rastlamak mümkündür. Kaynaklarda “bîmârhâne” ve “bîmâristân” sözcüklerinin Farsçada genel olarak hastaların tedavilerinin ve bakımın yapıldığı yer anlamını taşıdığı anlaşılmaktadır²⁰⁴.

Orta Çağ döneminde “şifahane” kelimesinin “darüşşifa” ile aynı anlama geldiği görülmektedir. Araştırmalardan anlaşılmaktadır ki darüşşifa kelimesi daha önceki zamanlarda akıl hastalarının tedavi edildiği mekanlardır. Ancak bazı çalışmalara bakıldığında sadece 19. yüzyılda psikoloji üzerine tedavi uygulandığı üzerinde durulmuştur. Bu anlamda Üsküdar’daki Toptaşı Bimarhanesi üzerine çeşitli araştırmalar mevcuttur²⁰⁵.

Bir çalışmada Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen hastanelerin mimari yapısının kıyaslandığı görülmektedir. “Bîmârhâne” kelimesinin “dârüşşifâ”yla aynı anlamda, yani hastane anlamı ile kullanılmış olduğu, sadece deliler için ayrılmış bir yer olarak görülmesinin uygun olmayacağı ileri sürülmektedir. Bu kanıya İstanbul’da var olan bimarhanelerin bu dönem içinde dokuza kadar çıkmış olduğunu ve bu bimarhanelerin akıl sağlığı problemi yaşayan kişilerce doldurulabilecek kadar hastanın mevcut olmayacağına bağlamaktadır. 1839 yılında “hastane” kelimesinin Tanzimat Fermanı’nın ilan edilışinden sonra kullanıldığı bilinmektedir. Normal hastalarla ruh sağlığı problemi yaşayan kimseler bir dönem aynı bimarhanede tedavi görmüştür. Bu duruma Edirne bimarhanesi önemli bir örnek teşkil etmektedir. Selçuklu dönemine bakıldığında ise sağlık kuruluşlarının isimlerinin farklı şekillerde nitelendirildiği günümüze ulaşan belgelerden anlaşılmaktadır. Darüşşifalar o dönemde şifahane, maristan, bimaristan, darüssihha, darülafiye, darüttıp, darülmerza, şifaiye, bimarhane, tımarhane şeklinde isimlendirilmiştir. Bu yapılar vakıf disiplini ile ilerleyerek eğitim, yiyecek, kalacak yer gibi hizmetler sunmuş insanlara yardımı dokunmayı bir öncelik olarak bilmiş önde gelen sosyal yardım kuruluşları olarak kendilerini göstermişlerdir²⁰⁶.

²⁰⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi: İstanbul*, Kitap 1, s. 276. ; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 3. Baskı, Doğu Matbaası, Ankara 1978, s.201. ; Sarı-Zabun, a.g.m., s. 587.

²⁰⁵ Sarı- Zabun, a.g.m., s. 587.

²⁰⁶ Sarı- Zabun, a.g.m., s. 587.

2.1. İLK HASTANELER

İslam toplumuna bakıldığında ilk hastane Muaviye zamanında Emevilerin başkenti Şam'da yaptırılmıştır. Bu sağlık hizmeti kuruluşunun adı el-Bimaristanü's-Sağır'dır²⁰⁷.

Haris-b Kelede, İslam dünyasının sayılı hekimlerinden biridir. İran'da okuduğu Cündişapur hastanesi ve tıp okuluna "bimarhane" denmiştir. Hastaneye ve tıp okuluna Bimarhane denmesi Arap toplumunda erken dönemde bimarhane kelimesinin benimsendiğinin göstergesidir. İslam kültürüyle şekil alan ilk bimarhane Medine önlerinde, hicretin 5. Yılı, 1 Mart 627 tarihinde başlayan Hendek Savaşı sırasında seyyar özellik taşıyan bir savaş hastanesi olarak meydana getirilmiştir. Bu seyyar hastanede yaralıların tedavi edilmiş olduğu bilinmektedir. Bu bimarhanelerden sonra çok daha donanımlı ilk hastane Emevi Halifesi olan Velid b. Abdülmelik öncülüğünde yapılmıştır. Bu hastanede çalışan hekimler maaş ile görevlendirilmiştir. Hastane içinde özel olarak cüzzam ve akıl hastaları için ayrı odalar oluşturulmuştur. Bu hastalıkları taşıyan kişiler diğer hastalardan ayrılarak tedavi edilmeye çalışılmıştır. Cüzzam ve akıl hastalarının sağlık açısından tek veya aynı hastalığı taşıyan kişilerce tedavi edilmesi, hastalıkların diğer hastalara bulaşmasının ya da zararı dokunmasının önüne geçmek için alınan bir karardır. İslam ülkelerinde, ruh ve fiziksel hastalıkların birlikte tedavi edildiği hastaneler Emeviler döneminde gelişmiştir²⁰⁸.

Abbassiler döneminde Halife Mütevekkil Alellah zamanında Bağdat ile Vasıt arasında mevcut olan Deyrihizkil ismindeki alanda akıl sağlığı problemi yaşayan kimseler için bimarhanelerin mevcut olduğu söylenmektedir. Bu hastaneler zamanının en donanımlı, en iyi hastanelerinden olup sadece akıl hastalarına hizmet eden ve onların tedavisi ile uğraşan kuruluşlardır. 1400'lü yıllarda İspanya ve İngiltere'de kurulan psikiyatri hastanelerine kıyasla daha donanımlı ve gelişmiş bir yapıya sahiptir. Bugün hala varlığını gösteren ve kendi adıyla anılmakta olan Ahmet b. Tolun'un 872 yılında Mısır'da kurduğu bimarhane, 10. yüzyılda normal hastaların yanında, akıl hastalarının da tedavi gördüğünü kanıtlamaktadır. Tedavi süresince gidilen bimarhanede hastaların tedaviye özgü kıyafetlerle yatırıldığı, hekimler tarafından hastalığa teşhis konulup tedavi sürecine girildiği, hastalara ilaç ve yemek temini sağlandığı, teknik imkanların dışında hasta bakımı ve hizmetleri açısından günümüz modern hastanelerinin özelliklerini taşıdığı bilinmektedir²⁰⁹.

²⁰⁷ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 587.

²⁰⁸ Kılıç, *a.g.e.*, s.63. ; Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 587.

²⁰⁹ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 588.

Sağlık her insan için büyük öneme sahiptir. Sağlığın insanlığın var olduğu günden beri önem teşkil ettiğini Hz. Peygamberin sık sık dualarında Allah'tan sağlık, sıhhat ve âfiyet vermesini niyâz etmesinden de anlamaktayız. *“Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olan şey sağlıktır.”* *“Allah'tan af ve sağlık dileyin, çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir.”* *“Allah'ım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet. “Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz, Allah yarattığı her hastalık için bir şifa ve ilaç yaratmıştır.”* hadislerinde de anlaşıldığı üzere, İslam'ın hastalıkların tedavi ve ilaçla çözüm aramaya yönelttiğini görmekteyiz. Bu yapılarak insanlar büyü ve benzer uygulamalardan da uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi büyü yapan kişilere 18. yüzyılda da rastlanmaktadır. Bu anlamda 17 Ekim 1707 tarihinde Bozcaada kalesi komutanına gönderilen belgede; İstanbul'da Ayasofya'da mevcut olan Cafer Ağa medresesinde yakalanan Şeyh İsmail, Bozcaada kalesine gönderilmiştir. Adı geçen kişi cin çağırma, batıl tılsımlar ve rukye kağıtlarına yazı yazarak büyü yaptığı gerekçesiyle yakalanıp tutuklanmıştır. Büyü yaparak halkın malını almış bu nedenle de Bozcaada Kalesinde, Kalebendde tutulmasına karar verilmiştir²¹⁰.

28 Temmuz 1709 tarihli Atina kalesi komutanına gönderilen belgeye bakıldığında ise Üsküp'te Kızanlıkmesçidi Mahallesi sakinlerinden olan Mısırlı Seyyid Şeyh Ahmed'in sihir ve yıldız falı ile meşgul olup halkın parasını aldığından dolayı tutulduğu Atina Kalesinden kefillerinin garantisi ile serbest bırakılmasının uygun bulunduğu görülmektedir²¹¹.

Bu belgeler ışığında anlaşılmaktadır ki insanların çaresiz kalması üzerine büyücülere başvurduğu ve bu büyücülerin insanların çaresizliğinden faydalanarak paralarını gasp ettiği görülmektedir. İslam dini tarafından uygun bulunmayan bu davranış 18. yüzyılda Osmanlı yöneticileri tarafından da uygun bulunmamış ve önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İnsanların hastalıklarını çaresiz bırakmamak, teşhis ve tedaviler için her dönemin şartlarına uygun şifa vermek için hastane anlamını taşıyan yapıların meydana geldiğini görmek mümkündür.

Konuyla ilgili çalışmalara göre Avrupa'daki hastanelerin oluşum ve yapı sürecini üç döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem; erken dönem olarak isimlendirilmiştir. Bu hastanelerin temelini dinsel kuruluşların oluşturulduğu kanaati hakimdir. İkinci dönem

²¹⁰ BOA, Divân-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri, 115/2017.

²¹¹ BOA, Babı Asafî Defterleri, 116/1043.

hastanelerine bakıldığında, vakıf hastaneleri döneminin olduğu ve bu dönemde ilk vakıf hastanenin Londra’da 1719 yılında kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Hastane 1913 yılında Ulusal Sağlık Sigortası yasası kapsamında kapatılmıştır. Üçüncü ve son dönem, üçüncü hastaneler, modern bürokratik hastaneler dönemi olarak tanımlanmakta ve 1913-1948 yılları arasında kapsamaktadır. Bu konuyla alakalı bazı çalışmalar ortaya çıkartmıştır. Bu çalışmaların birinde Türk hastanecilik tarihi “*eski dönem hastanelerimiz, yeni dönemde hastanelerimiz, Orta Çağ’da hastanelerimiz ve Tazimattan sonraki dönemdeki hastanelerimiz*” şeklinde dörde ayrılmaktadır. Bunun yanında bu sınıflamaya günümüz modern hastane kavramını da ekleyerek beşe çıkarılabileceği eklenmiştir.²¹².

2.2. BİMARHANELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bimarhanelerin şekillenmesinde önem teşkil eden bazı olgular vardır. Bu olgulardan biri İslamiyet’tir. İslamiyet’ten beslenerek şekil alan Biharhaneler, Selçuklular ve Osmanlı döneminde en ihtişamlı zamanlarını yaşamıştır. Kurumlar “*Anadolu’nun Şefkat Abideleri*” olarak adlandırılmıştır. Yatış işlemleri gerçekleştirilerek tedavi edilen hastaların yanında, hafta içi belirlenmiş iki gün boyunca poliklinik hizmeti sunulmuştur. Biharhanelerde din, dil ayrımı yapmaksızın, Müslüman olsun ya da olmasın, askerler, siviller, çocuklar gibi her kesime hizmet sunulduğu görülmektedir. Biharhanelerde, han ve kervansaraylarda konaklama süresi bulunmaktaydı. Sürenin ise üç gün olduğu bilinmektedir. Ancak müşkül durumda olan, tedaviye ihtiyaç duyan ve kalacak yeri olmayan kimselerin istedikleri süre zarfında kalabilecekleri söylenmiştir²¹³.

Bütün yapılar, hastaneler, vakıflar, dini kurumlar çevresindeki insanların hareketine göre şekil almaktadır. Bu durum o yapıyı şekillendirirken ayakta durmasını da sağlamaktadır. Hayırseverlik kavramını hastanelerde görmek mümkündür. Orta Çağ’da da hastaneler hayırseverlik düşüncesiyle işlemiş, çevresindeki toplumun özelliklerinden beslenmiştir. Modern çağa bakıldığında ise hastanenin hapsedme ve kısıtlama yeri olarak görüldüğü bilinmektedir²¹⁴.

İnsanlar hayatlarını inançları ile sürdürür ve inanışlarına yakın olan yer, olay vb. şeyleri kendine daha yakın bularak içinde bulundukları ana adapte süresini kısaltabilmektedirler. Bunu göz önünde bulundurarak Osmanlı döneminde külliye bir parçasını oluşturacak şekilde şifahaneler inşa edilmiştir. Bunun yapılmasında amaçlanan şey;

²¹² Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 588.

²¹³ Kılıç, *a.g.e.*, s. 42.

²¹⁴ Bryan S. Turner, *Toplumsal Güç ve Tıbbi Bilgi*, Çev: Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, 2011, s.195.

verilen hizmeti kolaylaştırarak, hastanın kendisini soyutlamasının ve dışardaki insanların hastaları dışlanması önüne geçilmek istenmesidir. Şifahanelerin diğer sağlık kuruluşlarından farklı özellikleri vardır. Bunlardan biri yolculara ve yoksullara sağlık hizmeti sunulmasıdır. Maddi açıdan her hastane bir vakıf tarafından desteklenmiştir. Hastaneler vakıfların bu destekleri ile ücretsiz hizmet sunmuştur. Vakıf müessesesi , “*Kişi ölünce üç şey dışında amel biter: Devam eden sadaka, yararlanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat*” hadisinden yola çıkarak yaptıkları hayrın sürekli devam edeceği düşüncesi ile hareket edilerek yapılmıştır. Bu sebeple insanlar tereddütte kalmadan vakıflara mallarını bağışlamışlardır. Böylece vakıflar ve vakıflar tarafından tahsis edilen kuruluşların bir parçası olan hastanelerin maddi sıkıntı yaşamadıkları bilinmektedir. Selçuklu döneminde kurulan darüşşifalar tam bir sağlık kuruluşunun özelliklerini içinde barındırması, tam teşekküllü bir kuruluş olma çabası içinde inşa edilmiştir. Külliye tarzında cami, medrese, kervansaray, tabhane gibi bölümlerden oluşturulduğu bilinmektedir. Bimarhanelerin mimari yapısına bakıldığında taş ve tuğladan yapıldığı görülmektedir. Ayrıca genel bir cephe mimari usulüyle yapılmış olup binalarda ısıtma sistemi de mevcuttur. Bu binaların yapısı gereği her biri sanat eseri, mimari bir eser olarak kabul edilmiştir. Mimari yapısında günün şartlarına göre güzel ve özel bir işçiliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Mimarisinde temel olarak eyvan ve avlu bulunmakta ya da kubbeli eyvanlı bir planlamayla yapılmıştır. Türkiye Selçuklu dönemi darüşşifaları da bu medreselerde uygulanan plana sadık kalınarak inşa edilmiştir²¹⁵.

Bimarhanelerin fiziki özelliklerine bakıldığında tedaviye etkisi olacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Bunun en büyük örneği suyun görüntüsünün ve sesinin hastaya iyi gelmesi, huzur vermesi nedeniyle merkez binanın önüne havuzlara yer verilmiş olmasıdır. Bimarhanelerin üzerinde büyük bir kubbe ile kaplı merkezi bir avlusunun mevcut olduğu bilinmektedir. Hasta odaları mevsime göre ayarlanmıştır. Bu durum avlu içerisinde altı adet kışlık, altısı ise yazlık hasta odalarının mevcut olmasından anlaşılmaktadır. Müziğin ruhu beslediği ve tedavilerde müziğe yer verildiği bilinmektedir. Bunun için odalardan biri müzik ile hastayı tedavi etmek için ayrılmıştır. Binaların yapımında dikkat edilen bir başka husus binanın akustik özelliğine elverişli olmasıdır. Haftanın üç günü hastalar için on kişilik bir müzik grubunun müzik dinletisi yaptıkları ve bu seslerin binanın her köşesinde sesin net bir şekilde anlaşılabildiği belirtilmiştir. Selçuklular döneminde normal sağlık hizmeti veren kurumların ayrı akıl hastaları için ayrı özel kuruluşlarının hizmet verdiği görülmektedir. Bu

²¹⁵ Gönül Cantay., *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 61, Ankara 1992, s. 15.

özel mekanlar önemli örnek teşkil edecek olan bazı yerler şu şekildedir; *Afyon yakınlarında Karacaahmet Tekkesi, Burdur çevresinde olan Onacak'taki Melek Dede Türbesi ve hatta Erzurum'da bugünkü adıyla "Deli Baba" olarak bilinen ve köyde akıl hastalarını tedavi etmeyle uğraşan tekkelerin var olduğu bilinmektedir. İspanya kralının elçisi olan Klavijo'nun günlüklerinde yer alan bazı yazılarda; Semerkant'a gidişi sırasında buralardan geçtiği ve dervişlerin buradaki hasta kişilere telkin ve uğraşı tedavisiyle şifa dağıttığı yazmaktadır*²¹⁶.

Bimarhaneler incelendiğinde Osmanlı döneminde ve Selçuklular tarafından yaptırılan bu yapıların mimari özellikler olarak çok benzerliklerinin olduğu görülmektedir. Bu da Osmanlı'nın Selçuklu zamanında var olan yapıları örnek olarak yapıtlarını oluşturduğunu göstermektedir. İki dönem özelliklerine bakıldığında ikisinin de eyvan, revak ve avlulu medreseler olduğu görülmektedir. Bunların yanında dönemin şartları gereği ile farklılıkların meydana geldiği de görülebilmektedir. Buna örnek olarak Selçuklu dönemi yapıları büyük, şatafatlı ve güçlü yapılardan oluşmaktadır. Bimarhanelerin yapı özelliklerinde de bunlar görülmektedir. Osmanlı döneminde ise mimarideki gelişmeler ile daha ince hatlı, işlevselliği yüksek yapıların varlığı görülmektedir. Darüşşifalara bakıldığında da Osmanlı ve Selçuklu döneminde benzerlikleri ve farklılıkları vardır. En önemli fark Osmanlı darüşşifalarının daha donanımlı ve bunun yanında sanat anlayışı ile bir yapı ortaya çıkarmaya çalışması olmuştur²¹⁷.

Darüşşifalar daha çok bir bütün olarak inşa edilen ve külliye adı verilen medrese, cami ve hamam gibi yapıları içeren yerleşkelerde yer almaktadır. Bu darüşşifalara Mardin Eminuddin Maristan, Kayseri Gevher Nesibe Hastanesi, Sivas Hastanesi, Divriği Turan Melek Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Hastanesi örnek olarak verilebilir. Sayılan bu sağlık kuruluşlarına Türkiye Selçuklu Devleti'nde sağlık anlamında büyük güven duyulmaktadır. Bunun nedeni hiçbir insanı birbirinde ayırmayarak hizmet verilmiş olmasıdır. Hastalar ruhi anlamda da sıkıntı çektiği için psikolojik tedavi yöntemleri de uygulanmıştır. Tedavi için gerekli olan ilaçlar aynı zamanda bu yerlerde yapılmış ve doktor gözetiminde belirlenen dozlarda hastalara verilmiştir. Tıp eğitiminin de verildiği bu yerlerde uygulamalı bir eğitim ve öğretim metodunun takip edildiği bilinmektedir²¹⁸.

²¹⁶ Sarı-Sezgin, *a.g.m.*, s. 589.

²¹⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s. 44,66,67.

²¹⁸ A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1940, s. 47-51

2.3. SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR'DA BİMARHANELER

Türk-İslam dönemi hastanelerine bakıldığında birçoğunun Osmanlılar zamanında yapıldığı bilinmektedir. Bu hastanelerden günümüze kadar ulaşmış, iyi durumda olanlar da mevcuttur. Buna örnek olarak verilebilecek sağlık kuruluşlarından biri İstanbul'da Mimar Sinan tarafından yapılmış olan Haseki Hastanesi'dir. Bunun yanında Süleymaniye Külliyesi'ndeki hastane ve tıp medresesi, Atik Valide Hastanesi ruh hastalığı tedavisinin yapıldığı dönemin önde gelen hastanelerindendir. Osmanlı Devleti tarafından yapılması istenilen ilk hastanenin Sultan Yıldırım Beyazıt tarafından Bursa'da 1394-1399 yıllarında yaptırıldığı görülmektedir. Hastane Yıldırım Külliyesi içindedir. Hastanede aynı zamanda tıp eğitimi verilmiş olduğu ulaşılan bilgiler arasındadır. Osmanlı döneminde yapılan hastanelerin mimari özelliklerine bakıldığında en göze çarpan özellikleri; *medrese, cami, tabhane, imaret, çeşme, çarşı, kervansaray, hamam* gibi yapıların özelliklerini taşıyarak aynı zamanda külliyenin içinde yer almış olmalarıdır. Külliye "şehir içinde küçük bir şehir" yapısı olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Halkın sağlık ihtiyaçlarını giderirken bir yandan da sosyokültürel anlamda ihtiyaç karşılayan sosyal merkez olgusunu taşıyan bir yapılanma olduğu ifade edilmelidir²¹⁹.

Külliye için gerekli olan para vakıf gelirlerinden karşılanmıştır. Bu durum Anadolu Selçuklu Devletinde de böyle yürütülmüş bu geleneği de Osmanlı Devleti devam ettirmiştir. Bu vakıflar külliye temin ettiği paraları devletten destek almaksızın kendileri karşılamışlardır. Selçuklu Devleti'nde "*Bu darüşşifalara, vakıf gelirleri oranında günlük ilaç ve mutfak masrafı tahsis edilmiştir.*" Bu durumun Osmanlı Devleti'nde de bu şekilde devam ettiği bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen bimarhanelerden bazıları şunlardır²²⁰:

2.3.1. Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206)

Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası Anadolu Selçukluları zamanında dönemin önemli şehirlerinden Kayseri'de açılmıştır. Kayseri'nin özelliklerine bakıldığında, çoğu alanda gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu gelişme alanları ilmi, fikri, mimari alanlardan olmuştur. Bu gelişmeler şehrin değerini yukarıya çekmektedir. Kayseri ili tıp alanında da kendini geliştirmiş bir şehirdir. Tıp alanında gelişmiş olmasının izlerini Selçuklu döneminde yapılan Gevher Nesibe Darüşşifası ile görmek mümkündür. Bu darüşşifanın en önemli

²¹⁹ Sarı-Sezgin, *a.g.m.*, s. 590.

²²⁰ Betül Bakır - İbrahim Başağaoğlu, "How Medical cal Functions Shaped Architecture in Anatolian Seljuk Darüşşifas (Hospitals) and Especially in the Divriği Turan Malik Darüşşifa". *JISHIM* 2006, s. 65. ; Cantay, *a.g.e.*, s.5-6. ; Sarı-Zabun, *a.g.m.*, s. 590.

özelliklerinden biri Anadolu ve çevresindeki ilk darüşşifalardan biri olmasıdır²²¹. Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Medresesi'nin yapımı konusunda ortaya atılan dört farklı rivayet mevcuttur. Birinci rivayet darüşşifanın Gevher Nesibe tarafından yaptırılmış olduğu düşüncesidir. İkinci rivayete göre Gıyaseddin Keyhusrev'in yaptırmış olma ihtimali bulunmaktadır. Üçüncü rivayete bakıldığında ise bu darüşşifanın Gevher Nesibe ve Gıyaseddin Keyhusrev'in birlikte yaptırmış olduklarıdır. Darüşşifanın yapımı hakkında son ve en güçlü rivayet ise Gevher Nesibe'nin isteği üzerine Gıyâseddin Keyhusrev'in bütün mal varlığını bu darüşşifaya bağışlayarak yaptırdığı düşüncesidir.²²² Gevher Nesibe Darüşşifası kitabesine bakıldığında;

“Sultânü 'l- muazzâm Gıyâsü 'd-dünya ve 'd-din Kılıç Arslan oğlu Keyhusrev'in eyyam-ı saltanatı daim olsun. Bu hastanenin bina (ve inşa)sı Kılıç Aslan'ın kızı dünya ve dininin ismeti Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine altı yüz iki senesinde vuku bulmuştur²²³.”

Kitabeye göre, Gevher Nesibe Darüşşifası ve Medresesi'nin sağlık kuruluşu olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu darüşşifanın en önemli özelliklerden biri de bu darüşşifaya diğer darüşşifalarla karşılaştırıldığında bir kadın isminin verilmiş olmasıdır²²⁴. Gevher Nesibe Darüşşifası mimari açıdan sağlam bir mimari yapıya sahiptir. Bu kanıya günümüze kadar gelmiş olmasıyla varılabilmektedir.²²⁵

Darüşşifanın dış mimari özellikleri incelenecek olursa kapısının en üst bölümünde amblem olarak bir yılan figürünün olduğu görülmektedir. Kapının sağa bakan tarafına bakıldığında arslan kabartması dikkat çekmektedir. Selçuklu döneminde bu figürler şifahanelerde görülmektedir²²⁶.

Bu darüşşifanın yapılma amacı halka hizmettir. Öte yandan kaynaklara göre Gıyaseddin Keyhusrev ile Gevher Nesibe arasına kırgınlık girmiş bu yüzden Gıyaseddin Keyhusrev kardeşi Gevher Nesibeye karşı kendini affettirmek için darüşşifayı yaptırtmıştır. Kırgınlıkların sebebi bir rivayete göre Gevher Nesibe'nin bir kumandana aşık olması ve evlenmek istemesidir. Ancak bunu duyan Gıyâseddin Keyhusrev bu aşkı onaylamamıştır. Daha sonra Nesibe'nin aşık olduğu bu kumandan şehit düşmüştür. Bunun sonucunda

²²¹ İlhami Nasuhioğlu, *Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayıncılık, Ankara 1975, s. 126.

²²² Ünver, a.g.e., s. 52.

²²³ Ünver, a.g.e.; s. 52., Seyhan Atak, *Selçuklu ve Bizans Dönemlerinde Tababet (Karşılaştırılmalı Bir Çalışma)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2019, s. 19.

²²⁴ Muhammet Kemaloğlu, “XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar”, *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. VII, S. 7 ,2014, s. 296.

²²⁵ Arslan Terzioğlu, “Orta Çağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri”, *Belleten*, Cilt: XXXIV, S. 133, Ocak 1970, Ankara 2003, s.133.; Atak, a.g.t., s. 19.

²²⁶ Ünver, a.g.m., s. 16.

yataklara düşen Nesibe üzüntüden rahatsızlanmış ve verem hastalığına yakalanmıştır. Hastalığı çok ilerlemiş, doktorların çare bulamaması nedeni ile de ölümle yüz yüze gelmiştir. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev kız kardeşinden af dileyerek son arzusunu sormuştur. Gevher Nesibe bu sorunun üzerine düşünerek, kendisi gibi çözüm bulunamayan hastalığa yakalanan hastalara tedavi yolu bulmaya çalışacak doktorların yetişebileceği bir müessese yapılmasını ifade etmiştir. Ayrıca darüşşifaya gelen hastalardan ücret talep edilmeden tedavi edilmesini istemiştir. Bu nedenle de tüm mal varlığını darüşşifaya bağışlamış ve şifahanenin kendi adını taşıyan bir vakıf olarak hizmet sunmasını istemiştir²²⁷.Yaptırılan bu Darüşşifa hem medrese hem de şifahane ile yan yana bulunmaktadır. Bu nedenle toplum tarafından: “Çifteler, Çift Medrese, Çifte İkiz Medreseler, Gevher Nesibe Hatun Dârüşşifâsı, Kayseri Dârüşşifâsı, Kayseri Şifâyesi, Şifa Hatun Medresesi, Kayseri Tıbbiyesi, Gıyasiye ve Şifaiye, Gevher Nesibe Hastanesi, Dârüşşifâ Medresesi” gibi isimlerle anılmıştır²²⁸.

Gevher Nesibe darüşşifası tek kattan oluşmaktadır. İki büyük odası mevcuttur. Bu odaların yanında eyvan, , sağ yanında iki oda bir ufak eyvan, önünde üç sol yanında dört oda bir eyvan, diğer tarafta hastaneye geçit olan bir kısım bulunmaktadır. Hastaneye açılan ayrı bir bölümden girildiğinde üç büyük salon, bir büyük ve iki küçük eyvan ve on üç odası ile toplamında otuz dört tane odası olduğu bilinmektedir.²²⁹.

Bu darüşşifa üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler medrese, şifahane ve bimarhanedir. Bimarhaneler demir pencereci olup küçük küçük sağlı sollu 18 odadan meydana gelmektedir. Bu odalarda hastaların tedavisi için çeşitli tedavi usullerinin yanında müzik ile tedavi yöntemi de kullanılmaktaydı. Odalarda akustik yapının oluşabilmesi için çeşitli yerlerinde delikler açılırdı. Bununla da musikinin içeri yayılması sağlanırdı. Bu oluşturulan sistem ile akıl hastalarının musiki ile tedavileri sağlanmaktaydı. Arkeolojik kazılar sonucunda müzik ile tedavinin Gevher Nesibe Darüşşifasında uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bîmârhanede akıl hastalarından sorumlu, iki tabip, ,bir başhekim, bir göz doktoru, bir cerrah, bir eczacı, bir de idareci bulunmaktaydı²³⁰.

Gevher Nesibe Darüşşifasında hastalara hizmet veren doktorların isimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

²²⁷ Ahmet Hulisi Köker, “Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, ss. 39-42. ; Atak, a.g.t., s. 20.

²²⁸ Halil Tekiner, Orta Çağ Tıp Tarihinde Öncü Bir Kurum Gevher Nesibe Darüşşifası, *Türk Eczacılar Birliği Yayınları*, Kayseri 2006, s. 55.

²²⁹ Afet İnan, “Kayseri’nin 749 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi”, *Belleten*, C. XX, S. 78, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956, s. 222. ; Atak, a.g.t., s. 20.

²³⁰ Mehmet Kutlu, “Kayseri Çifte Medrese’de Gevher Nesibe Dârüşşifâsı’nın Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXVI, S. 2, 2017, s.368. ; Ünver, a.g.e., s. 54.

Tablo 1. *Gevher Nesibe Darüşşifası'nda Hastalara hizmet Veren Doktorların İsimleri*

Abdüllatîf el-Bağdâdî	Ekmeleddin enNahcuvânî	Ebûbekir Sadreddin Konevî
Kutbüddîn-i Şîrâzî	Ebû Bekir b.	Yûsuf Res'sül'aynî
İbrâhim Gazanfer	Ali Sivâsî	Şücâüddin Ali b. Ebû Tâhir
Ebû Sâlim b. Kurebâ	Rıdvân b. Ali	Înâyetullah
Seyyid Samed Efendi	Yeniçeri Ağası Fahri Paşa	Abdülkerim Ağa
Deli Müderris	Âlim Efendi	Müderris Pamukhâfızoğlu
Hekim Muzaffer Kürşî	Emin Müjdecî, Rauf Efendi	Hilmi Efendi ve Ali Nesaî Efendi

Kaynaklar doğrultusunda bu doktorların öğrencilere ders verdikleri de bilinmektedir. Tıp derslerinin yanında farklı branşlarda da dersler verilmiştir. Anlatılan derslerin yanında tedavi görmekte olan hastalarla ilgilenilmekteydi. Aynı zamanda Gevher Nesibe'nin türbesi de şifahane alanının içinde yer almaktadır²³¹.

2.3.2. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Turan Melik Darüşşifası 1228-1229)

Divriği ve çevresi Mengücekoğullarının yönetimi altında olduğu dönemde Ahmet Şah ve eşi Turan Melik tarafından 1228-1229 yılları arasında camii ile birlikte darüşşifa kısmı yaptırılmıştır. Bu baş yapıt İslam mimari geleneğiyle oluşturulmuştur. İki kubbeli türbeye sahip bir cami ve ona bitişik bir şekilde hastaneden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu yapı Turan Melik ve eşi Ahmed Şah arasındaki beraberliği simgelemektedir. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki eşitliği yansıtmaları nedeniyle de önem taşımaktadır. Darüşşifada müzikle tedavi uygulandığı ve Anadolu'da bu konuda öncülük yapan hastanelerden biri olduğu görülmektedir. 1885 yılında Anadolu geleneksel taş işçiliği uygulanmış olmasından ve buna örnek teşkil ettiği için UNESCO'nun "Dünya Kültür Mirası" listesinde ilk üç içine girmiştir²³².

Hastane biçiminde tasarlanan darüşşifanın iç mekanı ruh ve sinir hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktaydı. Sağlı sollu hasta odaları mevcuttur. Küçük eyvanlar ve ana giriş kapısının tam karşısında büyük eyvan bulunmaktaydı. Darüşşifada akustik sistemin yakalanabilmesi için baş mimar, büyük eyvanda yapmış olduğu, yelpaze motiflerinin yanında

²³¹ Köker, a.g.a., s. 40., ; Halil Tekiner, "Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp", *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildirileri)*, Ankara 2014, s. 179. ; Kutlu, a.g.m.,s.370. ; Sarı- Zabun, a.g.m., s. 590.

²³² .Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*. Üçer Matbaacılık, Ankara 2003, s.272.

tonoz işlemlerini uygulamıştır. Ruh ve sinir hastalıkları için uygulanan tedavi yöntemleri içinde Kur'an-ı Kerim tilaveti yapıldığı, tasavvuf musikisi icra edildiği bilinmektedir. Yine su sesinin ruh ve sinir hastalıkları için kullanıldığı bu darüşşifada görülmektedir. Ortada bulunan havuza akan su ve havuzdan çıkarken suyun çıkarmış olduğu ses kullanılmış olan tedavi yöntemlerindendir. Bu sesler hastaların ihtiyaç duyduğu kadar odalarına iletilecek şekilde ayarlanmaktadır²³³.

Sağlık kuruluşlarının hemen hemen her dönemde maddi harcamaları fazla olmuştur. Bu nedenle bu darüşşifalar vakıflar tarafından maddi anlamda desteklenmiştir. Ancak zamanla vakıfların desteklemesi yetersiz kaldığından sağlık kuruluşlarında aksaklık yaşanmıştır. Bu yüzden darüşşifaların bir kısmı çok geçmeden kapanmak zorunda kalmıştır. Divriği Darüşşifasının da bu durumu yaşayan diğer darüşşifalar arasına girdiği belgelerden anlaşılmaktadır²³⁴.

Osmanlı Devleti, Selçuklu döneminde inşa edilen Divriği darüşşifasının hizmet vermesini sürdürmüş ve bir eğitim kurumu halini almıştır. Eğitim kurumuna dönüştürülmesinin en büyük nedenlerinden biri mimari yapısı olarak eğitim kurumuna ait binaların mimari özelliklerini taşıyor olmasıdır. Bu nedenle darüşşifa Osmanlı döneminde medrese olarak kullanılmıştır. Ancak Darüşşifa yapılma amacıyla sürekli olarak hizmet sunsaydı kuşkusuz Türk tıbbının gelişip ilerlemesinde önemli bir payı olacaktı. İyi yönden bakıldığında ise binanın medrese olarak kullanılması günümüze kadar gelmesine olanak sunmuştur. Yine de bu durum Türk tıp tarihi açısından önem oluşturmuştur²³⁵.

2.3.3. Amasya Darüşşifası (1308)

Amasya şehri 11. yüzyılda Danişmentlerin, 12. yüzyılda Selçukluların idaresi altına girmiştir. Daha sonrasında Moğol yönetimine ve tekrardan Selçuklu himayesi altına girmiştir. Osmanlı idaresine ise 1398 yılında Yıldırım Beyazıt zamanında geçmiştir. Bu dönemde Amasya şehri stratejik öneme sahip olmuştur. Amasya 17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı hanedanına mensup hanedanlarının tahta geçene kadar tecrübe kazanabilmeleri adına gönderildikleri önemli merkezlerden biri olmuştur²³⁶.

Amasya Darüşşifası 1308 yılında hizmet sunmaya başlamıştır. Bu darüşşifa İlhanlı Hükümdarı Olcayto Mehmet döneminde açılmıştır. Prenses Yıldız Hatun'un isteği üzerine

²³³ <http://www.sivas.gov.tr> (Erişim tarihi 20.03.2022).

²³⁴ Yusuf Küçükdağ, "Divriği Darüşşifası'nın Osmanlı Döneminde "Medrese-i Kebir" Adıyla Eğitim Kurumu Olarak İşlevini Sürdürdüğüne Dair", *İstem Degisi*, S. 5, 2005, s.100.

²³⁵ Küçükdağ, *a.g.m.*, s.101.

²³⁶ İlhan Şahin - Feridun Emecen, "Amasya" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1991, s. 1-4.

Amber Bin Abdullah tarafından yaptırılan bu darüşşifanın inşa edilme sebebi hekim yetiştirilmek istenmesidir²³⁷. Darüşşifa açılma nedenindeki hedefine ulaşmış, birçok hekim yetiştirmiş ve bu hekimler hastanede görev yapmıştır. Bu yetiştirilen Türk tıp tarihi açısından önemli hekimlerinden olan Aksarayı ve Sabuncuoğlu burada yetiştirilmiştir²³⁸.

Ruh hastalığının tedavisinde seslerin büyük bir önemi vardır. Bu yüzden Amasya darüşşifasında da müzikle ve su sesiyle tedaviye ehemmiyet verilmiştir. Bu darüşşifanın en önemli özelliklerinden biri müzik ve su sesiyle tedavi uygulayan sağlık kuruluşlarından birisinin olmasıdır. Yapılan araştırmalarda bazı seslerin doğrudan beyne iletildiği kanısına varılmıştır. Bu seslerin içinde müzik sesinin bulunduğu düşüncesi müzik ile tedavinin önünü açmıştır. Tanzimat dönemine kadar müzik ile tedavi önemini korumuştur. 1939 yılında meydana gelen deprem ile hastane büyük hasara uğramıştır. 1945 de dış cephesi onarılmış, sonrasında Belediye Konservatuarına devredilmiştir²³⁹.

2.3.4. Fatih Darüşşifası (1470)

Fatih Darüşşifası 1470 yılında kurulmuş olan külliye eklenerek yapılmıştır. Medresenin hemen yanı başına inşa edilmiştir. Fatih بیمارhanesi 70 odadan ve 200 hasta yatak kapasitesinden oluşmaktadır. Bu بیمارhane akıl hastalarının tedavi edilmesi için yapılmıştır²⁴⁰.

Akıl hastalarının yanında normal hastalıkların da tedavi edildiği bilinmektedir. Hastaların tedavisi sağlanırken bir yandan da pratik tıp bilgileri verilmiştir. Dönemine bakıldığında Avrupa'ya kıyasla da en büyük hastane olduğu anlaşılmaktadır. Bu darüşşifanın İstanbul tıp fakültesinin temellerini oluşturduğu bilinmektedir. Hastaların tedavisi için, konulan teşhise göre ilaçlar verilmiş bunun yanında müziğe tedavide yer verilen hastaneler arasında yerini almıştır. Evliya Çelebi Seyehatnamesinde Fatih Darüşşifasından şu şekilde bahsetmektedir; *“hasta ve akıl hastası kimseler hastaneye yatırılır ve ehemmiyetle tedavi edilmeye çalışılıyordu. Hastalara ilaçlar verilir, sırmalı ve ipekli gecelikler giydiriliyordu. Her gün iki öğün farklı farklı yemekler yapıldığını derdine şifa arayan hastalara bu yemeklerin dağıtıldığından söz etmiştir. Bu yemeklerin çeşitliliğini sağlam bir vakıf özelliği*

²³⁷ Bayat, a.g.e., s.272.

²³⁸ Yavuz Unat,, “Amasya Darüşşifası'nın Tıp Tarihi Açısından Önemi Gösteren İki Hekim: Aksarayı ve Sabuncuoğlu”, *Uluslararası Amasya Sempozyumu*, Amasya 4-7 Ekim 2017, s. 1472.

²³⁹ Adnan Çoban, *Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.125. ; Sarı-Zabun, a.g.m., s. 590.

²⁴⁰ Sarı-Zabun, a.g.m., s. 591.

taşıdığından dolayı mutfağında keklik, turaç ve sülün kuşlarının eti bulunmaz ise bülbül, serçe ve güvercin pişirilip hastalara dağıtılmaktaydı” şeklinde yazmıştır²⁴¹.

17 Haziran 1701 tarihinde içinde Fatih darüşşifasının da bulunduğu görevliler listesine ulaşılmaktadır²⁴².

Günümüze ulaşan belgeler ışığında anlaşılmaktadır ki Fatih darüşşifasında 1824 yılına kadar müzik konserleri verilerek müzikle tedaviye devam edilmiştir. Buna ilaveten kadınların ve Müslüman olmayan kimselerin tedavi edildiği farklı bölümlerin olduğu ulaşılan bilgiler arasındadır. 18. yüzyıla kadar Fatih bimarhanesi tedavi hizmeti sunmayı sürdürmüştür. Günümüze ise sadece ayakta kalan bir duvar parçası ulaşabilmiştir²⁴³.

2.3.5. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488)

Edirne II. Bayezid Darüşşifası 1488 yılında, II. Bayezid’in isteği üzerine külliyein bir parçası olarak Mimar Hayreddin tarafından yapılmıştır. Bu darüşşifada da diğer darüşşifalarda olduğu gibi müzikle tedavi usulünün uygulandığı görülmektedir. Dönemin şartlarına göre bütün imkanlar doğrultusunda hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır²⁴⁴.

1693-1694 yılları arasında Edirne bimarhanesinin tamir edilmiş olduğu bilinmektedir²⁴⁵. Bu belge bize belirtilen tarihlerde hizmet verildiğinin kanıtı niteliğindedir.

Darüşşifanın mimarisi akustik bir yapıya sahiptir. Müziğin tedavi edici özelliğine elverişli hale getirmek için bu şekilde inşa edilmiştir. Bu nedenle de Türk psikiyatristinde benzersiz olarak görülmektedir²⁴⁶.

Hastanenin merkezi yapısı altı köşeli özellikte olup hemen yanında bulunan büyük avlunun etrafında altı oda, orta bölümde kubbeli büyük bir oda ve 12 adet küçük odası bulunmaktadır. Hastanenin 16.yy ortasından, 1912’ye kadar olan sürede akıl hastalarını tedavi eden bölümün varlığı bilinmektedir. Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti’nde var olan hastanelerle kıyaslandığında II. Bayezid darüşşifasının farkı mimari ağırlığının camiye değil de yanındaki hastane ve tıp eğitimine ayrılmış medreseye verilmesidir²⁴⁷.

Evliya Çelebi Seyehatnamesinde Edirne bimarhanesinde sekiz adet kış odaları mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bu kış odalarında ikişer pencere bulunmaktaydı. Bir pencerenin

²⁴¹ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi: İstanbul*, Kitap 1, s. 276

²⁴² BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebe Defterleri, 117/8.

²⁴³ Kılıç, *a.g.e.*, s.209. ; Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 591.

²⁴⁴ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 591.

²⁴⁵ BOA, Ali Emri İkinci Ahmed, 17/1869.

²⁴⁶ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 591.

²⁴⁷ Sarı- Zabun, *a.g.m.*, s. 591.

ağaçlıklı, gülistan ve sümbülistanlı olan çiçekli bahçeye baktığı ifade edilmiştir. Bir pencere ise en büyük havuzun fiskiye ve şadırvana bakmakta olduğu belirtilmiştir. Yine bimarhanede sekiz adet yaz odası olduğu anlaşılmaktadır. Bahçesinde bulunan havuzlar berrak su akmaktadır. Bu odalarda çeşit çeşit hastalığın tedavisi için yatan hastalar mevcut olduğu ifade edilmiştir. Bu hastalar arasında zengin, fakir genç, yaşlı ayrımı yapılmaksızın pek çok kişinin bulunduğu belirtilmiştir. Cinnet mevsimi olarak anılan ilkbahar mevsiminde Edirne’de aşk illetine düşmüş kimseler hakim emri ile bu tımarhaneye getirilmiştir. Bu hastalara altın ve gümüş gerdanlıklar takılmıştır. Kimi hasta şadırvan ve havuzlara bakarak kendi kendine konuşmuş. Kimi hasta ise gül bahçesine gelen bülbüllerin sesini dinleyen hastalarla amaçsız ve yüksek sesle bağırışmış²⁴⁸.

Bahar mevsiminde hastalara çeşitli çiçekler verilerek kokuları ile şifa bulmaları sağlanmıştır. Bu çiçekler deveboynu, müşk-i rumi, şebboy, karanfil, sim ü zerrin, karanfil, nebati, yasemin, lale, gül-i nesrin, menekşe, reyhan, nergis, şakayık, zaafran, sümbül gibi çiçeklerin kokularından hastaların tedavisi için faydalanılmıştır.

Bu çiçekleri alan delilerden kimisi yer, kimisi yere atar, bazı akıllı deliler ise koklarmış. Kimi delinin salyası, sümüşü birbirine karışarak bu hastaneye gelmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda hekimlerin gözlemlerine göre güzel yüz, güler yüz, güzel söz, saz kimi hastayı iyileştirmiştir. II. Bayezid darüşşifasında binanın merkezi alanında haftanın belli üç gününde 10 kişilik bir müzik ekibi ile hastaların tedavileri için konser verildiği bildirmektedir. Bu verilen konserler sayesinde Allah’ın izni ile hastaların iyileştiği söylenmiştir. Çalınan müzikler belli rast makamlarındandır. Bu makamlar rast, neva, dügah, segah, çargah, sılznak makamı ve zengüle makamı insanın ruhuna dokunarak tedavi edildiği ifade edilmiştir. Sazlar, kös-i hakanl, tabibaz ve davulun sesi orada görevli insanlar üzerinde bile rahatlatıcı etki bırakmaktaydı. Her hastanın derdine ayrı olarak hekimlerin isteği üzerine yemekler pişirilmiştir. Darüşşifada haftanın belli iki gün macun yapılmış. Bin çeşit derde derman bu macun yine haftanın iki günü darüşşifaya gelen halka, hastaya dağıtılmış. Diğer tohumlu ilaçlar sayılmamıştır. Besbase, kebabe, kakule, zencefil, emlec ve kebbat perverdelerinin dağıtıldığı da bilinmektedir. Ancak şifahanenin kapısının üst eşiği üzerine: "*Sağlıklı olan*

²⁴⁸ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Haz: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C III, Kitap 2, Şefik Matbaası, İstanbul 2006, s.609.

adam bu anılan ilaçlardan bir kırat şey alırsa hasta olup Firavn ve Karılın'un laneti üzerine ola" diye uyarıcı bir yazı yazılmıştır²⁴⁹.

Evliya Çelebi, II. Bayezid darüşşifasında: binanın merkezi alanında haftanın belli üç gününde 10 kişilik bir müzik ekibi ile hastaların tedavileri için konser verildiğini bildirmektedir. Ayrıca ilaç ve müzik ile tedavilerin yanında kokulardan destek alınarak hastaların tedavi edildiğini söylemektedir²⁵⁰.

Bu dönemde Avrupalılar delileri dışlayıp yakarken Edirne'de bulunan bu darüşşifada müzikle, koku ile hastalar tedavi edilme düşüncesi ile izolasyona alınmaktadır. Adı geçen şifahane 18. ve 19. Yüzyıllarda hastane sistemine önderlik edecek havalandırma sistemine imza atarak bu konuda rastlanan ender yapılardan biri niteliğini taşımaktadır²⁵¹.

Bu darüşşifada bulunan hekimler ve burada yetiştirilen tıp öğrencilerinden Evliya Çelebi övgü dolu sözlerle bahsetmektedir. 1866 yılında Edirne'de açılmış olan hastane ile birlikte darüşşifa sadece ruh hastalarına hizmet vermeye başlamıştır. Balkan Savaşı sonrasında da bu darüşşifa hizmetini sonlandırmıştır. Onarımı Trakya Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Günümüzde de Tıp Tarihi Müzesi olarak halka hizmet vermeyi sürdürmektedir²⁵².

Tablo 2. Edirne II. Bayezid Darüşşifası Müzik Terapi Sahnesi²⁵³

²⁴⁹ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Kitap 2, s.609-610.

²⁵⁰ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, s. 568. ; Sarı - Zabun, a.g.m., s. 591.

²⁵¹ Filiz Bal Koçyiğit, "II. Beyazıt Tıp Fakültesinde Akustiğin Mimari Tasarıma Etkisi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C. XI, S. 2, 2021, s.703. ; Sarı- Zabun, a.g.m., s. 591.

²⁵² *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Kitap 2, s. 610. ; Bayat, a.g.e., s.317.

²⁵³ <https://www.trakyaagezi.com.tr> (Erişim Tarihi 14.06.2022).

2.3.6. Manisa Darüşşifası (1539)

Manisa Hafsa Sultan Külliyesi 1513-1520 tarihlerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın validesi olan Ayşe Hafsa Sultan tarafından inşası başlatılmıştır. Külliye'nin bir parçası olan darüşşifa, 1539 yılında Hafsa Sultan'ın vefatı sonrasında Kanuni Sultan Süleyman tarafından ekletilmiştir²⁵⁴.

Darüşşifanın kuruluşundan itibaren 10 sağlık görevlisi, 12 yardımcı hizmetli ve 3 kişide idari görevde çalışmak üzere 25 kişi hizmet vermiştir²⁵⁵. 1575 tarihli Saruhan Evkaf Defterine göre darüşşifada çalışanların aldığı günlük maaş: 6 akçe ile 1 göz doktoru, 2 akçe ile 1 göz doktor yardımcısı, 3'er akçe ile 1 otcu, 2 eczacı ve 2 ilaç dövcü, 5 akçe ile 1 cerrah, 25 akçe ile 1 ser-tabîb, 10 akçe 1 ikinci tabîb olmak üzere toplam 10 sağlık çalışanı görev yapmaktadır. Aynı zamanda darüşşifada hizmet veren; 3'er akçe ile 1 tuvaletçi, 1 çamaşırcı, 1 gassal, 4 hizmetli, 1 ferraş, 2 aşçı, 1 güvenlik, 1 dolapçı, olmak üzere 12 yardımcı görevli mevcuttu. Bu çalışanların yanında; 3'er akçe ile 1 katip, 1 kileci ve 4 akçe ile de 1 vekîlharc olarak idariden sorumlu olarak 25 kişi toplamda çalışmaktaydı²⁵⁶.

Darüşşifanın yönetiminde önde gelen isim neredeyse her işiyle ilgilenmiş olan Hacı Hasan adında ki kişidir. Hacı Hasan 1863 ile 1882 yılında darüşşifada görev yapmıştır²⁵⁷.

Manisa Darüşşifası hastane hizmetinin yanında tıp eğitimi sağlayan bir kuruluş olmuştur. Bazı öğrenciler haftanın belirli iki günü hocalardan ders almaktadır. Yine haftanın iki günde de hekimlerin gözetimi altında hastaların tedavisi için hizmet vermişlerdir. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası da, İstanbul'da Fâtih, Haseki darüşşifaları gibi hem tıp eğitimi vermiş, hem de verdiği tıp eğitimlerini öğrencilerine uygulatmıştır. Manisa Darüşşifası, Memleket Hastanesi kurulana kadar Manise ve çevresi için önemli sağlık kuruluşu olmuştur²⁵⁸.

XVII yüzyılda Süleymaniye Darüşşifasında tedavi edilemeyen çeşitli hastaların Manisa Darüşşifasına başvurdukları belirtilmiştir. Bu başvuran hastaların hastalıkları; “mecnunluk, sevda marazı, cinnet, ekele (oburluk) hastalığı, humma marazı ve sara hastalığı” şeklindedir. Bu hastalığın tedavisini bazı özel hekimler üstlenirken bazısının da Manisa

²⁵⁴ Doğan Yavaş, “Hafsa Sultan Külliyesi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul 1997, ss. 123-124.

²⁵⁵ Mustafa Alkan, “Manisa’da Hafsa Sultan Dârüşşifası (Bimarhanesi)” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. VII, Ankara 2014, s. 24.

²⁵⁶ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 95-97. ; Alkan, a.g.m., s. 25.

²⁵⁷ Burcu Belli, *Insanity In The Reign Of Abdulhamid II (1876-1909)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2014, s. 37.

²⁵⁸ Mehmet Günay, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1650-1675)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 132.

Darüşşifası hekimleri üstlenmiştir²⁵⁹. Hastaların tedavisi için cerrahi müdahalelerin yanında eczacılar, otçular ve edviye-kûbların tarafından; gül reçelleri, çeşit çeşit macunlar ve içecekler hazırlanmıştır²⁶⁰.

Memleket Hastanesi'nin kuruluşundan sonra Manisa Darüşşifası XIX. yılında Anadolu'nun ve bölgenin çeşitli yerlerine gönderilmiş olan akıl hastalarının tedavisi için hizmet vermeye başlamıştır²⁶¹.

Deli kimselerin tedavisinin yanında zihinsel hastalıkların tedavisi içinde hizmet vermiştir. Tedavi sürecinde bu hastanede kalan hastaların kıyafetleri gündelik kıyafetlerdir. Günde üç öğün yemek servisi mevcuttur. Sabahları tereyağı ve peynir, öğlen ve akşam çeşitli sebze yemekleri verilmiştir. Hasta yakınları gün ve saat kısıtlaması olmaksızın istedikleri zaman hastasını ziyaret edebilmiştir. Hastalar genelde hücrelerinde kalmaktadır. Hastanede yatan yaklaşık 113 hasta mevcuttur. Darüşşifanın bahçesinde ortada bulunan havuzun kutsal olduğu inanılan su ile doludur. Hastalar ise bu sudan içtiklerinde en yakın zamanda iyileşecekleri düşüncesi yaygın olmuştur. bu bağlamda bu havuzdaki sudan hastalara su içirilmiştir²⁶².

Manisa Darüşşifası XIX. yüzyılda Manisa ve çevresindeki halk tarafından tamamen “tımarhane” olarak isimlendirmiştir. Bir tıp kurumu olan Manisa Darüşşifası verdiği hizmet ne kadar sevilmiş ise de bimarhane olarak vermiş olduğu hizmet ise personellerin hastalara muamelesi, bimarhanenin fiziki şartları ve idaresi eleştirilmiştir. Hatta bundan dolayı rapor hazırlanmıştır ancak bu rapor işleme konulamamıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti İkinci Meşrutiyet'ten sonra dağılma sürecine girmiş olmasıdır. Manisa Darüşşifası işleyişini Yunan işgali sırasında yakılışına kadar sürdürmüştür. Bu yangından sonra bir süre kömür deposu olarak kullanılan darüşşifa 1962-1963 yılları arasında ise restore edilmiş bir sağlık Müzesine dönüştürülmüştür. Günümüzde ise Celal Bayar Üniversitesi tarafından araştırma merkezi olarak kullanılmaktadır²⁶³.

2.3.7. Süleymaniye Darüşşifası (1557)

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1550 yılında temeli atılmış olan Süleymaniye Darüşşifası 1557 yılında tamamlamıştır. Günümüzde 11 odaya sahip olan medresenin bahçesine Süleymaniye doğum evi inşa edilmiştir. Dârüşşifâya bakan cephesinde tek katlı

²⁵⁹ Günay, *a.g.t.*, s. 892.

²⁶⁰ Alkan, *a.g.m.*, s. 27.

²⁶¹ Alkan, *a.g.m.*, s. 25.

²⁶² Belli, *a.g.t.*, ss. 37-38.

²⁶³ Alkan, *a.g.m.*, s. 25.

uzun bir eczahane mevcuttur. Akıl hastalarına alt kat ile bodrum katı ayrılmıştır. Başta bütün hastalara tedavi sunan bir sağlık kuruluşu özelliğini taşıyan darüşşifa 1843 yılından sonra yalnızca akıl hastalarının izole edildiği, koruma altına alındığı bir yer haline gelmiştir. Bu anlamda Saraylızade ismiyle anılan Müneccim Salih'in mecnun olduğundan dolayı Süleymaniye bimarhanesine gönderilmesi önemli bir örnek teşkil etmektedir²⁶⁴. 1843 yılından önce de deli hastalıklarını tedavi etmek için kullanılmaktaydı. Örneğin 5 Aralık 1696 tarihinde Eyüp sakinlerinden olan Saraylıoğ Kılıç Salih dertli hastalığa tutulması nedeniyle Limni adasına gönderilmiştir. Deliliği nedeni ile dağlara kaçarak orayı ev olarak benimsemiştir. Günden güne artan rahatsızlığı nedeni ile adada ilaç ve hastane olmadığından dolayı Limni Adasından İstanbul'a getirilerek tedavisi için Süleymaniye Bimarhanesi'ne yerleştirilmiş olduğu gösterilebilir²⁶⁵.

1873 yılında Süleymaniye Bimarhanesi'nde salgın hastalık çıkmıştır. Bu hastalık nedeni ile akıl hastalarını vapurla 8 Kasım 1873 tarihinde Toptaşı Atik Valide Külliyesi'nin darüşşifa bölümüne sevkleri sağlandığı bilinmektedir.²⁶⁶

2.3.8. Atik Valide Darüşşifası (Toptaşı Darüşşifası 1581)

Osmanlı Devleti'nde yaptırılan diğer bir darüşşifa Atik Valide Darüşşifasıdır. 1581 yılında Valide Sultan tarafından yaptırılmış olan imaret ve darüşşifaya görevli tayin edilmiştir. Bu tayin edilen kimse için Silistre'den tımar verilmesi istenmiştir. Bu istenen tımandan yola çıkarak 1581 yılında Valide Sultan darüşşifası işlemeye başladığı anlaşılmaktadır. 1590 yılında darüşşifaya doktor tayin edildiği de bilinmektedir. Genel bir hastane formatında olan Valide Sultan Darüşşifasına 1593 yılında göz hastalıkları tedavisi için göz doktoru tayin edilmiştir. 1605 yılında iki doktorun yine darüşşifaya tayin edildiği bilinmektedir. 1581 yılında kurulan darüşşifa 1793 yılına kadar yaklaşık olarak 212 yıla yakın darüşşifa görevini yerine getirmiştir. Ancak III. Selim döneminde 1793 yılında Nizam-ı Cedid Ordusu'nu kurulduğu zaman darüşşifa külliye ile beraber askeri hizmetlere tahsis edilmiştir. 1808-1839 yıllarında Sultan II. Mahmud döneminde kışla olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1865 yılında İstanbul'da çıkan kolera salgınının bitmesi ile darüşşifadan askeri depo olarak faydalanıldığı bilinmektedir²⁶⁷.

1873 yılından itibaren de Atik Valide Külliyesi "Toptaşı Bimarhanesi" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu zaman diliminde Atik Valide Külliyesi'nin imaret hariç önemli

²⁶⁴ BOA. AE.SAMD.III, 28/2648.

²⁶⁵ BOA, A.DVNSMHM.d..., 115/500.

²⁶⁶ Bayat, a.g.e.,s.320.

²⁶⁷ Kılıç, a.g.e., s.307.

kısımlarına tadilat yapılmıştır. Bimarhane için hazırlığı yapılmıştır. Külliye'nin darüşşifa kısmını oluşturan alanı kadın hastalara ayrılmıştır. Erkek hastalara ise darülhadis kısmı ve onun yakınındaki medrese bölümleri ayrılmıştır. Zamanla hastalar çoğalmış bu nedenle tedavi alanlarına daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle külliyenin bazı bölümleri tamir edilmiş ve tedavi için hastalara açılmıştır²⁶⁸.

Toptaşı Bimarhanesini 1874 güz aylarında Cheshire Tımarhanesi'nin Başhekimi İskoçyalı John H. Davidson ziyaret etmiştir. Ziyareti doğrultusunda bizlere bimarhanede gündelik hayatı anlama açısından önemli bilgiler vermektedir. Dönemin başhekimi olan Mongeri ile uzun bir konuşmada yapmıştır. Bu konuşma ve izlenimleri sonucu bimarhanenin ilk yıllarına ışık tutmuştur.

1876 yılında Bimarhane Nizamnamesi uygulanmaya başlanılmıştır. Ancak daha bu uygulamanın var olmadığı yıllarda bimarhaneye ilk defa giriş yapan hastaların kayıtları alınmaktaydı. Bu kayıtlar bir katip tarafından oluşturulan sorular hastayı getiren zabıta memurları ya da hasta yakınlarına yöneltilirdi. Alınan cevaplar doğrultusunda form doldurulurdu. Bimarhaneye kaydı yapılan kişi hemen yıkanarak tımarhane elbiseleri giydirilirdi. Hastanın kendine ait kıyafetleri taburcu olacağı vakte kadar bir depoda saklanmaktadır. Tedavi süresince hasta hayatını kaybeder ise hastaya ait her şey hastanın akrabalarına ya da varislerine verilmektedir.. Şayet hastanın kimsesi yok ise Beytülmal'a devredilmektedir²⁶⁹. Bu dönemde ölen hasta sayısının fazla olduğu göz önünde tutulursa bimarhaneye önemli bir gelir kaynağı oluşturulduğu söylenebilir. Örneğin, 1907 yılı Mart ayından 1908 yılı Şubat'ına kadarki bir yıl içerisinde kadın ve erkek vefat eden toplam 136 kişinin malları Beytülmal'a teslim edilmişti²⁷⁰.

Kayıt işlemi yapılan hastanın yıkanma işlemi tamamlandıktan sonra, iç bahçede diğer hastaların yanına geçerdi. Hastalığı ileri boyutta olan kişilere, elini koluna sabitlemek kendine ve çevresine zararının dokunmasını engellemek adına deli gömleği giydirilip tek kişilik bir odaya veya hücreye konulmuştur. Bu şekilde tutulması doktorun geliş süresince devam etmiştir. Tüm hastalar ayırt etmeksizin, zengin, fakir, Müslüman, Hristiyan herkes tımarhane giysisinden giydirilmiştir. Hizmetçilerin giysilerine bakıldığında feslerinin ve gömleklerindeki küçük renk farkı dışında hastalarla aynı kıyafetleri giydiği dikkat çekmektedir. Hizmetli ve hastada aynı kıyafetlerin tercih edilmesi hastaların dışlanmış

²⁶⁸ Kılıç, a.g.e., s.307.

²⁶⁹ Fatih Artvinli, *Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, *Delilik, Siyaset ve Toplum*, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 95.

²⁷⁰ BOA, DH.MKT. 1248/28.

hissiyatından kurtarmak adına yapıldığı düşünülebilir. Her hastaya bimarhane yönetimi tarafından yazlık ve kışlık olmak üzere iki takım kıyafet verildiği bilinmektedir. Yazın hastalar beyaz keçe bir takke, keten rengi beyaz olan bir gömlek giydirilmektedir. Ortasında yün mevcut olan kuşaklı bir sabahlığa benzer çeşitli renklerde olabilecek uzun bir cübbe giydirilmiştir. Kışın keçe ile kaplı ağır olan bir elbise giyilmiştir. Ayrıca sürekli olarak giyilmekte olan ayakkabılara yün çoraplar dahil edilmiştir. Bu kıyafetler dervişlerin giyimine çok benzemektedir ve keçe başlık bu benzerliği artırmaktadır²⁷¹.

Hastalar yemeklerini kadın ve erkek ayrılarak farklı yemekhanelerde yerlerdi. Zemine sabit masalarda yemekler yenmekteydi. Yemeklerin masalara servisi hizmetçiler gözetiminde durumu iyi hastalar tarafından yapılmaktaydı. Yemek servisine yardım etmeleri için hastalara görev verilmesinin nedeni muhtemeldir ki “bir işle meşgul olmalarını hayatın akışı içerisinde iş yapabiliyorum psikolojisini” hastaya aşılaktır²⁷².

Bimarhanedeki hastaların mesleki konumlarına bakıldığında, yoksullar, işçiler, çiftçiler, askerler vb. oluşturulduğu görülmektedir. Bu kişilere ilaveten maddi durumu iyi ve varlıklı birkaç hastanın da tedavi gördüğü bilinmektedir. Normal şartlarda başhekim hastaları haftada üç defa muayene etmektedir. Muayenelerin belli saatleri vardır. Mevsime göre de bimarhanelerin farklı alanlarında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Yaz ve güz aylarında, muayene için avluya sınır, kemeraltı kanatlarından biri seçilmektedir. Yere Hint hasırları serilir. Bu serilen hasırlara yataklı hastalar ve çalışan kişiler hariç tüm hastalar bağdaş kurarak otururdu. Doktorlar oturan bu hastaları asistanları eşliğinde muayene ederek sorular yöneltirlerdi. Bu asistanlar içinde bimarhane müdürü ve baş hizmetçi de mevcut olurdu. Hasta genellikle sorulan sorular içerisinde sağlığıyla, istekleri ve hareketleri ile ilgili olanlara cevap vermekteydi. Muayene esnasında hastada karşılaşılan itaatsizlik durumunda duş banyosu yapılarak bastırılmaya çalışılırdı. Duş genellikle hastanın itaatsizliğini bastırmak, sindirmek, boyun eğdirmek ve başkaldırma düşüncesini akıldan atması için yaptırılmaktaydı²⁷³.

Hastaların hareket alanlarının, mekandan dolayı son derece küçük olduğu bilinmektedir. Hastaların birkaç dahili görev ve terzilik dışında yapabildikleri iş, zaman geçirebilecek aktiviteleri yoktur. Birkaç kişi tavla ve satranç oynamakta birkaç kişi sessizce nargile ve çubuk içmekteydi. Satranç ve tavla oyununun mantık oyunu olduğu bilinmektedir.

²⁷¹ Artvinli, *a.g.t.*, s. 95-96.

²⁷² Artvinli, *a.g.t.*, s. 96.

²⁷³ Artvinli, *a.g.t.*, s. 97.

Hastaların bu tip oyunu oynaya bilmesi bazı hastaların durumlarının çok kötü olmadığını akıl hastalığı taşıyan kimselerin yanında bedensel hastalığı olan hastaların varlığının da olabileceğini bizlere göstermektedir. Aynı zamanda akıl hastası kimselerin aklını tamamen kaybetmediğini, akıl ve mantığını kullanabildiğini göstermektedir. Kimi zaman da satranç ve tavlanın yanı sıra bimarhaneye dağıtılan Ceride-i Havadis gazetesi okumayı bilen birisi tarafından yüksek sesle okutulur ve diğerleri tarafından dinlendirdi²⁷⁴.

Son olarak Dr. Davidson; Mongeri'nin müessesenin başına geçtiğinde, delilik hakkındaki birçok güçlük ve önyargı ile mücadele ettiğini ve bitmek tükenmek bilmez enerjisi sayesinde bunların üstesinden geldiğini kaydettikten sonra son olarak bimarhanedeki hastaların “*akla uygun ve insani tedavi*” görmekte olduklarını belirtmektedir²⁷⁵.

Toptaşı Bimarhanesi aynı zamanda kuruluşundan itibaren bir eczane olarak da hizmet vermiştir²⁷⁶. Bimarhanenin ilk eczacısı Süleymaniye Bimarhanesinde eczacı olarak çalışan “Eczacı Mösyö Yanko” şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bimarhane'nin 1879 yılı kadrosunda da aynı şekilde ve tek eczacı olarak yer almaktadır²⁷⁷.

Toptaşı Bimarhanesi din, dil ayrımı yapmadan kadın ve erkek hastaları bünyesine kabul etmiştir. Atik Valide Darüşşifası 1873 yılından 1927 yılına kadar 54 yıl bimarhane olarak halka hizmet vermiştir. 15 Haziran 1927 tarihinde ise boşaltılıp hastaların tamamı Bakırköy'üne nakledilmiştir²⁷⁸.

Toptaşı Bimarhanesine ait kayıtların henüz araştırmacıya açılmamış olmasından dolayı somut verilere dayalı bulgular bulunamamış, bu nedenle tam olarak gündelik hayata ve işleyişe ilişkin daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır²⁷⁹.

Bimarhane konusu altında tüm bimarhanelere tek tek değinilememiştir. Bunun nedeni bimarhanelerin hepsinin konuyla alakalı olarak delilerin tedavisiyle değil normal hasta tedavilerine de hizmet vermiş olmasıdır. Ele alınan bimarhanelerde uygulanan tedavi usullerinde de bilgi eksiklikleri mevcuttur. Bu eksiklikler kimi zaman belgelere yansımamasından kimi zamanda Toptaş Bimarhanesindeki gibi araştırmacılara bilgilerin sunulmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bimarhanelerin tedavi usulleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁷⁴ Artvinli, a.g.t., s. 97.

²⁷⁵ Artvinli, a.g.t., s. 97.

²⁷⁶ BOA, İrade Meclis-i Mahsus 51/2218.

²⁷⁷ Artvinli, a.g.t., s. 122-123.

²⁷⁸ Kılıç, a.g.e., s.307.

²⁷⁹ Artvinli, a.g.t., s. 97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HASTALIKLARIN TEŞHİSİ VE TEDAVİ USULLERİ

1.PSİKOLOJİK HASTALIKLARIN TEŞHİSİ

Osmanlı tıp yazmalarından anlaşıldığı üzere hastalıklarda iki farklı sınıflandırma oluşturulmuştur. Bu sınıflandırmaya göre akıl hastalıkları “emraz-ı akliye”, sinir hastalıkları “emraz-ı asabiye” olarak gruplandırılmıştır. Hastalıklar ise tıp yazmalarında üç kısımda incelenmiştir. Birinci kısım esbab (sebepler), ikinci kısım alamet (belirtiler) ve üçüncü kısım ise ilaç (tedavi) şeklinde oluşmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak teşhisi incelemek daha doğru olacaktır²⁸⁰.

İnsan vücudunun sürekli olarak sistematik bir işleyişi vardır. Bu durumun hayvanlarda da mevcut olduğu bilinmektedir. Vücuttaki bu düzenin bozulması ile birlikte hastalıkların vuku bulduğu bilinmektedir. İnsanlar hastalandıklarında hayat enerjisi düşer, acı çeker ve bu nedenle de hastalığının tedavi edilebilmesi için bir arayış içerisine girerler. Bu yüzden hastalar ya da yakını tarafından hekime başvurulur. Hekim her hastalık için aynı tedaviyi uygulamaz. Çünkü her hastalığın düzelebilmesi için farklı tedavi usullerinin uygulanması gerekmektedir. Bu nedenden dolayı hekimin hastayı ilk olarak hastalığın teşhisi, uygun tedavinin uygulanabilmesi için muayene etmesi gerekmektedir.

Osmanlı hekimlerinden biri olan Abbas Vesim darüşşifa hekimi için: “*Tabibe lâzımdır ki, bimaristâna girdikte hakkı olan yere otura, vakalara baka, çalışmasını esirgemeye, hastalığından şikâyet edenleri dikkatle ve şefkatle dinleye, ne gerekiyor ise yapa*”²⁸¹ şeklinde tavsiyede bulunduğu bilinmektedir.

Günümüzde hastalıkların teşhisi için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Ancak darüşşifalara bakıldığında bu araçların henüz mevcut olmadığı dönemlerde ilk olarak hekiminin hastayı gözlemlediği bilinmektedir. Daha sonra hastanın şikayetlerini dinler ve hastaya ya da hasta yakınlarına çeşitli sorular yönelterek hastalık hakkında ilk izlenimlerini oluşturmaya çalışırdı. Hastaya fiziki muayene uyguladıktan sonra, ateş, terleme ve sararma gibi hastalık belirtilerinin olup olmadığına dair inceleme yapardı. Bu incelemelerin yanında hastanın el ile nabız ölçümünü yapar ve göz ile idrar incelemesi yapıldıktan sonra bütün bulgulara teşhis konulur ve hastalığın süreci tahmin edilirdi. Hastanın tedavi sürecindeki

²⁸⁰ Sarı - Akgün, a.g.m., s.10.

²⁸¹ Nil Sarı, “Osmanlı Darüşşifasında Tedavi”, *Afyon ve İstanbul Uluslararası Türk-İslam Tıp Tarihi ve Etiği Kongreleri (2018- 2019) Bildiri Kitabı*, Konya 2020, s. 4.

hastalığının verdiği tepkiler günümüzdeki tetkikleri ve görüntüleme cihazları olmadığı için hekime büyük bir görev düşmekteydi. Hekimin bu bağlamda hastaya uyguladığı tedavinin olumlu dönüş alıp alamayacağı yeteneğine, tecrübesine, ustalığına ve hekimlik becerisine kalmaktaydı. Vakfiyelerin darüşşifaya gönderilecek hekimlerden, *“hastanın nabzının hallerine ve inceliklerine vâkıf olan; hastaların nabızlarına bakıp, yoklayıp duran; idrarın incelikleri konusunda bilgili; hastaların idrarlarını gözden geçiren; hasta gaitasını muayene eden; hararet/ateş derecesini ve diğer belirtileri yoklar durur”* şeklinde tecrübelerinin mevcut olması beklenmekteydi²⁸².

Hekimin tecrübeli olması, gerek hastalığın teşhisinin konulabilmesi gerekse tedavisinde dört unsur kuramının uygulanmasında önem taşımaktadır. Bu dört unsur ateş hava, toprak, su (anasır-ı erbaa) ve vücutta bulunan kan, safra, sevda ve balgam (ahlat-ı erbaa) şeklindedir. Bu unsurlar hastalık ve hastalık tedavisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenden dolayı hekimin önemli rol oynadığı nokta hastalığın teşhisi, tedaviye uygun ilaç uygulanması ve verilecek ilaçların miktarının belirlenmesinde ustalaşmış olması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda uyguladığı yöntem, verdiği kararlar hekimin teoriyi pratiğe aktarabilen yani yetkili hekimlerin ortaya koymuş olduğu temel tıp bilgisinin klinik tecrübesi ile pekiştirebilen kişi anlamını taşımaktaydı²⁸³.

Osmanlı tıbbını şekillendiren, yön veren unsur dört tabiat (mizaç) olmuştur. Bu dört unsur sebepsiz yere ateş, su, toprak, hava olmamıştır. Dört tabiatın içinde yer alan “sıcaklık, kuruluk, nemlilik ve soğukluk” tabiattan algılanan şekilde yorumlanmamıştır. Çünkü bu durumlar insandaki bütün unsurları ve nitelikleri içine almaktadır..

Dönemin tıp felsefesine bakıldığında da tabiattaki dört unsurun karşılığında dört hılt (ahlat-ı erbaa) da farklı özellikler taşımaktadır. Araştırmalar sonucu ulaşılan teoriye göre, bu dört hılt kişinin mizacını, yani tavrını şekillendirmektedir. Her kişinin hılt durumu, karışımı kendine özgü olmasından dolayı da herkesin kendine özgü bir tabiatı vardır. Bundan dolayı bazı kişiler “balgami”, bazıları “sevdavi” bazıları “safravi” veya “demevi”²⁸⁴ mizaca sahip olunabilmektedir²⁸⁵.

Hıltların durumu göz önüne alındığında, bir hıltın özellik durumunda değişkenliğin oluşması ya da miktarının artması ya da azalması durumunda hıltlar arasında dengesizliğe

²⁸² Nil Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara 2015, s. 66-70.

²⁸³ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, s. 62-64.

²⁸⁴ Demevi: Sıcak, nemli kanı çok olan anlamlarına gelmektedir.

²⁸⁵ Sarı, *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, s. 62-64.

sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bunun sonucunda da hastanın vücudunun tepki vermesiyle hastalıkların meydana geldiği düşünülmektedir. Bu dört hıltın dengeli ve düzenli işleyişinin mevcut olması halinde ise vücudun sağlık dengesinin yerinde olduğu kabul edilmektedir.

Hastanın sağlığına kavuşması için vücutta var olan fazla ya da yapısında değişikliğe uğramış bozulmuş olan hıltın vücuttan atılması gereklidir. Bu vücuttan uzaklaştırılma işlemi idrar söktürücü, müshil, kusturucu, terletici etkisi olan ilaçlar ile yapılmaktaydı. Vücutta bozuk olduğu düşünülen kanın vücuttan hacamat ve sülük işlemleriyle atılarak temizliği sağlanmaya, temiz kanın dengesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak ilk olarak, zararsız olan yiyecek ve içecekler ile hastanın olumsuz yönde etkilenen mizacı düzeltilmeye çalışılmıştır. Tabiatı şifa verme özelliği bulunduğu ve tıp bilgisine ait sırların tabiatı gizlendiği, dolayısıyla tabiatın hekimin rehberi olduğu düşüncesi pek çok tıp yazmasında ifade edilmektedir²⁸⁶.

2. TEDAVİ USULLERİ

Psikolojik hastalıkların tedavi usullerine bakıldığında; besin ile tedavi, mizaca göre tedavi, koku ile tedavi, su sesi ile tedavi, meşguliyet ile tedavi, manevi tedavi ve musiki ile tedaviler olarak ayrı ayrı sınıflandırılarak ayrı başlıklar altında incelemek daha doğru olacaktır²⁸⁷.

2.1. BESLENME İLE TEDAVİ USULLERİ

Darüşşifalarda sağlık açısından büyük önem yüklenen yiyecek ve içecekleri pişiren tabbahların günümüzdeki adıyla aşçıların içinde usta olması beklenirdi. Tabbahlar hasta tedavilerinde önemli bir paya sahiptir. Bunun nedeni Osmanlı tıbbında yemek ile sağlık arasında önemli bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda örnek verilecek olursa darüşşifaya aşçı olarak görevlendirilen tabbahlar hasta yemeklerini hekimin vermiş olduğu tarife uygun olarak şurup ve matbuat türü ilaçları hazırlamakla mükellef olan kişidir. Matbuhat, su ile kaynatılarak veya suya daldırılarak elde edilen bitki özlerinden yapılan bazı sıvı ilaçlara verilen genel isimdir²⁸⁸.

Darüşşifada hastaların beslenmesine önem verildiğine dair bir örnek şöyle verilebilir. Fatih Sultan Mehmet vakfiyesinde hastaların yemeğini hazırlayan “*iki merd-i salih tabbâh-ı taâm*”ın darüşşifaya tayini öngörülmüştür. Bu iki aşçı, tabibin uygun gördüğü şekilde bütün gün,

²⁸⁶ Nil Sarı, “Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam (Food As Medicine)”, *Türk Mutfağı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi: 476*, Ankara 2008, s. 137-151

²⁸⁷ Sancak, a.g.t., s. 22.

²⁸⁸ Darüşşifada tabbahın görevleri için bkz. Nil Sarı, “Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranacak Nitelikler”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I*, Ed: Nil Sarı, İstanbul 1995, s. 38-39. ;Sarı, .a.g.m., 2020, s. 6.

“sonbahar yaprağı gibi benzi sarı, pek çok derde tutulmuş, merhamete muhtaç, başına gelen çeşitli hastalıklardan zayıf düşmüş, tedaviden ümidi kesilmiş, muhtaç dert sahibine hayat kuvvetini beslemesi için yemek pişirip getirecek, hastanın yaralı, perişan gönlünün hoş edilmesi için pek çok çalışıp” bu hizmetin karşılığında ise 3'er akçe almaktaydılar. Bazı darüşşifalarda ise hekimlerin yönlendirmesi ile perhiz yemekleri hazırlayan tabbahlar karşımıza çıkmaktadır. Bunun örneği II. Bayezid darüşşifasında görülmektedir. Bu kimseler *“bimarhâne mutfağında tabipler her hastanın hastalığına uygun matbûhâtdan ne emrederse, uygun görülen şekilde pişirilip tatlı ve ekşi her çeşit yemeği en güzel şekilde pişirmek için elinden gelenin en iyisini yapan, kâdir, temiz, ahlâklı, iyi niyetli iki usta aşçı, âdet üzerine aşçıların sorumluluğunda olan hizmetlerin hepsini temiz ve çabuk olarak yerine getirecek”* şeklinde görev yaptıkları görülmektedir²⁸⁹.

Süleymaniye Darüşşifası beslenme konusuna önem verilen diğer darüşşifalardandır. Süleymaniye Darüşşifasında içecekler ve yemekler ile ilgilenen dört uzmanlaşmış aşçının olduğu bilinmektedir. Bu aşçıların darüşşifada görev almaları şart koşulmuştur. İçeceklerle ilgilenen aşçıların *“mahir, usta ve şurupları pişirmede mahâreti açıkça görülen, tam bir ihtimam, gayret ve sebat ile aralıksız hizmet eden”* özelliklerinin var olması aranmaktadır. Yemek pişirme konusunda da alanında uzmanlaşmış aşçıların *“yemek pişirme konusunda her bakımdan sezgisi ve bilgisi tam”* olması beklenmekteydi. Bunun yanında iki tabbahın *“tabiatlara, mizaçlara ve hastaların hastalıklarına uygun perhiz aşlarını ve diğerlerini vaktinde ve tabiplerin tarifine uygun olarak pişirme, lezzetini ve diğer gerekli şeyleri kararına göre hazırlama”* şart koşulmaktaydı²⁹⁰.

Atik Valide Sultan Draüşşifasında hastaların beslenmesiyle ilgilenen tabbahlara bakıldığında iki aşçının görevlendirildiği bilinmektedir. Bu iki aşçıdan beklenen ilk koşul hekimin emirlerini eksiksiz yerine getiren güvenilir kimselerin olması idi. Görev alacak tabbahlardan diğer beklenen özellikler *“usta ve zeki bir tabibin emniyet ve itimat edeceği şekilde hastalara uygun olan yemekleri pişirecekler, hastanın iştahını çekecek şekilde pişirdikleri şeylerin iyi pişirilmesi hususunda çok dikkat ve itina sarf edecekler”* şeklinde sıralanmıştır²⁹¹.

Besinler ile toparlanamayan vücuda, kişinin ihtiyaç duyduğu kadar ilaç takviyesi yapılmaktadır. Bu her insanın mizacına uygun ilaç ile tedavi usulünün sağlanması demektir.

²⁸⁹ Sarı, a.g.m.,2020, s. 6.

²⁹⁰ Sarı, a.g.m.,2020, s. 6.

²⁹¹ Sarı, a.g.m., 2020, s. 6.

2.2. MİZACA GÖRE İLAÇ İLE TEDAVİ USULLERİ

Psikolojik hastalıkların meydana gelişi Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti tıbbında şöyle kabul edilmiştir; bedende var olan dört hıltan biri olan sevdavi yani kara safranın bir organda ya da beyinde yoğunlaşarak birikmesi ile ruhsal hastalıklar oluşmaktadır. Ancak bu bağlamda bakıldığında psikolojik hastalıkların meydana gelişi sadece kara safranın artışına bağlı değildir. Bu düşünceyi destekler nitelikte olan fikirler İbn-i Sina'nın "*Melankolinin Teşhisi ve Tedavisi*" adlı çalışmasında görülmektedir. İbn-i Sina, melankoli hastalığının çıkış sebeplerine değinirken sevdanın artmasıyla bu psikolojik rahatsızlığın ortaya çıkabileceği gibi kan ve balgam gibi vücut sıvılarının ısınması ile meydana gelen yanma durumundan dolayı sevdanın ortaya çıkabileceğini dile getirmektedir²⁹².

Teşhis konulan hastalığa uygun ilaçlar hazırlanmaktaydı. Vücut dengesini bozan hıltların vücuttan atılmasını kolaylaştıracak şekilde ve bağışıklık sistemini kuvvetlendirecek ilaç üretilmeye çalışılmıştır. İlaçların içeriğine bakıldığında, ilacın içeriğini oluşturan bitkilerin özelliği kurutucu, nemlendirici, ısıtıcı ya da soğutucu olması bağlamında iki unsura sahiptir. Bir grup bitki, soğuk ve nemli, bir grup sıcak ve nemli, bir grup soğuk ve kuru, diğer bir grup bitki ise sıcak ve kuru olma özelliklerine sahiptir. Bu iki özellik bitkinin mizacını ifade etmektedir²⁹³.

Vücudun dengesini sağlamak adına Türk-İslam hekimleri her hastalığın tedavi uygulamasında "*zıttı ile tedavi*" uygulayarak hastanın sağlığına kavuşmasını sağlamaya çalışmıştır. Buna örnek olarak, kuru ve soğuk mizaçlı bir hastaya bu mizacı dengelemek için nemli ve sıcak gıdalar verilmiş ya da nemli ve sıcak özellikteki ilaçlar hazırlanmıştır. Nemli ve sıcak mizaçlı hastaya ise, dengelemek amacıyla kuru-soğuk gıdalar ve ilaçlar verilmiştir²⁹⁴.

Hekimler tarafından verilen reçete doğrultusunda hazırlanan ilaçlar darüşşifa bünyesinde hazırlanmaktaydı. Bu ilaçların meydana gelişi; macunlar, şerbetler, merhemler ve bağışıklık sistemini kuvvetlendirmek adına bitkisel, hayvansal, madensel maddelerin karışımından meydana gelen panzehir şeklinde olabilmekteydi. Bu bağlamda örnek olarak hafakan hastalığı için nar şerbeti, safrayı azaltıcı etkisinin özelliği nedeni ile bu psikolojik hastalığın tedavisi için uygulandığı bilinmektedir²⁹⁵.

²⁹² Haydar Akın, *Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli ve Cinlenme: Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s.389-399.

²⁹³ Sancak, a.g.t., s. 22.

²⁹⁴ Sancak, a.g.t., s. 22.

²⁹⁵ Kılıç, a.g.e., s.37.

Tedavinin seyrinde kullanılacak ilaçların etkinliğinin vücutta artması için eczanın taze, katılan ürünlerin kaliteli ve miktarının tam belirtildiği şekilde eklenmesi gerektiği vakfiyelerde belirtilmektedir. Zaman zaman kadiya şikayet üzerine, ilaç olarak kullanılan macun ve şerbetin hazırlanmasında uygulanmakta olan usul ve miktarının belirtilmesi için inceleme yapılabilmekteydi. İlacın üretiminde belirtilen miktardan eksik ürün ekleyen ve belirtilen miktarı eklemiş gibi göstererek ürünü zimmetine geçiren kimseler tespit edildiğinde görevliye bedeli ödetilmekteydi. Bu konuya örnek olarak 1552 yılına ait belgeye bakıldığında Bursa Darüşşifasında reis-i etıbbâ olarak görev yapmakta olan kişi “*deva-yı miskle mesir*” pişirmiş, fakat “*zaferân koyulmadı ve sair eczaları dahi yerinde değildir*” diyerek bulunan şikayetten sonrası vakıf mütevellisi ile birçok tartışmadan sonra, baştabip “macunlara sarf olunan 1.824 akçeyi” ödemeyi şahitler huzurunda taahhüt etmek zorunda kalmıştı²⁹⁶.

Hastalığın tedavileri için önemli bir tedavi usulünü oluşturan ilaçların yapımı için önemli ölçüde darüşşifalara ham maddesinin satın alındığı bilinmektedir. Buna örnek olarak Süleymaniye Darüşşifasının temin ettiği günlük ilaç masrafının 300 akçe olduğu belirtilmektedir. Osmanlı arşiv belgeleriyle sabit olan ecza ve ilaç listesine ulaşılmaktadır. Osmanlı tıbbında kullanılmış olan eczane ve ilaç reçetelerine ulaşılması açısından bu önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Yine bu arşiv belgelerine bakarak 150-200 eklenecek ecza ürünlerinin ilaç hazırlanmak için sürekli tekrarlar şeklinde alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı arşivinde 15., 16., 17. ve 18. Yüzyıla ait ecza listesine ulaşılabilmektedir²⁹⁷.

Ecza listesine detaylı bakıldığında darüşşifalarda ne tür ilaçlar kullanılarak tedavi yapıldığına dair fikir edinebilmek mümkündür. Bu ilaçların hangi özelliklere sahip olduğuna bakıldığında idrar söktürücü, müshil, kabız yapıcı, safra söktürücü/artırıcı, balgam söktürücü/göğsü yumuşatıcı, kusturucu ve terletici etkileri mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Vücudun dengesini bozan, vücutta mevcut olan hıltın atılması için hastaya idrar söktürücü ve müshil gibi boşaltıcılar verilmektedir. Bunların yanında süt yapıcı, adet sökücü, ağrı kesici, taş düşürücü gibi birçok hastalığın tedavisinde ilaçların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.. Fizyolojik rahatsızlıklar için de çeşitli eczalar kullanılmıştır. Ancak tüm kullanılan ilaçlar aynı zamanda psikolojik rahatsızlıklar için de kullanılmış olmaktadır. Bunun nedeni hastalıklar bedeni etkilemekte, bedeni olumsuz ya da olumlu etkileyen her koşul ruhu etkilemektedir. Bu

²⁹⁶ Sarı, “Osmanlı Darüşşifasında Tedavi”, s. 7.

²⁹⁷ Sarı, “Osmanlı Darüşşifasında Tedavi”, s. 7-8.

bağlamda psikolojik rahatsızlıkların dışında herhangi bir rahatsızlık için ilaçlar kullanılmış olsa da aynı zamanda ruhun sağlığına kavuşması için kullanılmıştır demek mümkündür²⁹⁸.

Selçuklu Devleti'nde ve Osmanlı Devleti'nin tıbbi ecza sistemine bakıldığında, ilaç hazırlamak için ayrı bir kurumun mevcut olmadığı bilinmektedir. Bu nedenden dolayı da ilaçların darüşşifada görevli kişiler tarafından hazırlanmakta olduğu görülmektedir. Mevcut kaynaklar ışığında “aşşab” usta, unvanlı kişilerin eczacı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında; şerbetiyan (şerbetçiler), tabbah-ı eşribe (şurup pişirici), hafız-ı eşribe (şurup koruyucu), edviye-kûp/ecza-kûp (ecza dövücü) gibi görevler üstlenen kimselerin hizmet vermiş olduğu bilinmektedir²⁹⁹.

2.3. KOKU İLE TEDAVİ USULLERİ

Tedavi yöntemlerinde beş duyu organlarının etkisi büyüktür. Ağız yoluyla tedaviden farklı olarak burnun tedavilerde katkısı yadsınamayacak kadar önemlidir.

Beynin işlevi bütün vücudu etkilemesi nedeni ile hem vücut hastalıkları hem de ruh hastalıklarında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenden dolayı ruh sağlığı hastalıklarında beynin frekanslarını hareketli hale getirecek özellikte olan kokunun uyarıcı özelliğinden faydalanılmaya çalışılmıştır³⁰⁰.

İnsan vücudu beş duyu organıyla hissedebildiği algıya veya duyuya bir tepki vermektedir. Kokunun hissedilmesi ile vücudun duygusal yanıt verdiği görülmektedir.. Bu yanıtların belirlendiği kısma ise “*amigdala*” denmektedir. Amigdala hissedilen kokunun vücudun vermiş olduğu tepkinin ana oluşum noktasıdır. Bu koku ile oluşabilen tepkiler heyecan, kaygı, keyif gibi durumlar olabilmektedir³⁰¹.

Günümüzde ise koku ile tedavi yöntemini kullanan alternatif tıp yönteminin adına “*aromaterapi*” denmektedir. “*Aromaterapi, bitkisel kaynaklardan çıkarılmış esansiyel yağların terapatik amaçlı kullanılmasıdır*”³⁰².

Koku ile tedavi yöntemleri farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Bu tedavi usullerinin başında esansiyel yağların solunum yolu ile koklanması gelmektedir. Kokulu esansiyel yağların vücuda sürülerek ovalama ya da masaj yolu ile cilde uygulanması diğer bir tekniktir.

²⁹⁸ Nil Sarı, “Osmanlı Darüşşifasında Tedavi”, s. 9.

²⁹⁹ Nuran Yıldırım, “Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: XI, S. 1-2, 2009-2010, s. 273.

³⁰⁰ Mesut Şeker - Mehmet Sıraç Özerdem, “İyi – Kötü Koku Uyarılarının EEG Aktivitesine Etkisinin Welch Metodu İle İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, C. VIII, S. 3, 2017, s. 548. ; Sancak, *a.g.t.*, s. 23.

³⁰¹ Şeker -Özerdem, “a.g.m., s. 548. ; Sancak, *a.g.t.*, s. 23.

³⁰² Şebnem Bilgiç, “Hemşirelikte Holistik Bir Uygulama: Aromaterapi”. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, C.5, S.3 Tekirdağ 2017, s.134.

Bu yöntemlerin yanı sıra banyo ve sıcak kompresler gibi farklı teknikler kullanılabilir. Aromaterapinin tarihi geçmişine bakıldığında varlığı Antik Çağdan günümüze ulaşmaktadır. Hipokrat'ın koku ile tedavi usulünün yöntemi için aromatik yağların kimi zaman ilaç olarak, kimi zaman da cilde masaj yolu ile uygulanmasının teknik olarak iyi olacağını önerdiği bilinmektedir. Esansların vücuttaki etkilerine bakıldığında *“Saf yağ esanslarının canlı organizmalar üzerinde güçlü antiseptik, iyileştirici, hızlı hücre yenileyici etkilerinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca aroma yağlarının kan dolaşımı yardımı ile lenf sistemine ulaştığı ve hücreler arası sıvı yolu ile iyileşme sağladığı kanıtlanmıştır”* olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰³.

Koku ile tedavinin ruh hastalıkları tedavisinde kullanılmış olmasının izleri Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde güzel koku, psikolojik hastalıkların tedavisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu güzel kokular çiçek ve bitki özlerinden elde edilmiştir. Bu elde edilen esansiyel yağlar hastalara koklatılarak solunum yolu ile ya da cilde sürülerek uygulanmıştır. Ayrıca kokuların buhar yaparak kullanılmış olduğu bilinmektedir. Ruh sağlığı tedavisi için izole edilen hastalar güzel kokulu, çiçek bahçelerinin görülebileceği odalara yerleştirilmişlerdir. Çiçek bahçelerinde hususi zaman geçirmeleri de sağlanmaktaydı. Evliya Çelebi, Edirne Darüşşifası hakkında notlarında, melankoli hastalarının kaldıkları hücrelerin pencerelerinin çiçek bahçelerine açıldığını ve mecnunların bu güzel çiçekleri koklayarak şifa bulduklarını aktarmıştır³⁰⁴.

Ruh hastalığı tedavisinde gül kokusunun önemli bir yeri vardır. Bimarhanelerde psikolojik hastalıkların tedavisi için *“Güllabici”* ismi verilen görevliler mevcuttur. Bu görevlilerin hizmeti hastalara ferahlamaları amacıyla günde iki defa gül suyu serpmektir. Darüşşifa kadrosunda buhari (buhurcu-tütsücü) görevlileri bulunmaktaydı. Bu görevliler sabah akşam buhur yakıp darüşşifayı kokulandırdıkları bilinmektedir³⁰⁵.

2.4. SU SESİ İLE TEDAVİ USULLERİ

Ruhsal hastalıkların bir diğer tedavi usulü su sesi ile tedavidir. Maddeler üzerinde frekansların etkileri incelendiğinde her maddenin kendine özgü titreşim frekansı olduğu saptanmıştır. Maddelerin yanında yine insan bedeninin de titreşim frekansı olduğu bilinmektedir. Hastalıklar bedendeki hücresel titreşimin bozulması nedeniyle de meydana gelebilmektedir. Hastalığın tedavisi için bozulan titreşim frekansının yeniden düzenlenmesi

³⁰³ Derya Ceyhan - Tuğba Tasa Yiğit, “Güncel Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbi Tedavilerin Sağlık Uygulamalarındaki Yeri”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 3, 2016, s. 181.

³⁰⁴ Sancak, a.g.t., s. 24.

³⁰⁵ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Kitap 2, s. 209.; Sancak, a.g.t., s. 24.

gerekmektedir. Bu frekansları önemli kılan bir kilit noktası mevcuttur. Bu nokta “rezonans” tır. Rezonans iki uyumlu frekansın birbiri ile etkileşime girerek uyumlu bir şekilde artması olayıdır. Fizikte rezonansın karşılığı ilk olarak başlayan titreşimin kendisiyle uyumlu olan başka bir titreşimi başlatması olayına verilen isimdir. Sesler incelendiğinde genellikle ilk titreşimler müziksel bir sesi bir araya getirecek bir yapıya sahip değildir. Buna örnek çalgı ve insan sesleridir. Bir sesin müziksel bir yapıya dönüşmesi titreşimlerle zenginleştirilerek ve bunun yanında düzenli ve uyumlu hale getirilmesiyle uygun olabileceği bilinmektedir³⁰⁶.

Bazı seslerin beden üzerinde şifa verici yanının olduğu bilinmektedir. Bu ses bedende ve zihinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bundan dolayı ritmi yani titreşimi bozulmuş hasta bir bedene ya da titreşimi bozulmuş organa dışarıdan farklı ses frekansları dinletilmiştir. Bunun sonucunda ise dinletilmekte olan ses frekansı yardımıyla bozulan beden ritmi düzenlenmeye çalışılmıştır³⁰⁷.

Darüşşifalarda tedavi için Osmanlı Devleti’nde sadece müzik dinletilmemiş, müziğin yanında su sesi de dinletilmiştir. Avlunun hemen ortasında mensup olan fıskiyeyle şadırvandan yükselen su sesleri, hastaların rahatlamasını ve sakinleşmesini sağlamış, bundan dolayı musikinin sağaltıcı etkisini artırmıştır³⁰⁸.

³⁰⁶ Sibel Polat, “Ses Eğitiminin Temel Öğeleri ve Çeşitli Söyleme Tekniklerine Yönelik Uzman Görüşleri ve Performans Değerlendirme Ölçeği Örneği”, *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi*, C. 3, S. 1, 2017, s. 5.; Sancak, *a.g.t.*, s. 24.

³⁰⁷ Neslihan Karamızrak, “Ses ve Müziğin Organları İyileştirici Etkisi”, *Koşuyolu Kalp Dergisi*. C. XVII, S. 1, 2014, s.55.

³⁰⁸ Aşkın Hatunoğlu, “Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, Eylül 2014, s. 259. ; Enver Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Beyazıt Darüşşifası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 117.

Tablo 3. Edirne II. Bayezid Darüşşifası'nda Bulunan Fıskiyeli Şadırvan³⁰⁹.

Evliya Çelebi 1652 yılında Edirne’de bulunan II. Bayezid Darüşşifasını ziyaret etmiştir. Gözlemleri doğrultusunda “*Orada bir darüşşifa vardır ki dil ile tarif edilmez, kalemler ile yazılmaz*” diyerek II. Bayezid Darüşşifasında uygulanan tedavi tekniklerini övdüğü görülmektedir. Seyehatnamesinde daha detaylı olarak Evliya Çelebi şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu dokuz gök kubbenin içerisinde de sekiz kemer vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi odanın dışında olan ağaçlıklı, gülistan ve sümbülistanlı olan baharistan bağına bakmaktadır. Bir penceresi büyük kubbenin ortasındaki ona on büyük havuzun fıskiye ve şadırvanına bakmaktadır”.

“...Büyük havuzuna dört tarafındaki çeşme musluklarından berrak su çağlayıp sel gibi havuza girince fıskiyelerden tatlı su gökkubenin kemerlerinde son bulur. Bu şekilde güzel yapılarla yapılmış olan darüşşifanın zikri geçen odalarında türlü türlü hastalıklara yakalanmış olan, zengin ve yoksul, yaşlı ve genç bütün odalarda dopdoludur”³¹⁰.

³⁰⁹ <https://www.tarihlisanat.com.tr> (Erişim Tarihi 14.06.2022).

³¹⁰ , *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Kitap 2., s. 608-609.

Doğa sesi insan ruhunu sakinleştirici bedeni yumuşatıcı özelliğe sahiptir. Bu bağlamda su sesi yanında doğa seslerinin de ruh hastalıkları için tedavilerde kullanılmış, beyin dalgaları yavaşlatılmış bu sayede insan bedeninde sakinlik oluşturulmaya çalışılmıştır³¹¹.

2.5. MEŞGULİYET İLE TEDAVİ USULLERİ

Akıl hastalıklarının tedavisinde uygulanan usullerin arasında beynin bir işe odaklanarak hastalıklardan uzaklaştırılması yöntemi de bulunmaktadır. Bu el işeri ve çeşitli sanat dalları ile birlikte hastaya meşguliyet sağlanmaya çalışılmıştır³¹².

Tablo 4. *Edirne II. Bayezid Dariüşşifası Meşguliyet Terapisti*³¹³.

Ebu Bekir Razi meşguliyet ile tedavinin akıl hastalarının tedavisinde mutlaka uygulanması gereken bir yöntem olmasını önermiştir. Bu söylediklerini melankoli hastalığı taşıyan hastaların balık tutmak, avcılık yapmak gibi hem eğlenerek hem de mutluluk uyandıracak işler ile uğraşmaları gerektiğiyle ilgili örnekleme yapmıştır. Bunların yanında çeşitli oyunların oynandığı, sevdikleri insanlar ile zaman geçirmeleri ve müzik gibi sanatla uğraşmalarının tedavileri açısından önemli bir rol alacağını eklemiştir³¹⁴.

2.6. MANEVİ TEDAVİ: TEKKE VE OCAK TEDAVİ USULLERİ

Tekke kelimesine bakıldığında dinsel ibadetlerin yapıldığı ve zikir çekilen yer, dergah anlamına gelmektedir. Aynı zamanda evsizlerin ücretsiz barındıkları yer anlamına da

³¹¹ Sancak, *a.g.t.*, s. 25.

³¹² Hatunoğlu, *a.g.m.*, s. 261.

³¹³ <https://imagizer.imageshack.us.com.tr> (Erişim Tarihi 14.06.2022).

³¹⁴ Haşmet Altınölçek, *Müzikle Tedavi, Müzikle İletişimin Terapide Kullanımı*, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2016, s. 55.

gelmektedir. Tekkeler Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu kurumların birçok alanda hizmet verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tekkelerin Türk-İslam döneminde hizmet vermiş olduğu alanlara bakıldığında, dini, sosyal, sanat, sağlık ve halkın birçok ihtiyacına karşılık verecek etkinlikleri bir arada barındıran merkezi bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Tekkelerin dini boyuttaki görevi kişinin öz varlığını yani nefsini terbiye etmesi ile ruhsal olarak kendini besleyerek, ruhi yapısını güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Nefs demek kendini terbiye etmek ve manevi değeri yukarı çekme metottur. Bu metodun uygulanma şekli ise insan egosuyla yüz yüze gelerek onu zayıflatarak gerçekleştirebilmektedir. Egonun zayıflatılmasını sağlamak amacıyla şeyh tarafından kişiye bazı görevler verilir. Bu ödevlerin zorluk boyutu giderek arttırılarak devam ettirilmektedir. Bunun sonucunda da kişinin savunma mekanizmasının giderek zayıflaması beklenmektedir. Bu ödevler mekanizmanın tamamen zayıflamasına kadar devam ettirilmektedir. Bu metodun amaç edindiği merkezi sonuca bakıldığında değişim değil dönüşümün olması hedeflenmektedir. İnsan nefsinin yedi nefis mertebesinde olduğu ve insanın en alt mertebeden en üst mertebeye ulaşabilmesi için hayatın ona bir fırsat olarak sunulmuş olduğu tassavvuf geleneğince kabul edilmektedir. Bu tekkelerde üstatlar yetiştirilmektedir. Aynı zamanda tekkeler sanat anlamında da kendini göstermektedir. Müzik ve şiir alanlarında eserlerin meydana getirilmiş olduğu görülmektedir³¹⁵.

Tekkelerin bir diğer özelliği ise insanlar arası ayırım yapmadan, dil, din ırk ayırımı yapmadan herkesi bünyesinde toplama özelliğinin olmasıdır. Halkı bir çatı altında toparlayarak, birlik ve beraberliği oluşturmak için toplantılar, sohbetler, davetler yapıldığı bilinmektedir³¹⁶.

Tekkeler birçok önemli görevi, hizmeti üstlenmiştir. Anadolu'nun birçok yerinde kurulup bu hizmetleri sürdürmüşlerdir. Kurulan bu merkezlerin aynı zamanda akıl ve sinir hastalıklarının tedavisi için önemli yerler olduğu bilinmektedir³¹⁷.

Tekke merkezleri bağlamında konuya bakıldığında “*Selçuklu ve Osmanlı döneminde psikolojik tedavi uygulamalarında “tekke ve ocaklar” adeta o dönemin danışmanlık merkezleri*” şeklinde dile getirmiş şeyhlerin ise merkezlerde “*gönüllere hitap eden*

³¹⁵ Sancak, a.gt., s. 26.

³¹⁶ Sancak, a.g.t.,s. 26.

³¹⁷ Sarı - Akgün, a.g.m., s.12.

sohbetlerle; kişinin kendisi üzerinde odaklanarak düşünmesi ve tefekkür etmesi yoluyla, bir nevi kişisel terapi ya da grup terapi” işlemlerinin uygulandığını söylemektedir³¹⁸.

Akıl hastalıklarının tedavisi için bu kurumlarda farklı usuller uygulanmıştır. Bu uygulamalar arasında diyet, hamam, telkin metodu, gece türbede kişiyi tek başına bırakılarak şok tedavisi, meşguliyetle tedavi gibi yöntemlerin uygulandığı bilinmektedir³¹⁹.

Tekkeler bu bağlamda incelendiğinde bu tedavi usullerini uygulayan en öne çıkmış tekkelerin isimleri şunlardır: Afyon’da bulunan Karacaahmet Tekkesi, Burdur civarında Melek Dede Türbesi, Erzurum’da Deli Baba Tekkesi ve Isparta’da Pir Efendi Sultan Tekkesi’dir. Tekke tedavi usulleri arasında şeyh tarafından hastaya şifa verecek ayetlerin Kur’an-ı Kerimden okunması da yer almaktadır. Bu tedavinin adı rukye tedavisi olarak adlandırılmaktadır. Hastalığın sebebinin musallatlı cin yani metafizik varlıkların sebep olduğuna dayandırıldığında rukye tedavisi tekke tedavisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Usuller incelendiğinde her tekkenin kendine özgü tedavi uygulandığı bilinmektedir. Ancak genel olarak tedavilerin bu şekilde uygulanmış olduğu bilinmektedir³²⁰.

Karaca Ahmet köy muhtarlığı tarafından 1967 yılında Ankara Üniversitesinden Prof. Dr. Rasim Adasal ve kendisi gibi profesör kadrosundan oluşan bir ekip davet edilmiştir. Bu davetin sebebi Karacaahmet Tekkesini ziyaret ederek yaşananların doğruluk payını ortaya koymak adına tekkede akıl hastalarına uygulanan tedavi usullerini incelemektir. Adasal bu tedavi usullerinin içinde en çok şok etkisi yaratan tedavi usulü üzerinde durmaktadır. Ruh hastası kimseyi şok tedavisi altında direğe bağlayarak bir gece boyunca türbede yalnız bırakmışlardır. Bu şok etkisi ile hastanın kendisini öz değerleri ile yalnız başına bırakarak düşünmeye teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu olay gazetelere yansımıştır. 26 Haziran 1967 tarihine ait olan Hürriyet gazetesine bu olayın yansıması “türbenin akıl hastalarına şifa verdiğini doktorlar da kabul etti” şeklinde manşetlere düşmüştür. Adasal ve ekibi bu olayın incelemelerini şu şekilde dile getirmiştir³²¹:

“Bu tedavinin esası bu gün yaptığımız elektro şokda olduğu gibi direkt yani biyolojik şok değildir. Bu daha ziyade ruh hastasında olan inancı bulunan bir insanın gece tecrit halinde nefsi ile karşı karşıya gelmesi, nefsi ile savaşması, daha doğrusu psiko-analizin öne

³¹⁸ Şule Yüksel Özkaya, “Osmanlı’nın Tıp Anlayışını ve Akıl Hastalarına Yaklaşımını Belirleyen Faktörler İle Bu Anlayışın “Ma-Hazar”da Tezahürü” V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, Isparta 2016, s.313-314.

³¹⁹ İkiz, “Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri” , s. 160-161.

³²⁰ Sancak, a.g.t., s. 27.

³²¹ Sancak, a.g.t., s. 27.

*sürdüğü ruh savunma mekanizmasını uyandırmak suretiyle bir manevi psikiyatrik ruh hastaları (sara ve bunama dışında), manevi inançları kuvvetli bazı ailelerin daha çok günlük olaylara bağlı, reaktif ruhi bozuklukları olan hastaları mani ve melankoli gibi efektif ve manevi kamçılamlar ve çöküntüleri olanlardır*³²².”

Şok etkisi ile tedavi edilen hastalıklar Adasal’a göre saralı, bunak ve buna benzer organik kökenli psikiyatrik hastalar olmadıkları için olumlu sonuç alınmaktadır. Bazı tekkelere bakıldığında ruh hastaları için diyet, şok, telkin gibi tedavi usulleri uygulanmıştır. Bu usulleri uygulayan tekkeye örnek olarak Isparta’da şehrinde Senirkent Camiü’l-Atik mahallesinde bulunan Pir Efendi Sultan’ın tekkesi örnek gösterilebilmektedir. Bu tekkede ruh hastalığı nedeniyle saldırgan bir hal sergileyen kimse yeşil bir direğe bağlanmak suretiyle sakinleşmesi beklenilmektedir. Sakinliği sağlanan hastaya daha sonrasında müşil şerbeti içirilerek karşı çıkması ve saldırganlığı iyice azaltılmıştır. Manevi telkin uygulaması bu noktada kendini göstermektedir. Sakinliği sağlanan hastaya Pir Efendi Sultan tarafından Kur’an-ı Kerim’den ayetler okunmuştur. Pir Sultan hayatta olduğu sürece tekke bu telkin tedavisini uygulanmıştır. Ancak Pir Sultan vefat ettikten sonra bu tekke yanmıştır. Daha sonrasında ise tekkenin yerine Pir Sultan’ın oğlu tarafından üç odalı darüşşifa inşa edilmiştir³²³.

İbn-İ Sina nefis boyutunu farklı incelemektedir. Üremeyi, büyümeyi ve beslenmeyi sağlayan güç olan nebati nefis ile hayvani nefis boyutlarının insanın bu yönleriyle fiziğe dayandığını dile getirmektedir. İnsani nefsin ise bir boyutuyla metafizik boyut özelliğini taşımakta olduğunu bildirmektedir. İnsanın sadece incelenip ölçülebilir yönleriyle ele alınmaması gerektiğini dile getirmektedir. Nefs-i Natika adı verilen düşünce ve idrak boyutundan dolayı insan, kavrayışa, metafizik bir donanıma ve varlığını anlamlandırma ihtiyacına sahiptir³²⁴.

Türk-İslam döneminde Tekkeler, şimdiki adı ile "Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma" uygulamasının yürütüldüğü merkez olmuştur³²⁵.

2.7. MUSİKİ TEDAVİSİNİN UYGULANIŞI

İnsan duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarmakta çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. En etkili yöntemlerden biri de müziktir. Bir duyguyu tasarıya, dışa

³²² Sancak, a.g.t., s. 27-28.

³²³ Nuri Katircioğlu, *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara 1958, s.105.

³²⁴ Türk Tarih Kurumu, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Ustadı İbn-i Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, 2. Baskı, Ankara 2009, s.186.

³²⁵ Sancak, a.g.t., s. 28.

yansıtmanın aktarma yöntemi olan uygulamalara verilen isim sanattır. Müzik de sanat içinde yerini almaktadır. Aynı zamanda Türk-İslam Medeniyetinde bilim olarak incelenmektedir³²⁶.

Müziğin insan üzerinde ya da toplum üzerinde birçok etkisi mevcuttur. Müziğin var olma amacını bu bağlamda sanat ve ilim açısından sınırlandırmamak gerekmektedir. Müzik birçok düşüncenin dışa aktarımında özel bir dil olarak kabul edilir. Hem ilim, hem sanat, hem felsefi, hem de dini bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır³²⁷.

Müziği insanlar tarihten günümüze sadece eğlence amacıyla kullanmamıştır. Müziğin fayda sağladığı birçok alan mevcuttur. Büyüsel, dinsel birçok amaçla kullanıldığı görülmektedir. Ancak müziğin fayda sağladığı en önemli alanlardan biri sağlık alanı olmuştur³²⁸.

Birçok tedavi usullerinin yanında müzikle tedavi de hastalar üzerinde uygulanmıştır. Müzikle tedavi usulünün insan bedeninin ve psikolojisinin müziğe karşı olumlu tepkiler vermesi esasına dayanır. Bu tepkilerin olumlu olduğunun farkına ilk çağlarda varılmıştır. Ancak teknolojinin gelişmesi ile üzerinde çalışmalar yapılmış ve somut verilere ulaşılmıştır³²⁹.

Hastalıkların meydana geliş düşüncesi medeniyetlerce değişiklik göstermektedir. Yunan medeniyetine bakıldığında Antik Çağlarda hastalıkların tanrılar tarafından cezalandırmak için meydana geldiği düşüncesi mevcuttur. Hastalığı ortadan kaldırmanın çözümünü ise tanrıyı sakinleştirmek ve onun memnun olmasıyla hastalığın ortadan kalkacağı düşüncesi mevcuttur. Bunun yanında eski Yunanlılar, tanrıların kendilerine hitap etmek için iletişim aracı olarak müziğin ve çalgıların kendilerine hediye edilmiş olduğuna inanmaktalardır³³⁰.

Müzikle tedavinin ilk örnekleri Pisagor tarafından ortaya konulmuştur. Müzikle tedavide mutsuzluk ve çabuk öfkelenmenin önüne geçmek, melodiler sayesinde insanın içinde

³²⁶ Fahrettin Coşguner - İdris Çakıroğlu, “Fahreddin er-Râzi’nin Müzik Risalesi” *Curr Res Soc Sci*, C. II, S. 1, 2016, s.11.

³²⁷ M. Sadık Yiğitbaş, *Musiki İle Tedavi*, Yelken Matbaası, İstanbul 1972, s.6.

³²⁸ Haluk Yücel, “Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Yöntemlerinin Uygulandığı Şifahaneler: Amasya Darüşşifası”, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C. VIII, S. 29, s.53.

³²⁹ Sancak, *a.g.t.*, s. 29.

³³⁰ Altınölçek, *a.g.e.*, s. 28-30.

bulunduğu kötü ruh halinden uzaklaştırılması amaçlanmıştır. Pisagor “müzik teorilerinin ve müzikle hastalık tedavisinin ilk ilmi kurucularındandır”³³¹.

Ruh hastalığı tedavi usullerinin uygulanması sonucu olumlu geri dönüş alınmadığında Hipokrat müzikle tedavi usulünün uygulanması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun örneğini de yine Hipokrat’ta görmek mümkündür. Çeşitli hastalıkların tedavisinde hastalarına ilahiler söyleyerek tapınağa götürüldüğü dile getirilmektedir. Aynı zamanda Platon müziğin ruhu okşayan bir yapısının olduğu, bu yüzden insanı rahatlatarak hoşgörü verdiğini dile getirmektedir³³².

Eski Mısır medeniyetinin tıp alanında içinde bulundukları şartlara rağmen çok ilerlemiş oldukları bilinmektedir. Papirüslerden elde edilmiş bilgilere bakarak anlaşılmaktadır ki müzik daha hastalıkların tedavisi için kullanılmadan önce doğum sırasında hamile kadınlara güç alabilmesi için dinletilmektedir³³³.

Ruh hastaları için Romalı hekim olan Asclepiades müzikle tedavi usulünü uygulamıştır. Müzikle tedavinin uyguladığı yerlerden biri de Bergama’daki Aesculape Mabedidir³³⁴.

Müzik birçok medeniyette önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda eski Çin kültüründe de müzik önemli rol üstlenmiştir. Eski Çin medeniyetinde müziğin insanların hayatına ışık tutma niteliğini barındırdığı, eğitsel yapısının olduğu düşünülmüş yine bu yapının yanında da manevi duyguları insana aşlamak için önemli bir unsur olduğuna inanılmıştır³³⁵.

Müziğin insan vücudu üzerinde önemli etkilerinin olduğunu büyük Çin filozofu Konfüçyüsden gözlemleri sonucu ortaya koymuştur. Bu bağlamda müziğin insanlar arasındaki iletişimi düzenleyip kuvvetlendirdiğini, kan akışının yavaşlaması nedeniyle insan üzerinde sakinlik oluştuğunu, gözlerden kulaklara kadar, bedeninin yanında insan ruhu için müziğin önemli bir unsur olduğunu dile getirmiştir³³⁶.

³³¹ Yücel, a.g.m., ; Arslan Terzioğlu, *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden, Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, Hipokrat Yayınları, İstanbul 1992, s. 23.

³³² Z. Işıl Birkan, “Müzikle Tedavi, Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları”, *Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, Ankara 2014, s. 37.

³³³ Çoban, a.g.e., s.38.

³³⁴ Çoban, a.g.e., s.37.

³³⁵ Suat Karahan, *Tarihsel Süreç İçerisinde Türklerde Müzikle Terapi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 9.

³³⁶ Birkan, a.g.m., s. 38.

İnsanın içinde bulunduğu olumsuz ruh hali sinir sisteminin bozulması nedeni ile strese neden olabilmektedir. Bu ruhsal bozukluklara bazı tedavilerin cevap vermediği durumlarda müzikal tedavi uygulanmıştır.

Müziğin tedavide uygulandığının Türk tarihindeki izleri 600 yıllık uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Orta Asya’da Türkler’e Şamanizm inancına sahip oldukları bilinmektedir. Hastalıkların tedavisinde müziği önemli bir etken olarak gören Orta Asya Türkleri, müzikle tedavi usulünü uzun yıllar kullanmışlardır. Dini boyutlarında da müzik önemli bir yere sahiptir. Şaman geleneğine bakıldığında melodi, ritim ve dansın ayinler için vazgeçilmez unsurlar olduğu görülmektedir. Şamanların ayinleri şu şekilde gerçekleşmekteydi: ortada bir ateş yakılmaktaydı. Bu ateşin etrafında davul çalar, melodiye dans ile eşlik edilir ve belirlenmiş olan kutsal sözler tekrarlanarak dönme işlemi tekrarlanırdı. Bu ayinlerin amacı belirledikleri ritüelleri gerçekleştirerek atalarının ruhları ile iletişime geçerek, atalarının desteği ile hastalığa neden olan kötü ruhların uzaklaşmasını sağlamaktı. Bu ritüelin tedavi olarak cevap verebilmesinin en önemli noktası ayin sırasında kullanılan müzik aletiydi. Mevcut törenlerde kullanılmış olan davul, saz, kopuz gibi enstrümanlara Orta Asya Türkleri mukaddes bir anlam yüklemişlerdir. Kullanılan enstrümanlardan çıkan sesler sayesinde, ata ruhları ile iletişime geçilerek onların vereceği yardım ile kötü ruhları uzaklaştırılabileceklerini düşünmüşlerdir. Dini törenlerde çalınacak müziğin de önemi bir yeri mevcuttur. Bu müzik hareketli bir şekilde çalınmaktadır. Büyülü şarkı ve danslarla müziğe refakat etmişlerdir. Enstrüman, müzik, dans şamanlar ve dinleyiciler üzerinde büyüleyici bir etki yaratmaktaydı³³⁷.

Şamanlar tarafından kötü ruhu denetim altında tutabilmek için müzik önemli bir unsur olmuştur. Kötü ruhun tavırları doğrultusunda şamanın isteği üzerinde müziğin ritmi ve ezgisi değiştirilmiştir. Bu şekilde müziğin ritmi, melodisinden güç alınmaya çalışarak kötü ruha gözdağı verilmeye çalışılmış ve gitmesi için de ikna edilme çabası sarf edilmiştir³³⁸.

Bir medeniyetin ya da topluluğun sanatta ilerleyebilmesi içinde bulundukları yaşam koşullarına önemli ölçüde bağlıdır. Araplar İslamiyet’i kabul etmeden önce hayvancılıkla uğraşmış, koyun ve deve sürülerini besleyerek hayatlarını devam ettirmişlerdi. Bu yüzden sanatla ilerlemeleri şiir dalında olmuştur. Şiirin müziğe yakınlığı sebebiyle, bu toplumda müziğin de doğması mümkün olmuştur. Terennüm Araplarda iki türlü kendini göstermiştir. Bunlardan biri “gına, şarkı” şeklinde dile getirilen şiirin müzik ile söylenmesidir. İkincisi ise,

³³⁷ Sancak, *a.g.t.*, s. 31.

³³⁸ Altınölçek, *a.g.e.*, s. 25.

“tagbir” denilen nesir halindeki sözlerin terennümüdür. Bu nedenle de dini musikinın ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. İslamiyet’in kabulünün ilk zamanlarında müziğe karşı bir tavır gelişmiştir. Bunun nedeni şarkı söylemenin ve müziğin dinden uzaklaşmasına neden olduğuna insanı zevk ve sefaya yönlendirmesidir. Aynı zamanda cinsel isteklerin müzik ile uyarıldığı düşüncesi de mevcuttur. Hz. Muhammed bu algının kalkmasında önemli bir etken olmuştur. Kuran’ı Kerim’i güzel okuyanlara karşı övgüler ile bahsetmesi insanların yavaş yavaş müziğe olan bakış açısını değiştirmiştir³³⁹.

Türk-İslam medeniyetinin müziği tedavide kullanmaları 9. yy.’dan başlayarak hastanelerde müzik ile tedavi uygulanıştır. Müzik ile tedavi usullerinde ilerlemeleri ise 18. yy’a kadar sürmüştür³⁴⁰.

9. asrın sonlarına doğru Şam ve Mısır çevresinde ilk bimaristanı açmış olan ilk Müslüman Türk devletlerinden Tolunoğulları bu bimaristanda müzikle tedavi usulleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Anadolu’da ise müzikle tedavinin uygulandığı ilk hastane Kayseri Gevher Nesibe Hatun Şifahanesidir. Türklerin müzik ile tedavi konusunda Arapları örnek aldıkları bilinmektedir. Arapların müziğin hastalar üzerindeki etkisinin incelenmesi ile akıl hastaları için kişinin hastalığına uygun tedaviye cevap verecek şekilde müzikler dinletilmiştir. Arapların bu uygulaması Türklerin de bu yöntemi inceleyip müziğin tedavi üzerindeki etkisini gözlemlemesi sonucu şifahanelerde tedavi usullerinin arasında yer vermesinin önünü açmıştır³⁴¹. Her ne kadar müzikle tedavi Türklerin bir ürünü olmasa da Türk hekimleri tarafından müzikle tedavi yönteminde büyük gelişme sağlanmıştır³⁴².

Türk İslam hekimleri psikolojik hastalıkların tedavisinde, ilaç, su sesi gibi tedavi usullerinin yanında kulağa hitap eden musikinın de dinlenmesi gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Tedavi etmek amacıyla darüşşifalarda hastalara haftanın üç günü belirli makamlar doğrultusunda müzikal şölen gerçekleştirildiği bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde musiki çoğu yerde büyük ilgi görmüştür. Bu yerler sadece darüşşifalardan ibaret olmamış saray çevresinde, tekkelerde, Enderun Mekteplerinde de bu ilgi devam etmiştir³⁴³.

³³⁹ Şahin Ak, *Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, Ankara 2013, s. 97-98.

³⁴⁰ Pınar Somakçı, “Türkler’de Müzik Tedavi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 15, 2003, s. 138.

³⁴¹ Osman Şevki, *Beşbüyük Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, İstanbul 1925, s.138.

³⁴² Şevki, *a.g.e.*, s. 136.

³⁴³ Somakçı, *a.g.m.*, s. 134.

Musiki için tekkeler önemli bir yer olmuştur. Bunun nedeni tekkelerde müziğin geliştirilmesidir. Yine bunun yanında birçok musiki üstadı tekkeler tarafından eğitilip yetiştirilmiştir³⁴⁴.

Müzikle tedavinin en önemli unsuru haline gelen makamlar için Farabi detaylı bir inceleme yapmıştır. Farabi'ye ait olan "Musiki-ul-kebir" adlı kaynağa baktığımızda, müziğin fizik ve astronomi ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Türk müziği makamlarının ruha olan etkileri Farabi'ye göre şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Rast makamı: İnsana sefa(neşe-huzur)
2. Rehavi makamı: İnsana beka(sonsuzluk fikri)
3. Kuçek makamı: İnsana hüzn ve elem verir
4. Büzürk makamı: İnsana hayf(korku) verir
5. İsfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti, güven hissi
6. Neva makamı: İnsana lezzet ve ferahlık
7. Uşşak makamı: İnsana gülme hissi
8. Zirgüle makamı: İnsana uyku
9. Saba makamı: İnsana cesaret, kuvvet
10. Buselik makamı: İnsana kuvvet
11. Hüseyni makamı: İnsana sükunet, rahatlık
12. Hicaz makamı: İnsana tevazu(alçakgönüllülük) hislerinin vermiş olduğunu dile getirmiştir.

Farabi Türk müziği makamlarının zamana göre psikolojik etkilerini de şu şekilde göstermiştir:

1. Rehavi makamı: yalancı sabah vaktinde etkili
2. Hüseyni makamı: sabahleyin etkili
3. Rast makamı: güneş iki mızrak boyu etkili
4. Buselik makamı: kuşluk vaktinde etkili
5. Zirgüle makamı: öğleye doğru etkili
6. Uşşak makamı: öğle vakti etkili
7. Hicaz makamı: ikindi vakti etkili
8. Irak makamı: akşam üstü etkili
9. İsfahan makamı: gün batarken etkili
10. Neva makamı: akşam vakti etkili
11. Büzürk makamı: yatsıdan sonra etkili
12. Zirefkend makamı: uyku zamanı etkilidir³⁴⁵.

Makamların hangi hastalığa iyi geldiğine dair bilgiler ise şu şekildedir:

1. Rast makamı: Havale ve felç illetine devadır.
2. Irak makamı: Akıl hastalığı ve hafakana faydalıdır.
3. İsfahan makamı: Zihni açar, zekayı arttırır, anıları tazeler.
4. Zirefgent makamı: Sırt ve eklem ağrılarına faydalıdır.
5. Rehavi makamı: Baş ağrısına devadır
6. Büzürk makamı: Ateşli hastalıklara iyi gelir, zihni temiler
7. Neva makamı: Gönül okşayıcıdır, kötü düşünceleri uzaklaştırır.
8. Zengule makamı: Kalp hastalıklarının devasıdır.
9. Hicaz makamı: İdrar yollarına iyi gelir, cinsel yönden uyarıcı etkisi vardır.

³⁴⁴ Sancak, a.g.t., s. 32.

³⁴⁵ Yiğitbaş, a.g.e., s. 34.

10. Uşşak makamı: Kalp, karaciğer, sıtma ve mide hastalıklarının ilacıdır.

11. Hüseyinî makamı: Ferahlık verir, çocukların kalp ve ruhlarının iltihabını söndürür³⁴⁶.

İslam filozoflarından İbn-i Sina, Farabi'nin eserlerinden çok yararlandığını dile getirmiştir. Tıp mesleğinde uygulamış olduğu tedavilerinde yer verdiği musikiyi de Farabi'den öğrendiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda İbn-i Sina şöyle demiştir: “*Tedavinin en iyi yollarından, en etkililerinden biri hastanın aklî ve ruhî güçlerini artırmak, ona hastalıkla daha iyi mücadele etmek için cesaret vermek, hastanın çevresi sevimli, hoş gider hale getirmek ona en iyi musikiyi dinletmek ve onu sevdiği insanlarla bir araya getirmektir.*”

İbn-i Sina insan varlığı ve doğası için sesin önemli bir yere sahip olduğunu dile getirmiştir. Ses tonunun değişikliği insan üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır. Bu ses değişimleri ruh halini belirlemektedir. Müziğin insan ruhunun bu denli etkilemesinin bestelerden dolayı kulağa hoş gelmesinden ziyade, o bestelerden telkinler çıkartan idrak yeteneğinin kendisidir. Bu yüzden bestelerin ahenkli oluşu insan ruhunu okşayıp, etkilemektedir³⁴⁷.

Bir çıkarımda bulunulması gerekirse ruh hastalıklarının tedavisinde beş duyu organının katkısı ile birçok tedavi usulleri uygulanılmıştır. Bunlardan biri müzik ile tedavi usulü olmuştur. Bu usul Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde hekimler tarafından uygulanılmış geliştirilmiş ve 18. yüzyıla kadar sürdürülmüştür³⁴⁸.

Müzik ile tedavi usullerinin ruhsal sorunlarda önemli katkılarının olduğu Türk-İslam hekimleri tarafından dile getirilmiştir. Hastaya hangi makamın iyi geleceğinin belirlenmesinin yanında bu makamların hangi zaman diliminde dinletilmesinin uygun olacağının belirlenmesi de önemliydi. Bu unsurları belirlemek kişi müzikle tedaviyi uygulayan hekimin en önemli görevi olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı Devleti hekimleri tarafından hastaların gözlemlendikten sonra mizacına ve hastalığa konulan teşhise uygun zaman dilimine göre uygun makamlar dinletilmiştir. Hatta müziğin melodisini ve dinletilecek zaman aralığını etkileyen unsurlar arasında gezegenlerin hareketleri, astrolojik durumların hepsi müzikle tedavi etkisinin artırması için göz önünde tutulmuştur³⁴⁹.

³⁴⁶ 81 İlde Kültür ve Şehir Edirne, Ed. Metin Eriş, T.C. Edirne Valiliği, İstanbul, 2014, s. 171.

³⁴⁷ Bekir Grebene, *Müzikle Tedavi*, Sanem Matbaa, Ankara 1978, s:26.

³⁴⁸ Arslan Terzioğlu, *Türk-İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa'ya Tesirleri*, Bifaskop Yayınevi, İstanbul 1972, s.24-26.

³⁴⁹ Somakçı, a.g.m., s. 138.

Makam ve fasılların çeşitli uluslar üzerindeki etkileri olduğunu kabul eden eski Türk hekimlerine göre:

1. Hüseyni makamı Araplara
2. Irak makamı Acemlere
3. Uşşak makamı Türklere

4. Buselik makamı genel olarak Rumlara dinletildiği bilinmektedir. İnsanların üzerindeki makamların etkisi duygu anlamında tesirleri şu şekilde belirtilmektedir:

1. Irak makamı insana tat ve çeşni
2. Zirgüle makamı uyku
3. Rehavi makamı ağlama
4. Hüseyni makamı güzellik
5. Hicaz makamı alçak gönüllülük
6. Neva makamı yiğitlik
7. Uşşak makamı gülme hisleri verir³⁵⁰.

“Tadil-i Emzice” adlı eserde musikinın bütün hastalıklar, ağrılar ve psikolojik hastalıklar için belli makamların iyi geldiği belirtilmiştir. Bu durum ilim ve fen bilimiyle uğraşan bilim adamlarının desteğini de almıştır³⁵¹.

Evliya Çelebi, Edirne’deki II. Bayezid Darüşşifası’nı ziyareti sırasında, orada gözlemlediği musiki ile tedavi uygulamalarını şöyle dile getirmektedir:

“Müziğin insan ruhu üzerindeki olumlu etkisi konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip darüşşifanın hekimbaşısı, hastalarına önce çeşitli müzik makamları dinletiyor, kalp atışlarının hızlanıp ya da yavaşladığına bakıyor, yararlandıkları uygun melodiye belirliyor, şikayetleri ve benzer hastalıkları bir araya getiriyor, darüşşifanın müzik ekibine haftanın belirli günlerine konserler tertipleliyordu”³⁵².

Evliya Çelebi’nin aktarmış olduğu incelemelere bakarak anlaşılmaktadır ki müzikle tedavinin uygulanabilmesi için hastanın nabızı ölçülerek uygun melodi belirlenmektedir. Hastaya müzik dinletilirken nabza göre müzik türünün değiştirildiğine değinilmiştir. Ayrıca İbn-i Sina nabız ile müziğin benzer bir ölçüye sahip olduklarını dile getirmiştir. Ancak Gevrekzade Hasan Efendi’ye göre ise nabzın nizamsız atışı bedendeki ritmin düzensiz olduğundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda musiki ile tedavi esnasında hekim tarafından hastanın nabız atışını denetlenerek, hastanın nabzını düzenleyen ve iyi gelen uygun musiki makamı bulunmaya çalışılmalıdır³⁵³.

³⁵⁰ Ak, a.g.e., s. 129.

³⁵¹ Somakçı, a.g.m., s. 138.

³⁵² *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam -Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Kitap 2., S.609.; Emre Sarı, *Müzik Ruhun Gıdasıdır*, Net Medya Yayıncılık, 1 Basım, Antalya 2016, s. 94.

³⁵³ Ahmet Hakkı Turabi, *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s.100.

Musikinin vücut üzerinde bıraktığı etkilerin anlaşılabilmesi için bir takım araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda müziğin en önemli tesirinin sinirleri uyarması ve bir takım hastalıkların öldürmüş olduğu sinir uçlarının tekrardan canlandırılmasıdır.

Avrupa’da bazı bilim insanları 19. yy’da nabız ile müzikal ritim arasındaki etkileşim üzerinde incelemeler yapmışlardır. Bunun sonucunda ulaşılan bilgiler neticesinde müziğin insan vücudunda önemli etkilerinin olduğu kanısına varmışlardır. Müziğin vücut üzerinde etkileri arasında solunum, kan basıncı ve sindirim sistemini etkileyen unsurlarının olduğu gözlemler sonucu anlaşılmıştır³⁵⁴.

Araştırmalar doğrultusunda müziğin ruh sağlığı tedavisi üzerinde önemli etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müzikle tedavinin doğru uygulanmasının daha çok önem arz ettiğinin de altı çizilmiştir. Doğru uygulanabilmesi için dinletilen müziğin vücuttaki etkilerinin gözlemlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bedenin müziğinin çözümü ise başta kalp, dolaşım ve nabız ritminin doğru analizinin yapılması ile mümkün olduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda “*İnsan ve Evren Arasındaki Köprü; Müzik*” adlı kaynakta “*hekimler ritim konusunda duyarlı olmalı kalp atışı ve nabız ritminden yola çıkarak en doğru tedaviyi uygulamalıdır*” şeklinde bir öneri bulunmaktadır³⁵⁵.

Hastalıkların tedavisinde 9. yy. dan beri musiki ile tedavi, tedaviler arasında yerini almaktadır. Bu durum Selçuklu ve Osmanlı tıbbının, tıp ve psikoloji alanında başarısını gözler önüne sermektedir³⁵⁶.

³⁵⁴ Altınölçek, a.g.e., s. 51.

³⁵⁵ Sancak, a.g.t., s. 38.

³⁵⁶ Sancak, a.g.t., s. 38.

SONUÇ

Yeryüzünde yaşayan en gelişmiş canlı insandır. İnsan anatomisi belirli bir düzen içerisinde çalışır. Bu işleyişin düzenli gitmemesi sonucunda bedensel veya ruhu etkileyebilecek aksaklıklar meydana gelmektedir. Bunun sonucunda da hastalıklar kendini göstermektedir. Tarih boyunca insanlar arasında çeşitli hastalıklar kendini göstermiş ve bu hastalıklara yönelik olarak çeşitli tedavi usulleri uygulanmıştır. İnsanlar arasında geçmişten günümüze vücut hastalıklarının yanı sıra ruh hastalıklarının da mevcut olduğu bilinmektedir.

İnsanlar psikolojiyi daha anlamlandıramadığı zamanlarda, sıra dışı davranan ve ruhsal hastalık çekenler dışlanarak ötekileştirilmiştir. Avrupa’da Rönesans hareketlerinin bittiği dönemlerde aklında noksanlık olan kişilere karşı tedavi etme amacıyla zulüm olarak nitelendirilecek işkenceler yapılmıştır. Psikolojik sorunlar yaşayan hastanın içine şeytan kaçtığı düşünüldüğü için yakılmış veya ormana götürülerek vahşi hayvanlara yem edilmiştir.

İslam toplumlarında ise psikolojik rahatsızlığı olan kimselere şefkatle yaklaşmış, usule uygun tedavilerle hastalığa şifa bulunulmaya çalışılmıştır. Bu geleneği Selçuklu ve Osmanlı Devleti de sürdürmüştür. 17. ve 18. yüzyılda ruh sağlığı anlamında incelendiğinde çeşitli hastalıkların var olduğu görülmüştür. Osmanlı toplumunda ruh hastalıklarına “*kafa hastalığı*” da denmiştir. Bu hastalık zamanın şartlarından dolayı meydana gelebildiği gibi vücudun dengesini sağlayan dört sıvının bozulması ile de ortaya çıkabilmiştir.

Araştırmamızda üzerinde durulan hastalıklardan birisi “*cinnet*” hastalığıdır. Bu hastalık esnasında hasta yaptığı davranışların farkına varamaz ve sert mizaca bürünür. Cinnet getiren kişi kendisine zarar verebildiği gibi karşısındaki kişiye de zarar verebilmektedir. Bir diğer hastalık “*kara sevdâ*”dır. Kara sevdâ; kavuşamama düşüncesiyle birine karşı takıntıya dönüşecek şekilde çok fazla duygu birikimiyle ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Kara sevdâya düşen kişi yemeden, içmeden kesilerek umutsuzluğa düşmektedir. Bunun yanında tezde bahsedilmiş olan delilik, mecnun, umutsuzluk gibi hastalıklar da bir psikolojik rahatsızlıktır. Bu hastalığa sahip olan kişiler sıra dışı şekilde davrandıkları için kimi zaman çevrelerini korkutmuşlardır. Bu kimseler Osmanlı Devleti’nde tedavi edilmiş ya da edilmeye çalışılmıştır.

Selçuklu döneminden itibaren var olan darüşşifalarda psikolojik rahatsızlığı olan kimselerin tedavileri yapılmıştır. Ancak normal hastalarla ruhi problemi olan hastaların tedavilerinin ayrı yürütülmesinin daha iyi olacağı anlaşılmıştır. Psikolojik sıkıntısı olan

kimseler bimarhane adı altında kurulan tıp kurumlarında tedavi edilmeye başlanmıştır. Ancak bu sağlık kuruluşlarında yine normal hastaların tedavisi için hizmet verilmiş olduğu da görülmüştür. Bimarhane şifahane anlamında kullanılmaktadır. 17. yy. sonrası tımarhane anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti zamanında hastanelere; bimaristan, bimarhane, darüşşifa ve şifahane gibi isimler verilmiştir. Osmanlı döneminde ilk hastane Yıldırım Bayezid döneminde Bursa'da yapılmıştır. Bimarhaneler vakıflara bağlı kurumlar olup çeşitli şehirlerde mevcuttur. Ruh hastalığının tedavisi için kurulan tıp kurumlarının bulunduğu şehirler Kayseri, Sivas, Amasya, Manisa, Edirne ve İstanbul olduğu yapılan araştırmalar doğrultusunda saptanmıştır. Bimarhanelerin inşa yapısı ve mekanı hasta için önemlilik arz etmesi sebebi ile bu kurumlar uygun yerlerde inşa edilmiştir. Bimarhanelerde doktorlar ve asistanlar tarafından hastalar tedavi edilmeye çalışılmıştır. Deli olarak adlandırılan hasta bimarhaneye geldikten sonra çeşitli tahliller ile hastalığın hangi sınıfa dahil edilmesi ve hangi tedavinin uygulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hastaya uygulanan tedaviler arasında beslenme usulü ile tedavi, mizaca göre tedavi, koku, su sesi, meşguliyet, manevi tedavi ve musiki tedavisi yer almaktadır. Aslında bakıldığında beş duyu organlarına hitap edecek şekilde tedavi usullerinin çeşitlendirilmiş olduğu görülmektedir. Bunlardan farklı olarak müzik ile tedavinin önemli bir yeri vardır. Her topluluk için farklı makam dinletilmiştir. Bu makamların dinletildiği zamanlar belirlenmiş ve her tedavi içinde makamlar arasından sınıflandırma yapılarak uygun olan makam çalınmıştır.

Ruhsal sorunlar yaşayan kişiler arasında yönetilen halkın yanında yöneticilerin de olduğu görülmektedir. Bazı padişahların hal ve hareketleri incelendiğinde geçmişte yaşanan sıkıntılar veya içinde bulundukları problemlerin psikolojilerini önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır. Bunun en önemli örneklerini I. Mustafa, I. İbrahim ve V. Murad'da görmek mümkündür.

Sonuç olarak ruhsal hastalıkların geçmişte olduğu gibi 17. ve 18. yüzyıllarda da insanlar üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Osmanlı Devleti, tedaviye ihtiyaç duyan hastaları, uygun şartlarda tedavi etmek için tıp kurumları açmıştır. Psikolojik rahatsızlık yaşayanların kendi içinde sınıflandırıldığı ve hangi usul ile tedavi edilmesi gerektiği tespit edildikten sonra uygun tedavilerin uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sadece yönetilen halkın değil padişahlardan bazılarının da psikolojik sorunlarının mevcut olduğu görülmüştür. Psikolojinin 19. Yüzyılda bir bilim olarak kabul edilmesi ile birlikte ruhsal rahatsızlıklara daha bilimsel yaklaşılmaya başlandığı ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- 81 İlde Kültür ve Şehir Edirne, Ed. Metin Eriş, T.C. Edirne Valiliği, İstanbul, 2014.
- ADASAL, Rasim. *Ruh Hastalıkları II Psikozyklar*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara, 1949.
- AK, Şahin. *Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, Ankara, 2013.
- AKÇAKAYA, Merve Sultan. *Türk Edebiyatında Deliliğin Sosyolojik Dinamikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2021.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed ve Said ÖZTÜRK. *700. Yılında Bilinmeye Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999.
- AKIN, Haydar. *Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli ve Cinlenme: Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- ALKAN, Mustafa. "Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası (Bîmarhanesi)" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. VII, Ankara, 2014, ss. 19-31.
- ALTINÖLÇEK, Haşmet. *Müzikle Tedavi, Müzikle İletişimin Terapide Kullanımı*, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.
- ARTVİNLİ, Fatih. "Osmanlı Devleti'nde Adli Psikiyatri: Dr. Luigi Mongeri'nin Raporları, Tespitleri ve Bir Vaka Örneği", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 47, Ankara, 2019, ss. 478-494.
- ARTVİNLİ, Fatih. *Klinik Psikoloji: Bilim ve Uygulama; Deliliğin Aynası: Osmanlı'dan Günümüze Ruhsal Bozuklukların Toplumsal ve Tıbbi Sınıflandırması*, Türk Psikologlar Derneği, Ankara 2020.
- ARTVİNLİ, Fatih. *Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927), Delilik, Siyaset ve Toplum*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- ASAN, Ömer. "Katatoni: Klinik Özellikler ve Tedavi" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C. XI, S. 3, 2019, ss. 257-270.
- ATAK, Seyhan. *Selçuklu ve Bizans Dönemlerinde Tababet (Karşılaştırılmalı Bir Çalışma)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos, 2019.
- ATKINSON, Rita L., Richard C. ATKINSON ve Ernest R. HILGARD. *Psikolojiye Giriş 1*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995.
- AYDIN, Erdem. "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *ATOM*, C. XV, S. 15, Ankara, 2014, ses. 185-207.
- AYDIN, Erdem. *Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*, Natürel Kitap Yayıncılık, Ankara, 2002.
- AYTAÇ, Ömer, Muzaffer Çağlar KURTDAS, "Sağlık - Hastalığın Toplumsal Kökenleri Ve Sağlık Sosyolojisi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXV, S.1, Elazığ 2015

- BAKIR, Betül, İbrahim BAŞAĞAOĞLU. “How Medical cal Functions Shaped Architecture in Anatolian Seljuk Darüşşifas (Hospitals) and Especially in the Divriği Turan Malik Darüşşifa”, *JISHIM*, 2006, ss.64-82.
- BAYAR, Muharrem. “Afyonkarahisar’da Yaşamış Büyük Velilerden Karaca Ahmet Sultan”, *II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, 3-4 Mayıs 1991 Afyon, Zafer Matbaası, Afyonkarahisar, 1992.
- BAYAT, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul, 2010.
- BAYAT, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. Üçer Matbaacılık, Ankara, 2003.
- BAYKAN, Mervecan. *Yenişehirli Avnî’nin Mir’ât-ı Cünûn’u Bağlamında Delilik Kavramı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- BELLİ, Burcu. *Insanity In The Reign Of Abdulhamid II (1876-1909)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- BİLGİÇ, Şebnem. “Hemşirelikte Holistik Bir Uygulama: Aromaterapi”. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, C.5, S.3 Tekirdağ, 2017, ss.134-141.
- BİRKAN, Z. Işıl. “Müzikle Tedavi, Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları”, *Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, Ankara, 2014, ss.37-49.
- BOLAK, Orhan. *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.
- BÖREKÇİ, Günhan. “İnkirazın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. XIV S. 26, 2009, ss.45-96.
- CANTAY, Gönül. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 61, Ankara, 1992.
- CEYHAN, Derya ve Tuğba Tasa YİĞİT. “Güncel Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbi Tedavilerin Sağlık Uygulamalarındaki Yeri”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 3, 2016, ss.178-189.
- COŞGUNER, Fahrettin, İdris ÇAKIROĞLI. “Fahreddîn er-Râzî’nin Müzik Risalesi” *Curr Res Soc Sci*, C. II, S. 1, 2016, ss. 10-16.
- ÇELİKÖRS, Sefa. “Tezer Özlü’de Melankoli”, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. Cilt. II, S. 2, 2019, ss. 223-334.
- ÇERMELİ, Mervecan. *Delilik Paradoksu*, İz Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2020.
- ÇOBAN, Adnan. *Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020.
- DAĞISTANLI Mehmet Efendi. *18.yy. Hekimlerinden Dağıstanlı Mehmet Efendi’nin Geleneksel Tıp Yazması*. çev.U Barlas, İstanbul: Tıp Tarihi Araştırmaları Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayını, 2006.
- DEVELİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları 26. Baskı, Ankara, 2010.
- DİLBAZ, Nesrin, Gülten SEBER. “Umutsuzluk Kavramı Depresyon ve İntiharda Önemi”, *Kriz Dergisi*, C.I S. 3, 1993, ss. 134-138.

- DUMAN, Fulya. *Osmanlı'da Tıp Eğitimi ve Mekteb-i Tıbbiye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale, 2015.
- Ebu Zeyd Ahmed El-Belhi, *Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Nail Okuyucu - Zahit Tiryaki, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- Ebu'l Kasım en-Neysaburi, *Akıllı Deliler*, Şule Yayınları, İstanbul, 2010.
- EMECEN, Feridun. “İbrahim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXI, İstanbul, 2000, ss. 274-281.
- EMECEN, Feridun. “Mustafa I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, Ankara 2020, ss. 272-275.
- EMECEN, Feridun. *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- ERHAT, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1996.
- ERTÜRK, Elvan Melek. “Bilimsel Psikolojinin Tarihsel Süreci Üzerine”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 14, Temmuz, 2017, ss. 161-180.
- FOUCAULT, Michel. *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*, çev. Emre Bayoğlu, 6. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2021.
- FOUCAULT, Michel. *Deliliğin Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- GÖKAY, Orhan Şaik. *Atsız Armağanı – II..Sultan Osman'ın Şehadeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1976.
- GREBENE, Bekir. *Müzikle Tedavi*, Sanem Matbaa, Ankara, 1978.
- GÜLER, Aslı. *XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Toplumunda İntiharlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2015.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. “Telkin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul, 2011, ss.404 – 406.
- GÜNAY, Mehmet. *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manisa'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (1650-1675)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya – Kayseri – Antakya – Şam - Urfa – Maraş - Sivas, - Gazze, Sofya – Edirne*, Haz: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C III, Kitap 2, Şefik Matbaası, İstanbul, 2006.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi: İstanbul*, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, C. I, Kitap 1, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- GÜRSU, Orhan. “Melankoli ve İktidar Arasında Bir Şehzade: Şehzade Korkut'un Psikobiyografisi”, *Türk Akademi Araştırma Dergisi*, C. V, S.:2, 2020, ss. 268-288.
- HASANOĞLU, Çiğdem. *1980 Sonrası Türkiye'de Toplumsal Cinnet Olaylar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- HATUNOĞLU, Aşkın. “Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, Eylül 2014, ss. 255-263.

- HOMEROS, *İlyada*, çev. Azra Erhat- A. Kadir, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- <http://ayrintidergi.com.tr>, (Erişim tarihi 07.03.2022)
- <http://hunacademy.com>, (Erişim tarihi 16.02.2022).
- <http://www.sivas.gov.tr>, (Erişim tarihi 20.03.2022).
- <https://gonullupsikolog.com.tr>, (Erişim tarihi 20.03.2022).
- <https://imagizer.imageshack.us.com.tr>, (Erişim Tarihi 14.06.2022).
- <https://kayserisehir.saglik.gov.tr>, (Erişim Tarihi 25.04.2022).
- <https://kulturenvanteri.com>, (Erişim Tarihi 06.03.2022).
- <https://medicinehospital.com.tr>, (Erişim tarihi 08.02.2022).
- <https://www.fikriyat.com>, (Erişim Tarihi 04.03.2022).
- <https://www.kulturportali.gov.tr>, (Erişim Tarihi 04.03.2022).
- <https://www.nedirnedemek.com.tr>, (Erişim tarihi 08.02.2022).
- <https://www.tarihlisanat.com.tr>, (Erişim Tarihi 14.06.2022).
- <https://www.trakyaagezi.com.tr>, (Erişim Tarihi 14.06.2022).
- İKİZ, Tevfika Tunaboğlu. “Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri” *Psikoloji Çalışmaları*, C. XXI, sayı. 0, Kasım 2012, ss.159-168.
- İKİZ, Tevfika Tunaboğlu. “Türkiye’de Psikanalizin Gelişimine Kısa Bir Bakış”. *Sosyoloji Dergisi*, C.III, S. .22, 2011, ss. 495-502.
- İNAN, Afet. “Kayseri’nin 749 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi”, *Belleten*, C. XX, S. 78, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1956, ss. 217-22.
- KANDEMİR, M Yaşar. “Hadis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul, 1997, ss. 27-64.
- KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- KARAHAN, Suat. *Tarihsel Süreç İçerisinde Türklerde Müzikle Terapi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- KARAKUŞ, Ahmet. *Modern Türk Şiirinde Hüzün ve Melâl*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009.
- KARAMIZRAK, Neslihan. “Ses ve Müziğin Organları İyileştirici Etkisi”, *Koşuyolu Kalp Dergisi*. C. XVII, S. 1, 2014, ss. 54-57.
- KARAMUSTAFALIOĞLU, K. Oğuz. *Temel ve Klinik Psikiyatri*, Güneş Tıp Kitapevleri, Ankara, 2018.
- KATIRCIOĞLU, Nuri. *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara, 1958.
- KAYA, Fevzi. “Karacaahmet Camii ve Tekkesi” *Taşpınar Dergisi*, S. 14, Afyonkarahisar, Haziran 2015, ss. 19-22.
- KAYA, Mustafa. “Aristoteles’in Ruh Anlayışı” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2014, ss. 91-98.

- KAYA, Mustafa. "Platon'un Ruh Kuramı" *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XV., Sayı 1, 2013, ss. 171- 182.
- KEMALOĞLU, Muhammet. "XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar", *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. VII, S. 7 ,2014, ss., 289-301.
- KILIÇ, Abdullah. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*, Diasan Basım, İstanbul, 2012.
- KILIÇ, Rüya. "Osmanlı Devleti'nde Deliliğin Tarihi: Toptaşı", *Bilig Dergisi*, S. 67, Güz 2013, ss.91-110.
- KIRKLAROĞLI, Hakan. "Bilim Tarihi Açısından Psikoloji ve Bilimselliği Üzerine Tartışma" *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XV, S. 13, 2018, ss. 194-210.
- KOÇ, Mehmet. "Osmanlı Aile Hukukunda Akıl Hastalığının (Cünûn) Nikâh Ve Talâk Hükümlerine Etkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.CXXX, S. 256, 2022, ss. 149-174.
- KOÇYİĞİT, Filiz Bal. "II. Beyazıt Tıp Fakültesinde Akustiğin Mimari Tasarıma Etkisi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C. XI, S. 2, 2021, ss.698-716.
- KÖKER, Ahmet Hulisi. "Gevher Nesibe Dârüşşifası ve Tıp Medresesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, ss. 39-42.
- Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, Ayet 5.
- KURT, Ali Osman. "İki Kral - İki Hikâye: Kral Saul ve Kral Davut Tarih ve Mitoloji Işığında Bir Okuma", *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 1, 2009, ss.261-287.
- KURTULUŞ, Meriç. "Osmanlı'nın Meczupları ve Mecnunları: Erken Modern Dönemde Hastaneler Ve Deliliğe Bakış", *Milli Folklor Dergisi*, C. XIV, S, 110, 2016, ss. 110-113.
- KUTLU, Mehmet. "Kayseri Çifte Medrese 'de Gevher Nesibe Dârüşşifası'nın Konumu Üzerine Bir Değerlendirme", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXVI, S..2.,İzmir, 2017, ss. 363-377.
- KUTLUER, İlhan. "İlmü'n Nefs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul, 2000, ss. 148-151.
- KÜÇÜK, Cevdet. "V. Murad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXI, Ankara, 2020, ss. 183-185.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf. "Divriği Darüşşifası'nın Osmanlı Döneminde "Medrese-i Kebir" Adıyla Eğitim Kurumu Olarak İşlevini Sürdürdüğüne Dair", *İstem Dergisi*, S. 5, 2005, ss. 97-104.
- LEADER, Darian. *Delilik Nedir?*, çev. Barış Engin Aksoy, Encore Yayını, Nisan 2016.
- Mevlânâ Celaleddin Rumî. *Mektuplar*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999.
- NASUHOĞLU, İlhami. *Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayıncılık, Ankara, 1975.
- ORAL, Timuçin. "Kara Sevda'dan Depresyon'a Hüznün Tarihi", *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, Nisan 2009.

- Osmanlı Sultanları, ATO Yay., Ankara, 2000.
- OSMANOĞLU, Ömer, “Hegel’den Marcuse’ye Yabancılaşma Olgusu”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.0, S. 3, İstanbul, 2016, ss.65-92.
- ÖRSTEN, Seda. *Osmanlı Hukukunda Fetvah*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- ÖZDEMİR, Gazi. “Osmanlı Toplumunda Adli Psikiyatri Bağlamında Cinnet Kaynaklı Saldırıları (1831-1917)”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. X, S.3. 2021, ss. 478- 494.
- ÖZGEN, Ahmet Burhanettin. *Karanlığın Aydınlığı: Melankolinin Tarihsel, Psikanalitik, Sosyolojik ve Felsefi Boyutları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- ÖZKAYA, Şule Yüksel. “Osmanlı’nın Tıp Anlayışını ve Akıl Hastalarına Yaklaşımını Belirleyen Faktörler İle Bu Anlayışın “Ma-Hazar”da Tezahürü” *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, Isparta, 2016, ss. 305-322.
- ÖZTAŞKIN, Bektaş. *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Halkı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.
- ÖZTÜRK, Hülya. *Mekteb-İ Tıbbiye-İ Adliye-İ Şahane Ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2009.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarih II.*, Haz: .Bekir Sıykı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- PETRCE, Leslife P.. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- POLAT, Sibel. “Ses Eğitiminin Temel Öğeleri ve Çeşitli Söyleme Tekniklerine Yönelik Uzman Görüşleri ve Performans Değerlendirme Ölçeği Örneği”, *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi*, C. 3, S. 1, 2017, ss. 1-18.
- SANCAK, Leyla. *Türk-İslam Medeniyetinde Psikolojik Sağaltım Yöntemleri Ve Musiki İle Sağaltımın Günümüz Müzik Terapi Uygulamaları İle Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2019.
- SARI, Ayşe, Sezgin ZABUN. “Bimarhaneler Hakkında Alan Yazın Çalışması” *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, C.VII, S.3, 2021, ss. 585-599.
- SARI, Emre. *Müzik Ruhun Gıdasıdır*, Net Medya Yayıncılık, Antalya, 2016.
- SARI, Nil, Burhan AKGÜN. “Türk Tarihinde Psikiyatriye Bakış”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, S. 62, İstanbul, Mart 2008, ss.1-24.
- SARI, Nil. “Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I*, Ed: Nil Sarı, İstanbul, 1995.
- SARI, Nil. “Osmanlı Darüşşifasında Tedavi”, *Afyon ve İstanbul Uluslararası Türk-İslam Tıp Tarihi ve Etiği Kongreleri (2018- 2019) Bildiri Kitabı*, Konya, 2020, 1-13.

- SARI, Nil. “Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam (Food As Medicine)”, *Türk Mutfağı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi*: 476, Ankara, 2008, s. 137-151.
- SARI, Nil. *Osmanlılarda Tıp Ahlakı*, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara, 2015.
- SARI, Nil. *Tıp Tarihi*, History Of Medicine Studies, İstanbul, 1988.
- SCULL, Andrew. *Uygarlık ve Delilik Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi*, çev. Nurettin Elhuseyni, , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- SEVEN, Rümeyza. “Antikçağ Mitolojisinde Melankoli” *Iğdır Ü.niversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Iğdır, 2018, ss. 31-53.
- SOMAKÇI, Pınar. “Türkler’de Müzik Tedavi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 15, 2003, s.131-140.
- SUMMAKOĞLU, Demet ve Barış ERTUĞRUL. “Şizofreni ve Tedavisi” . *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, C.I, S. 2, Temmuz 2018, ss. 43-61.
- ŞAHİN, Haşim. “Karaca Ahmed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 374-375.
- ŞAHİN, İlhan, Feridun EMECEN, “Amasya” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1991,s. 1-4.
- ŞEKER, Mesut, Mehmet Sıraç ÖZERDEM, “İyi – Kötü Koku Uyarılarının EEG Aktivitesine Etkisinin Welch Metodu İle İncelenmesi”, *DÜMF. Mühendislik Dergisi*, C. VIII, S. 3, Dicle 2017, ss. 547-553.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle)*, Hazırlayan: Reşit Gündoğdu-Niyazi Adıgüzel-Ebul Faruk Önal, *İdeal Kültür Yayıncılık*, 6. Basım, İstanbul, 2018.
- ŞENGÜL, Enver. *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Beyazıt Darüşşifası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.
- ŞENOCAK, Ebru. “Halk Muhayyilesinde İbn-i Sina Ve Hayatı Etrafında Anlatılan Efsaneler”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C.III, S. 7, Elazığ, 2015, ss.175-185.
- ŞEVKİ, Osman, *Beşbüçük Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, İstanbul, 1925.
- ŞİRİN, Veli. *Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2002.
- ŞİŞMAN, Serdaroğlu. “V., Divan Şiirinin İyileşmek Bilmeyen Hastaları Aşıkları.” 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi I Bildiri Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, ss. 671-682.
- TAHSİN, Elhaç Rıza. *Tıp Fakültesi Tarihçesi, (Mir’at-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Haz: Aykut Kazancıgil, C. I-II, Özel Yayınevi, İstanbul, 1991.
- TATLILIOĞLU, Kasım. “Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XII, S. 2, 2012, ss. 133-155.
- TAYCAN, Okan, Bülent COŞKUN. *Ruh Sağlığı Güçlendirme Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar*, Türkiye Psikiyatri Derneği, Ankara, 2020.
- TEBER, Serol. *Melankoli*, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

- TEKİNER, Halil. “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildirileri)*, Ankara, 2014, ss. 179-193.
- TEKİNER, Halil. *Orta Çağ Tıp Tarihinde Öncü Bir Kurum Gevher Nesibe Darüşşifası*, Türk Eczacılar Birliği Yayınları, Kayseri, 2006.
- TERZİOĞLU, Arslan. “Orta Çağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa’ya Tesirleri”, *Belleten*, Cilt: XXXIV, S. 133, Ankara, 1970, ss. 121-149.
- TERZİOĞLU, Arslan. *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden, Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, Hipokrat Yayınları, İstanbul, 1992.
- TERZİOĞLU, Arslan. *Türk-İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa’ya Tesirleri*, Bifaskop Yayınevi, İstanbul, 1972.
- TUĞCU, Bekir. “Anadolu’da, Canlıda Yapılan İlk Trepanasyon Örneği: Aşıklı Höyük İnsanı”, *Türk Nöroşirürji Dergisi*, C. XX, S. 2, İstanbul, 2010, ss. 70-75.
- TUĞLACI, Pars. *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980.
- TURABİ, Ahmet Hakkı. *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.
- TURNER, Bryan S.. *Toplumsal Güç ve Tıbbi Bilgi*, çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, 2011.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara, 2005.
- Türk Tarih Kurumu, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn-i Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- ULUDAĞ, Osman Şevki. *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- UNAT, Yavuz. “Amasya Darüşşifası’nın Tıp Tarihi Açısından Önemini Gösteren İki Hekim: Aksarayi ve Sabuncuoğlu”, *Uluslararası Amasya Sempozyumu*, Amasya, 4-7 Ekim 2017, ss. 1465-1483.
- USLU, Ahmet. “Nalan Barbarosoğlu’nun Hikâyelerinde Biçim olarak Melankoli”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 60, Kırğızistan 2017, ss.350-366.
- UZMAN, Mazhar Osman. *Tababeti Ruhiye*, Kader Basımevi, İstanbul, 1941.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- ÜNVER, Ahmet Süheyl. *Selçuk Tababeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1940.
- YAVAŞ, Doğan “Hafsa Sultan Külliyesi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul, 1997, ss. 123-124.
- YILDIRIM, Nuran, “Osmanlı Eczacılığının Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: XI, S. 1-2, 2009-2010, ss. 273-283.
- YILMAZ, Sarper. “Mardin Şeyh Eminüddin Bimaristanı”. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 18, Konya, 2014, ss. 2040.
- YİĞİTBAŞ, M. Sadık. *Musiki İle Tedavi*, Yelken Matbaası, İstanbul, 1972.

YÜCEL, Haluk. “Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Yöntemlerinin Uygulandığı Şifahaneler: Amasya Darüşşifası”, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C. VIII, S. 29, ss.53-63.

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA, Ali Emri Abdülhamid I., 140/9388.

BOA, Ali Emri III. Ahmed, 28/2648.

BOA, Ali Emri Mustafa III, 217/17161.

BOA, Babı Asaî Defterleri, 115/500.

BOA, Bab-ı Asaî Mektubi Kalemî 170/31.

BOA, Cevdet Evkaf, 214/10697.

BOA, Dahiliye Mektubi Kalemî, 2279/8; 1248/28.

BOA, Dahiliye Tahrirat Kalemî, 2039/118; 63/28.

BOA, Dîvân-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri, 115/2017; 116/1043.

BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebe Defterleri, 117/8.

BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, 208/11073; 750/35445.

BOA, İrade Meclis-i Mahsus, 51/2218.

BOA, Meclis-i Vala, 743/102.

BOA, Sadaret Umum Vilayet Evrakı, 353/59.

BOA, Sadaret Umum Vilayet ve Devair Evrakı, 167/63.

BOA, Şura-yı Devlet, 477/14.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, 1254/69; 1259/33; 508/46.

BOA, Yıldız Esas Evrakı, 132/31.

BOA, Yıldız Şehremaneti Maruzatı 7/86.

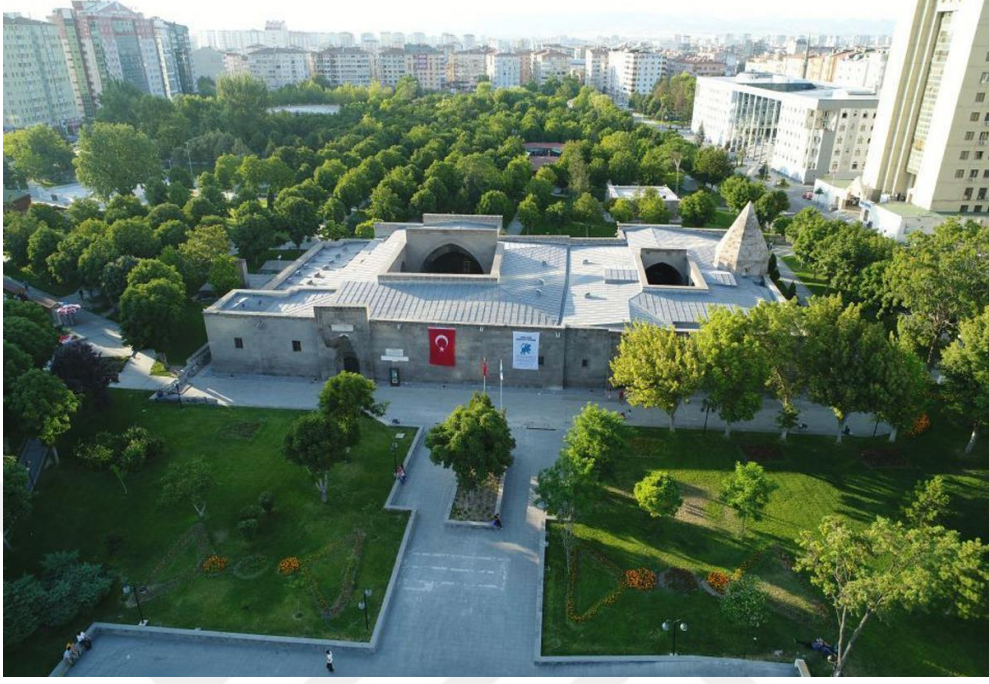
BOA, Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı. 12 /101.

BOA, Zabtiye, 106/7.

BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, 7022/553.

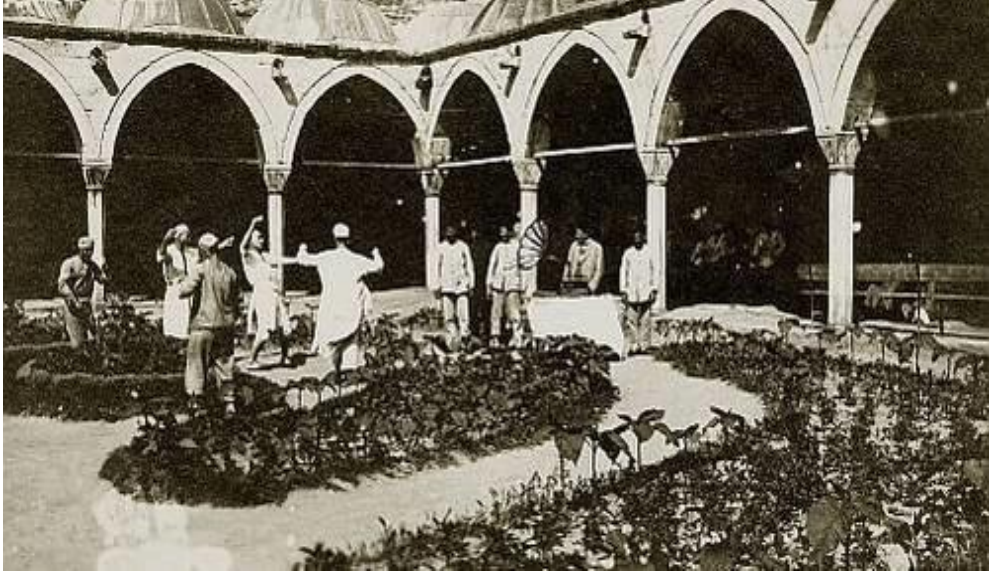
FOTOĞRAFLAR

Şekil 1. *Gevher Nesibe'nin Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi'nin Günümüzdeki Durumu.*

Kaynak: <https://kayserisehir.saglik.gov.tr>. (Erişim Tarihi 25.04.2022).

Şekil 2. *Osmanlı Dönemi'nde Toptaşı Bimarhanesi.*

Kaynak: <https://www.fikriyat.com>. (Erişim Tarihi: 04.03.2022).

Şekil 3. *Edirne II. Bayezid Darüşşifası'nın Günümüzdeki Hali.*

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 04.03.2022).

Şekil 4. *Amasya Darüşşifası'nın 14. Yüzyıldaki Görüntüsü.*

Kaynak: <https://kulturenvanteri.com>. (Erişim Tarihi: 06.03.2022).